Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

2026 | Raporti i Vlerësimit

Vlerësimi i ndikimit – BALLKANI

Shqipëria:
"Forcimi institucional i Ministrisë së Bujqësisë për administrimin e sigurisë ushqimore" AID 12201 (SAFIAL)
"Aleanca për zhvillimin dhe promovimin e bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut" AID 10916 (ALLEANZA)

Bosnja dhe Hercegovina:
"Veprime të reja në mbështetje të sektorit fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë, për përafrimin me standardet europiane" AID 11681 (PHYTO BiH)

microfinanza

TË DHËNA PËRMBLEDHËSE
PËR TRI NISMAT

TITULLI I PROGRAMIT	Forcimi institucional i Ministrisë së Bujqësisë për administrimin e sigurisë ushqimore – AID 12201 (SAFIAL)
VENDNDODHJA E PROGRAMIT	Shqipëri (Tiranë dhe Durrës)
GJUHA E PROGRAMIT	Italisht/Anglisht
KOHËZGJATJA E PLANIFIKUAR	36 muaj
KOHËZGJATJA FAKTIKE	38 muaj (VNO)
KANALI I FINANCIMIT	Shumëpalësh-dypalësh
LLOJI I FINANCIMIT	Grant
BUXHETI I PËRGJITHSHËM	2.400.000,00 euro
SUBJEKTI ZBATUES	CIHEAM Bari
OBJEKTIVAT E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM	OZHQ 2 (synimet 2.4, 2.a); OZHQ 3 (synimet 3.9, 3.d)

TITULLI I PROGRAMIT	Aleanca për zhvillimin dhe promovimin e bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut – AID 10916 (ALLEANZA)
VENDNDODHJA E PROGRAMIT	Shqipëri (Shkodër, Lezhë)
GJUHA E PROGRAMIT	Italisht
KOHËZGJATJA E PLANIFIKUAR	36 muaj
KOHËZGJATJA FAKTIKE	44 muaj (VNO)
KANALI I FINANCIMIT	Dypalësh, neni 26
LLOJI I FINANCIMIT	Grant i propozuar nga një organizatë e shoqërisë civile
BUXHETI I PËRGJITHSHËM	1.670.000,00 euro Kontributi i AICS-it: 1.250.000 euro (74,85%) Kontributi i propozuesit: 235.653 euro (14,11%)
SUBJEKTI ZBATUES	REGGIO TERZO MONDO – RTM
OBJEKTIVAT E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM	OZHQ 2, OZHQ 5 dhe OZHQ 15

TITULLI I PROGRAMIT	Veprime të reja në mbështetje të sektorit fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë për përafrimin me standardet europiane – AID 11681 (PHYTO BiH)
VENDNDODHJA E PROGRAMIT	Bosnjë dhe Hercegovinë
GJUHA E PROGRAMIT	Anglisht
KOHËZGJATJA E PLANIFIKUAR	36 muaj
KOHËZGJATJA FAKTIKE	41 muaj (VNO)
KANALI I FINANCIMIT	Shumëpalësh-dypalësh
LLOJI I FINANCIMIT	Grant
BUXHETI I PËRGJITHSHËM	1.198.400,00 euro
SUBJEKTI ZBATUES	CIHEAM Bari
OBJEKTIVAT E ZHVILLIMIT TË QËNDRUESHËM	OZHQ 2 (synimi 2.a)

PËRMBAJTJA

LISTA E SHKURTESAVE **5**

1. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE **7**

2. KONTEKSTI **9**

2.1 KONTEKSTI RAJONAL DHE PROCESI I INTEGRIMIT EUROPIAN **9**
2.2 SHQIPËRIA: KONTEKSTI INSTITUCIONAL, SEKTORI AGRO-USHQIMOR DHE MARRËDHËNIET TREGTARE ME ITALINË **10**
2.3 BOSNJA DHE HERCEGOVINA: KONTEKSTI INSTITUCIONAL, SEKTORI AGRO-USHQIMOR DHE SISTEMI FITOSANITAR **12**
2.4 BASHKËPUNIMI ITALIAN PËR ZHVILLIM NË BALLKANIN PERËNDIMOR: VAZHDIMËSIA PROGRAMORE DHE PLOTËSUESHMËRIA E NDËRHYRJEVE **13**

3. FUSHA DHE OBJEKTIVAT E VLERËSIMIT **16**

3.1 NISMAT QË JANË OBJEKT I VLERËSIMIT **16**
3.1.1 AID 12201 (SAFIAL), Forcimi institucional i Ministrisë së Bujqësisë për administrimin e sigurisë ushqimore, Shqipëri *16*
3.1.2 AID 10916, Aleanca për zhvillimin dhe promovimin e bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut *17*
3.1.3 AID 11681 (PHYTO BiH), Veprime të reja në mbështetje të sektorit fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë për përafrimin me standardet europiane *18*
3.2 OBJEKTIVAT DHE FUSHA E VLERËSIMIT **19**

4. KUADRI TEORIK DHE METODOLOGJIK **21**

4.1 QASJA E VLERËSIMIT DHE TEORIA E NDRYSHIMIT **21**
4.2 KRITERET DHE PYETJET E VLERËSIMIT **22**
4.3 METODAT DHE INSTRUMENTET E MBLEDHJES SË TË DHËNAVE **23**
4.4 MISIONI NË TERREN DHE MBLEDHJA E TË DHËNAVE PARËSORE **23**
4.5 ANALIZA E EVIDENCAVE DHE TRIANGULIMI **25**
4.6 KUFIZIMET E VLERËSIMIT DHE BESUESHMËRIA E BURIMEVE **25**

5. PARAQITJA E REZULTATEVE **27**

5.1 EVIDENCAT NDËRSEKTORIALE PËR TRI NISMAT **27**
5.1.1 TQ1 Ndryshimet afatgjata në sistemet institucionale, ekonomike dhe territoriale *27*
5.1.2 TQ2 Qëndrueshmëria institucionale, teknike, organizative dhe ekonomiko-financiare *29*
5.1.3 TQ3 Forcimi i sistemeve agro-ushqimore dhe përafrimi gradual me standardet e Bashkimit Europian *31*
5.1.4 TQ4 – Përfshirja dhe përfitimet për gratë, të rinjtë, prodhuesit e vegjël dhe komunitetet rurale ***. 33***
5.2 AID 12201 – SAFIAL **35**
5.2.1 Q1 – Integrimi i kapaciteteve institucionale, teknike dhe organizative *35*
5.2.2 Q2 – Funksionimi dhe përdorimi i sistemeve të informacionit, infrastrukturës dhe pajisjeve *35*
5.2.3 Q3 – Burimet dhe kushtet për qëndrueshmërinë e kapaciteteve të zhvilluara *37*
5.2.4 Q4 – Kontributi në sistemin kombëtar të sigurisë ushqimore dhe përafrimin me acquis të BE-së *37*
5.3 AID 10916 (ALLEANZA) – BUJQËSIA FAMILJARE NË SHQIPËRINË E VERIUT **38**
5.3.1 Q1 – Vijimësia e përfitimeve ekonomike dhe prodhuese të investimeve të FSAF-it *38*
5.3.2 Q2 – Në çfarë mase Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare ka qenë instrument i përshtatshëm, efektiv dhe i qëndrueshëm për zhvillimin ekonomik lokal? *39*

5.3.3 Q3 – Në çfarë mase organizatat vendore, partneritetet territoriale dhe mekanizmat e mobilizimit të promovuar nga projekti janë ende aktive dhe të afta të mbështesin zhvillimin lokal? 40
5.3.4 Q4 – Në çfarë mase projekti ka kontribuar në zgjerimin e mundësive ekonomike dhe sociale të komuniteteve rurale, veçanërisht për gratë dhe prodhuesit e vegjël? 40
5.4 AID 11681 (PHYTO BiH): SEKTORI FITOSANITAR NË BOSNJË DHE HERCEGOVINË 41
5.4.1 Q1 – Integrimi i kapaciteteve teknike dhe organizative në institucionet përfituese 42
5.4.2 Q2 – Përdorimi dhe përditësimi i laboratorëve, metodave diagnostikuese dhe instrumenteve..... 42
5.4.3 Q3 – Qëndrueshmëria e strukturave dhe standardeve..... 43
5.4.4 Q4 – Kontributi në sistemin kombëtar fitosanitar dhe përafrimin me acquis të BE-së 45
6. PËRFUNDIMET 47
6.1 NDIKIMI DHE KONTRIBUTI NË NDRYSHIMET E VËZHGUARA..... 47
6.2 QËNDRUESHMËRIA 49
6.3 EFEKTIVITETI..... 50
6.4 EFIKASITETI 50
6.5 KOHERENCA..... 51
6.6 RËNDËSIA 52
6.7 ÇËSHTJET NDËRSEKTORIALE: GJINIA, TË DREJTAT, PËRFSHIRJA DHE MJEDISI 53
7. REKOMANDIMET 54
8. BURIMET 60
DOKUMENTET E PËRGJITHSHME DHE METODOLOGJIKE TË VLERËSIMIT..... 60
DOKUMENTACIONI PËR AID 12201 – SAFIAL (SHQIPËRI) 60
DOKUMENTACIONI PËR AID 10916 (ALLEANZA) – BUJQËSIA FAMILJARE (SHQIPËRIA E VERIUT). 60
DOKUMENTACIONI PËR AID 11681 (PHYTO BiH) – SEKTORI FITOSANITAR (BOSNJË DHE HERCEGOVINË) 60
BURIMET INSTITUCIONALE, STATISTIKORE DHE KONTEKSTUALE TË CITUARA NË RAPORT 60
9. ANEKSET..... 62

LISTA E SHKURTESAVE

Shkurtesa	Emërtimi / kuptimi
AICS	Agjencia Italiane për Bashkëpunim dhe Zhvillim
AID	Kodi identifikues i nismave të Bashkëpunimit Italian për Zhvillim
AKU	Autoriteti Kombëtar i Ushqimit – Shqipëri (Autoriteti Kombëtar i Ushqimit)
AKUNET	Sistem informacioni sektorial për menaxhimin e inspektimeve dhe kontrolleve të sigurisë ushqimore në Shqipëri
AKVMB	Autoriteti Kombëtar i Veterinarisë dhe Mbrojtjes së Bimëve – Shqipëri
BIP	Border Inspection Post, pika e inspektimit kufitar
CIHEAM	Centre International de Hautes Études Agronomiques Méditerranéennes (organizatë ndërqeveritare)
COSPE	Cooperazione per lo Sviluppo dei Paesi Emergenti (organizatë joqeveritare)
CRAD	Climate Resilience and Agriculture Development (program i Bankës Botërore)
DAC	Development Assistance Committee, Komiteti i Ndihmës për Zhvillim i OECD-së
DGCE	Drejtoria e Përgjithshme për Rritjen Ekonomike dhe Nxitjen e Eksporteve (MAECI)
DGCS	Drejtoria e Përgjithshme për Bashkëpunim dhe Zhvillim (MAECI)
EPPO	European and Mediterranean Plant Protection Organization
EU	European Union, Bashkimi Europian (në emërtimet zyrtare në anglisht)
FSAF	Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare
GIZ	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit
HRBA	Human Rights-Based Approach, qasje e bazuar në të drejtat e njeriut
ICE	Agjencia italiane për promovimin jashtë vendit dhe ndërkombëtarizimin e ndërmarrjeve italiane
IPARD	Instrument for Pre-accession Assistance for Rural Development
ISO	International Organization for Standardization
IEC	International Electrotechnical Commission
ISTA	International Seed Testing Association
ISTAT	Instituti Kombëtar Italian i Statistikës
ISUV	Instituti i Sigurisë Ushqimore dhe Veterinarisë (Shqipëri)
MAECI	Ministria italiane e Punëve të Jashtme dhe Bashkëpunimit Ndërkombëtar
MARD	Ministry of Agriculture and Rural Development, Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (Shqipëri)
MIMIT	Ministria italiane e Ndërmarrjeve dhe «Made in Italy»
OCSE	Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik (OECD)
OSC	Organizatë e Shoqërisë Civile
PHPA	Plant Health Protection Administration, Administrata për Mbrojtjen e Shëndetit të Bimëve (Bosnjë dhe Hercegovinë)
RTM	Reggio Terzo Mondo (organizatë joqeveritare)
RUDA	National Livestock Registry, regjistri kombëtar shqiptar i blegtorisë

SAFIAL	Emërtimi i shkurtuar i nismës AID 12201 për sigurinë ushqimore në Shqipëri
SARED	Support to Agriculture and Rural Economic Development (program për zhvillimin bujqësor e rural në Shqipëri)
SDG	Sustainable Development Goals, Objektivat e Zhvillimit të Qëndrueshëm
ToC	Theory of Change, Teoria e Ndryshimit
ToR	Terms of Reference, Termat e Referencës
TQ	Transversal Question, pyetje ndërsektoriale e vlerësimit
UE	Bashkimi Europian
UN	United Nations, Kombet e Bashkuara
USD	Dollari amerikan
VNO	Ndryshim pa kosto shtesë

1. PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Ky vlerësim shqyrton tri nisma të financuara nga Bashkëpunimi Italian për Zhvillim në Shqipëri dhe në Bosnjë dhe Hercegovinë, në fushat e sigurisë ushqimore, shëndetit të bimëve dhe zhvillimit rural: AID 12201 (SAFIAL), që synon forcimin e kapaciteteve të institucioneve shqiptare përgjegjëse për kontrollet ushqimore, fitosanitare dhe veterinare; AID 10916 (ALLEANZA), e orientuar drejt zhvillimit të bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut; dhe AID 11681 (PHYTO BiH), që synon forcimin e sistemit fitosanitar të Bosnjës dhe Hercegovinës dhe përafrimin gradual të tij me standardet europiane. Ndonëse përdorin instrumente të ndryshme, të tria nismat ndërhyjnë në hallka plotësuese të sistemeve agro-ushqimore të dy vendeve dhe bëjnë pjesë në angazhimin më të gjerë të Italisë për të mbështetur procesin e integrimit europian të Ballkanit Perëndimor.

Vlerësimi është kryer në përputhje me kriteret e OECD-DAC, duke i kushtuar vëmendje të veçantë ndikimit, qëndrueshmërisë dhe efektivitetit, dhe ka zbatuar një qasje të mbështetur në Teorinë e Ndryshimit dhe analizën e kontributit. Shqyrtimi dokumentar u plotësua me një mision në terren në Shqipëri dhe në Bosnjë dhe Hercegovinë, në korrik 2026, i cili përfshiu intervista me institucione, organizata zbatuese, laboratorë, inspektorate, organizata vendore dhe përfitues, vizita në strukturat dhe ndërmarrjet e mbështetura, si dhe një verifikim të mëvonshëm të funksionimit të sistemit RUDA në Fier. Megjithatë, disponueshmëria e kufizuar e të dhënave bazë dhe e treguesve të rezultateve të krahasueshëm në kohë nuk mundëson matjen sasiore të ndikimit. Për rrjedhojë, vlerësimi përqendrohet te qëndrueshmëria në kohë e rezultateve, mekanizmat përmes të cilëve ndërhyrjet kanë kontribuar në ndryshimet e vërejtura dhe kushtet që favorizojnë ose kufizojnë vazhdimësinë e tyre.1

Në tërësi, evidencat tregojnë se të tria nismat kanë sjellë ndryshime afatgjata, ende të dallueshme në vitin 2026, veçanërisht aty ku investimet materiale janë shoqëruar me zhvillim të aftësive, asistencë teknike dhe integrim në praktikat e përditshme të punës. Në dy ndërhyrjet institucionale, rezultati më i qëndrueshëm lidhet me ruajtjen e kapaciteteve teknike dhe profesionale. Në Shqipëri, laboratorët, kapacitetet e kontrollit dhe të gjurmueshmërisë, si dhe një pjesë e infrastrukturës së mbështetur nga SAFIAL, vijojnë të përdoren, pavarësisht problematikave që lidhen me ndërveprueshmërinë e sistemeve të informacionit, vazhdimësinë e furnizimeve dhe ndryshimet në kuadrin institucional. Në Bosnjë dhe Hercegovinë, metodat diagnostikuese, pajisjet, akreditimet dhe kompetencat e inspektorëve janë ruajtur në masë të madhe, ndërkohë që fragmentimi institucional vazhdon të pengojë harmonizimin e plotë të sistemit në nivel kombëtar. Prandaj, vlerësimi konfirmon kontributin domethënës të dy ndërhyrjeve në krijimin e kushteve teknike të nevojshme për përafrimin me acquis-in e Bashkimit Europian, pa u atribuar atyre transformime sistemike që varen nga reforma më të gjera institucionale dhe legjislative.

Për AID 10916 (ALLEANZA), efektet më drejtpërdrejt të vëzhgueshme lidhen me vazhdimësinë e investimeve prodhuese dhe të marrëdhënieve në nivel vendor. Fermat dhe ndërmarrjet e vizituara vazhdojnë të përdorin investimet e mbështetura nga fondi për mbështetjen e sipërmarrjeve dhe, në disa raste, kanë shënuar më pas rritje, përmirësim të proceseve ose diversifikim të veprimtarive. Veçanërisht domethënës është ruajtja e rolit të agjentëve komunitarë, të cilët vijojnë të njihen si pika referimi për prodhuesit dhe ndërmarrjet rurale. Efekte pozitive janë vërejtur gjithashtu në përfshirjen ekonomike të grave, promovimin e produkteve vendore dhe vazhdimësinë e veprimtarive prodhuese

[1]RUDA (National Livestock Registry): sistemi kombëtar shqiptar për regjistrimin digjital të fondit blegtoral dhe gjurmueshmërinë e kafshëve, përfshirë regjistrimet, lëvizjet dhe informacionin e lidhur me shërbimet veterinare.

në zona rurale periferike. Një kufizim i mundshëm lidhet me mungesën e lidhjeve të strukturuara ndërmjet mbështetjes fillestare të Fondit dhe burimeve të mëvonshme të kredisë ose financimit.

Qëndrueshmëria teknike përfaqëson një nga rezultatet më pozitive të të tria nismave. Ndërsa qëndrueshmëria institucionale, organizative dhe financiare paraqitet më e ndryshueshme dhe varet nga disponueshmëria e personelit, burimet e rregullta financiare, mirëmbajtja, materialet e konsumit, përditësimi teknologjik dhe aftësia për t'i përfshirë në mënyrë të përhershme funksionet e reja në veprimtarinë institucionale. Dimensioni mjedisor është integruar më mirë në AID 10916 (ALLEANZA), ndërsa në dy projektet institucionale kontributi në këtë drejtim është kryesisht i tërthortë dhe në përgjithësi mbetet pak i matur.

Edhe dimensioni gjinor trajtohet në mënyrë më të strukturuar në projektin e zhvillimit rural, ndonëse misioni evidentoi një prani të konsiderueshme të grave në funksionet teknike dhe shkencore të institucioneve përfituese të dy ndërhyrjeve institucionale.

Për rrjedhojë, rekomandimet theksojnë nevojën që ndërhyrjet e ardhshme të projektohen mbi bazën e kuadrit ligjor dhe institucional realisht në fuqi dhe të evoluimit të tij të mundshëm; të përcaktohen që në fillim të dhënat bazë dhe treguesit e rezultateve; të planifikohet qëndrueshmëria financiare dhe organizative e investimeve në periudhë afatmesme; të trajtohet në mënyrë sistemike marrëdhënia ndërmjet laboratorëve publikë dhe privatë; të forcohet komplementariteti me programet pasuese dhe partnerët e tjerë; si dhe projektimi i ndërhyrjeve të lidhet më ngushtë me dinamikat makroekonomike, zinxhirët e vlerës dhe tregjet. Për ndërhyrjet në mbështetje të ndërmarrjeve rekomandohet gjithashtu një lidhje më e fortë me instrumentet financiare pasuese, ndërsa dimensionet mjedisore dhe gjinore duhet të integrohen më shprehimisht në Teoritë e Ndryshimit dhe sistemet e monitorimit.

2. KONTEKSTI

2.1 Konteksti rajonal dhe procesi i integrimit europian

Tri nismat që janë objekt i këtij vlerësimi bëjnë pjesë në procesin më të gjerë të afrimit të Ballkanit Perëndimor me Bashkimin Europian dhe ndërhyjnë, përmes modaliteteve të ndryshme, në disa nga kushtet e nevojshme për përafrimin e sistemeve agro-ushqimore me standardet europiane. AID 12201 (SAFIAL) në Shqipëri dhe AID 11681 (PHYTO BiH) në Bosnjë dhe Hercegovinë janë përqendruar kryesisht në forcimin e kapaciteteve institucionale, të sistemeve të kontrollit dhe të infrastrukturës teknike në fushën e sigurisë ushqimore, shëndetit të kafshëve dhe shëndetit të bimëve. Ndërsa AID 10916 (ALLEANZA) ka vepruar në nivel territorial, duke mbështetur fermat familjare, organizatat vendore dhe proceset e zhvillimit rural në Shqipërinë e Veriut. Ky dallim, i evidentuar që në Raportin Fillestar, përbën një element qendror për analizën krahasuese të tri nismave.

Megjithatë, dy vendet ndodhen në faza të ndryshme të rrugëtimit drejt BE-së. Sa i përket Shqipërisë, më 25 mars 2020 Këshilli i Bashkimit Europian vendosi hapjen e negociatave të anëtarësimit. Më 18 korrik 2022 Këshilli miratoi kuadrin negociues dhe më 19 korrik u mbajt Konferenca e parë Ndërqeveritare, me të cilën Bashkimi Europian nisi zyrtarisht negociatat e anëtarësimit me Shqipërinë.

Procesi u përshpejtua ndjeshëm duke filluar nga tetori 2024, kur u hap Grupi 1, që lidhet me kriteret themelore. Në muajt pasues u hapën gradualisht edhe grupet e tjera negociuese dhe, më 17 nëntor 2025, Konferenca e shtatë e Anëtarësimit hapi Grupin 5, «Burimet, bujqësia dhe kohezioni», grupi i fundit që ende nuk ishte aktivizuar. Ai përfshin Kapitullin 11 «Bujqësia dhe zhvillimi rural», Kapitullin 12 «Siguria ushqimore dhe politikat veterinare e fitosanitare», Kapitullin 13 «Peshkimi dhe akuakultura», si edhe Kapitujt 22 dhe 33. Me këtë hap u hapën të 33 kapitujt negociues. Më 14 korrik 2026 Shqipëria arriti gjithashtu një etapë tjetër, me mbylljen e përkohshme të tri kapitujve të parë, përkatësisht për shkencën dhe kërkimin, arsimin dhe kulturën, si dhe marrëdhëniet me jashtë.

Situata në Bosnjë dhe Hercegovinë është e ndryshme. Vendi paraqiti kërkesën për anëtarësim në shkurt 2016 dhe mori statusin e vendit kandidat në dhjetor 2022. Në mars 2024, mbi bazën e rekomandimit të Komisionit të datës 12 mars të atij viti, Këshilli Europian dha miratimin për hapjen e negociatave të anëtarësimit dhe ftoi Komisionin të përgatiste kuadrin negociues. Megjithatë, Këshilli Europian përcaktoi se ky kuadër mund të miratohej nga Këshilli pas përmbushjes së masave të identifikuara nga Komisioni në tetor 2022. Në qershor 2026, Presidenti i Këshillit Europian konfirmoi se vendi ishte ende disa hapa larg fazës së radhës konkrete të procesit të hapjes së negociatave, duke theksuar veçanërisht nevojën për përfundimin e reformave të mbetura pezull. Prandaj, në datën e këtij vlerësimi, kuadri negociues ende nuk rezulton i miratuar dhe negociatat nuk kanë hyrë në fazën operative të arritur, për shembull, nga Shqipëria.

Kjo ecuri me shpejtësi të ndryshme e procesit europian është veçanërisht e rëndësishme për tri nismat e shqyrtuara. Në Shqipëri, Kapitulli 12 është hapur tashmë zyrtarisht dhe procesi i anëtarësimit ka hyrë në një fazë ku marrin gjithnjë e më shumë rëndësi zbatimi konkret i acquis dhe aftësia e institucioneve për të dëshmuar funksionimin e qëndrueshëm të sistemeve të kontrollit. Në Bosnjë dhe Hercegovinë, forcimi i kapaciteteve teknike duhet të përballet me një proces integrimi më pak të përparuar dhe me një strukturë institucionale më komplekse, ku koordinimi ndërmjet niveleve të ndryshme të qeverisjes mbetet kusht thelbësor për zbatimin efektiv të legjislacionit.

Për Shqipërinë, Raporti i Komisionit Europian për vitin 2025 vlerëson se vendi ka njëfarë niveli përgatitjeje për Kapitullin 12 dhe evidenton disa përparime gjatë periudhës së shqyrtuar. Janë

miratuar ligjet e reja për shëndetin e kafshëve dhe mbrojtjen e bimëve, por Komisioni thekson nevojën për të vijuar përafrimin legjislativ dhe, mbi të gjitha, për të forcuar zbatimin e tij. Ndër prioritetet e identifikuara janë përafrimi i legjislacionit për kontrollet, sigurimi i burimeve të mjaftueshme për autoritetet kompetente, forcimi i kapaciteteve laboratorike dhe përmirësimi i sistemeve të mbikëqyrjes së sëmundjeve kryesore të kafshëve.

Për Bosnjën dhe Hercegovinën, Raporti i Komisionit për vitin 2025 vlerëson gjithashtu njëfarë niveli përgatitjeje për Kapitullin 12, por nuk konstaton përparim thelbësor gjatë periudhës së analizuar. Ndër mangësitë kryesore përmenden kapacitetet e autoriteteve të kontrollit dhe të laboratorëve, mungesa e një sistemi të plotë të laboratorëve kombëtarë të referencës, mospërafrimi i pjesëve të rëndësishme të legjislacionit dhe, veçanërisht në sektorin fitosanitar, nevoja për të miratuar norma kombëtare për shëndetin e bimëve dhe kontrollet, për të zhvilluar programe të mbikëqyrjes së organizmave karantinorë dhe për të forcuar sistemin e laboratorëve të referencës.

Ky kuadër konfirmon rëndësinë strategjike të ndërhyrjeve të vlerësuara. Për dy projektet e forcimit institucional, çështja nuk është vetëm të verifikohet nëse pajisjet dhe kompetencat e financuara janë ruajtur, por edhe të kuptohet nëse ato janë integruar realisht në sistemet e zakonshme të kontrollit dhe nëse mund të kontribuojnë, me kalimin e kohës, në zbatimin e standardeve të kërkuara nga procesi i integrimit europian, siç ishte theksuar në Raportin Fillestar.

2.2 Shqipëria: konteksti institucional, sektori agro-ushqimor dhe marrëdhëniet tregtare me Italinë

Bujqësia vijon të ketë peshë të konsiderueshme në ekonominë dhe strukturën e punësimit në Shqipëri. Sipas të dhënave të Komisionit Europian në raportin e vitit 2025, bujqësia, pylltaria dhe peshkimi përbënin 17,9% të vlerës së shtuar bruto të vendit në vitin 2024. Megjithatë, rëndësia ekonomike dhe shoqërore e sektorit shoqërohet me një strukturë prodhuese të karakterizuar nga ferma përgjithësisht të vogla, fragmentim i tokës, organizim i kufizuar i zinxhirëve të vlerës dhe dallime të vazhdueshme ndërmjet zonave urbane dhe rurale. Këta faktorë përbëjnë kontekstin në të cilin kanë vepruar, me instrumente të ndryshme, si AID 12201 (SAFIAL), ashtu edhe AID 10916 (ALLEANZA).2

Sa i përket posaçërisht Kapitullit 12, raporti i Komisionit Europian për vitin 2025 vlerëson se Shqipëria ka njëfarë niveli përgatitjeje, por ka shënuar përparim të kufizuar. Gjatë vitit 2025 u miratuan ligje të reja për shëndetin e kafshëve dhe mbrojtjen e bimëve, por mbetet e nevojshme puna e mëtejshme për përafrimin dhe sidomos zbatimin e legjislacionit. Ndër çështjet e përmendura nga Komisioni janë përfundimi i përafrimit të sistemit të kontrolleve, forcimi i burimeve të autoriteteve kompetente, përmirësimi i kapaciteteve dhe akreditimit të laboratorëve, hartimi i një plani kombëtar shumëvjeçar të kontrolleve, përmirësimi i sistemeve të mbikëqyrjes së sëmundjeve të kafshëve dhe forcimi i regjistrimit e gjurmueshmërisë së fondit blegtoral.

Ky kontekst lidhet drejtpërdrejt me fushat ku ka ndërhyrë projekti SAFIAL. Projekti u konceptua për të forcuar kapacitetet e institucioneve përgjegjëse për kontrollet zyrtare, duke ndërthurur infrastrukturën, pajisjet, trajnimin dhe sistemet e menaxhimit të informacionit. Ndër komponentët kryesorë janë forcimi i kapaciteteve inspektuese dhe laboratorike, pika e inspektimit kufitar në Durrës dhe sistemet e informacionit e të gjurmueshmërisë AKUNET dhe RUDA. Fakti që disa nga problematikat e ngritura nga Komisioni vazhdojnë edhe sot e bën veçanërisht të rëndësishme të

[2]*Commission Staff Working Document, Albania 2025 Report. Dokument shoqërues i Komunikatës së Komisionit për Parlamentin Europian, Këshillin, Komitetin Ekonomik dhe Social Europian dhe Komitetin e Rajoneve: Politika e Zgjerimit të BE-së 2025.*

verifikohet jo vetëm nëse pajisjet dhe kapacitetet e financuara nga projekti janë ende të disponueshme, por edhe shkalla e integrimit të tyre në funksionimin e zakonshëm të sistemit kombëtar.3

Marrëdhëniet ekonomike me Italinë e përforcojnë më tej rëndësinë e këtyre çështjeve. Sipas Ministrisë italiane të Punëve të Jashtme dhe Bashkëpunimit Ndërkombëtar, në vitin 2025 shkëmbimet e përgjithshme tregtare dypalëshe ndërmjet Italisë dhe Shqipërisë arritën në 3,2 miliardë euro. I njëjti burim thekson qëndrueshmërinë e marrëdhënieve ekonomike ndërmjet dy vendeve dhe, në vitin 2026, e ka identifikuar shprehimisht sektorin ushqimor si një nga fushat me interes për zhvillimin e mëtejshëm të marrëdhënieve dypalëshe.

Të dhënat e ICE, të përpunuara mbi bazën e burimeve të ISTAT-it, mundësojnë analizimin e peshës së sektorëve agro-ushqimorë në shkëmbimet e përgjithshme. Në tremujorin e parë të vitit 2026 eksportet italiane drejt Shqipërisë arritën gjithsej në 415,1 milionë euro, ndërsa importet nga Shqipëria në 347,8 milionë euro. Gjatë së njëjtës periudhë, Italia eksportoi drejt Shqipërisë produkte ushqimore me vlerë 53,1 milionë euro, pije me vlerë 9,2 milionë euro dhe produkte të bujqësisë, peshkimit e pylltarisë me vlerë 10,7 milionë euro. Importet italiane nga Shqipëria për të njëjtat kategori arritën përkatësisht në 21,5 milionë, 0,8 milionë dhe 8,9 milionë euro.4

Këto të dhëna konfirmojnë një integrim të rëndësishëm tregtar edhe në zinxhirët e vlerës që lidhen drejtpërdrejt me sistemet e sigurisë ushqimore dhe kontrollit sanitar. Sa i përket më posaçërisht zinxhirit të produkteve shtazore, të dhënat e UN Comtrade të paraqitura nga Banka Botërore, me Shqipërinë si vend raportues, tregojnë se në vitin 2024 importet shqiptare të mishit dhe të brendshmeve të ngrënshme arritën në rreth 88,1 milionë dollarë, prej të cilave rreth 10,1 milionë dollarë vinin nga Italia. Italia ishte furnizuesi i katërt i Shqipërisë për këtë kategori mallrash.

Natyrisht, këto të dhëna nuk lejojnë të përcaktohet ndonjë lidhje shkakësore ndërmjet projektit SAFIAL dhe ecurisë së shkëmbimeve tregtare. Megjithatë, ato i vendosin investimet e projektit në një kontekst ekonomik konkret: besueshmëria e kontrolleve zyrtare, gjurmueshmëria e kafshëve dhe produkteve, kapacitetet diagnostikuese të laboratorëve dhe përputhshmëria me standardet europiane ndikojnë në kushtet e qarkullimit të produkteve dhe të hyrjes së tyre në tregje. Prandaj, qëndrueshmëria e kapaciteteve të forcuara nga projekti shkon përtej mirëmbajtjes së infrastrukturës apo pajisjeve të veçanta dhe lidhet me funksionimin e përgjithshëm të zinxhirit të kontrolleve dhe integrimin gradual të sistemit agro-ushqimor shqiptar në tregun europian.

Kuadri institucional në të cilin veprojnë këto kapacitete është aktualisht në ndryshim. Gjatë misionit, disa bashkëbisedues iu referuan një procesi riorganizimi të autoriteteve përgjegjëse për sigurinë ushqimore, shërbimet veterinare dhe kontrollet. Megjithatë, informacionet e mbledhura ende nuk janë plotësisht të përputhshme për sa i përket fushëveprimit të reformës, institucioneve të përfshira dhe afateve përkatëse.

2.3 Bosnja dhe Hercegovina: konteksti institucional, sektori agro-ushqimor dhe sistemi fitosanitar

Sektori parësor ka në Bosnjë dhe Hercegovinë një peshë ekonomike më të vogël sesa në Shqipëri, por mbetet veçanërisht i rëndësishëm për zhvillimin territorial dhe integrimin e prodhimeve bujqësore në tregjet rajonale e europiane. Sipas Raportit të Komisionit Europian për vitin 2025, bujqësia,

[3]AKUNET: sistem informacioni sektorial i zhvilluar për të mbështetur menaxhimin e inspektimeve të sigurisë ushqimore, marrjen e mostrave dhe analizat, veçanërisht për kontrollet e produkteve që hyjnë në vend.
[4]ICE, Shkëmbimet tregtare të Italisë sipas sektorëve, vendi partner: Shqipëria. Periudha e referencës: janar–mars 2026.

pylltaria dhe peshkimi përbënin në vitin 2024 rreth 5,0% të vlerës së shtuar bruto dhe 7,7% të punësimit.5

Konteksti institucional paraqet një kompleksitet të veçantë. Kompetencat për kontrollet dhe shëndetin e bimëve ndahen ndërmjet institucioneve shtetërore, Federatës së Bosnjës dhe Hercegovinës, Republikës Srpska dhe Distriktit të Brçkos. Prandaj, struktura administrative shumënivelëshe kërkon mekanizma koordinimi që të sigurojnë procedura të përputhshme dhe standarde teknike të krahasueshme në të gjithë territorin. Kjo çështje doli në pah edhe gjatë misionit të vlerësimit dhe përbën një nga dallimet kryesore nga konteksti shqiptar.

Raporti i Komisionit Europian për vitin 2025 vlerëson se Bosnja dhe Hercegovina ka njëfarë niveli përgatitjeje në kuadër të Kapitullit 12, por nuk konstaton përparim gjatë periudhës së shqyrtuar. Prioritetet e identifikuara përfshijnë forcimin e kapaciteteve të kontrollit dhe laboratorëve, krijimin e një sistemi të përshtatshëm të laboratorëve kombëtarë të referencës, miratimin ose përditësimin e legjislacionit ushqimor, veterinar dhe fitosanitar, si dhe forcimin e sistemeve të mbikëqyrjes së organizmave të dëmshëm. Komisioni thekson gjithashtu nevojën për të zgjeruar mbikëqyrjen fitosanitare në të gjithë vendin, përtej prodhimeve që tashmë kontrollohen në mënyrë sistematike, dhe për të përparuar me pasaportat e bimëve dhe përafrimin e sistemeve të farërave.

Këto çështje lidhen drejtpërdrejt me logjikën e projektit AID 11681 (PHYTO BiH). Nisma mbështeti forcimin e kapaciteteve diagnostikuese të laboratorëve, trajnimin e inspektorëve, zbatimin e metodave në përputhje me standardet ndërkombëtare, proceset e akreditimit dhe përmirësimin e koordinimit ndërmjet institucioneve përgjegjëse. Ndërhyrja është pjesë e qartë e rrugëtimit europian të Bosnjës dhe Hercegovinës dhe e nevojës për të forcuar zbatimin real të legjislacionit dhe cilësinë e shërbimeve fitosanitare.

Marrëdhëniet ekonomike me Italinë janë të rëndësishme edhe në rastin e Bosnjës dhe Hercegovinës. Ambasada italiane në Sarajevë e identifikon Italinë si vendin e parë eksportues drejt tregut boshnjak dhe partnerin e dytë tregtar në përgjithësi. Kjo pozitë u konfirmua edhe në vitin 2026 dhe pasqyron marrëdhënie të strukturuara ekonomike, që përfshijnë si shkëmbimet tregtare, ashtu edhe praninë e konsiderueshme prodhuese të kompanive italiane në vend.

Në tremujorin e parë të vitit 2026, sipas përpunimeve të ICE mbi të dhënat e ISTAT-it, eksportet italiane drejt Bosnjës dhe Hercegovinës arritën në 244,0 milionë euro, ndërsa importet në 162,0 milionë euro. Gjatë së njëjtës periudhë, produktet e bujqësisë, peshkimit dhe pylltarisë përbënin 4,9 milionë euro eksporte italiane dhe 8,0 milionë euro importe nga Bosnja dhe Hercegovina. Për produktet ushqimore, vlerat përkatëse ishin 28,9 milionë dhe 1,9 milionë euro, ndërsa për pijet 0,7 milionë dhe 0,5 milionë euro.6

Për disa kategori me interes fitosanitar janë të disponueshme edhe të dhëna më të detajuara. Për shembull, të dhënat UN Comtrade, me Bosnjën dhe Hercegovinën si vend raportues, tregojnë se në vitin 2024 importet e kategorisë «bimë të tjera të gjalla» arritën gjithsej në rreth 8,6 milionë dollarë, prej të cilave rreth 0,81 milionë vinin nga Italia. Për kategorinë «perime të tjera të ngrira», në të njëjtin vit Bosnja dhe Hercegovina deklaronte eksporte drejt Italisë prej rreth 1,27 milionë dollarësh. Këto

[5]Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2025 Report, dokument shoqërues i Komunikatës së Komisionit për Politikën e Zgjerimit të BE-së 2025.
[6]ICE, Shkëmbimet tregtare të Italisë sipas sektorëve, vendi partner: Bosnja dhe Hercegovina. Periudha e referencës: janar–mars 2026.

shifra janë ilustruese dhe nuk përfaqësojnë të gjithë shkëmbimet që i nënshtrohen kontrollit fitosanitar, të cilat përfshijnë kategori shumë më të gjera mallrash.

Lidhja ndërmjet kapaciteteve fitosanitare dhe tregtisë duhet kuptuar kryesisht si krijim kushtesh mundësuese. Laboratorët e aftë të përdorin metoda të njohura, sistemet e besueshme të marrjes së mostrave, inspektorët e trajnuar siç duhet dhe procedurat në përputhje me ato europiane ulin rreziqet e lidhura me qarkullimin e mallrave dhe përbëjnë kusht për hyrjen në tregje. Edhe në këtë rast, vlerësimi nuk ia atribuon projektit ecurinë e eksporteve ose të cilësisë së prodhimeve; ai verifikon nëse kapacitetet që projekti synonte të forconte mbeten pjesë reale e sistemit institucional dhe teknik të nevojshëm për të mbështetur këto shkëmbime.

2.4 Bashkëpunimi Italian për Zhvillim në Ballkanin Perëndimor: vazhdimësia programore dhe plotësueshmëria e ndërhyrjeve

Tri nismat e vlerësuara bëjnë pjesë në praninë afatgjatë të Bashkëpunimit Italian për Zhvillim në Ballkanin Perëndimor, e cila vitet e fundit është lidhur gjithnjë e më shprehimisht me procesin e integrimit europian të rajonit. Dokumenti trevjeçar i programimit dhe orientimit të Bashkëpunimit Italian 2024–2026 i kushton një trajtim të posaçëm temës «Italia për integrimin europian të Ballkanit» dhe e konsideron Ballkanin Perëndimor një zonë strategjike për Italinë, për shkak të lidhjeve historike, kulturore e ekonomike dhe përparësisë së dhënë mbështetjes së rrugëtimit të tij drejt anëtarësimit në Bashkimin Europian. Ky orientim u rikonfirmua edhe në vitin 2026, në kuadër të nismës italiane për përshpejtimin e zgjerimit të BE-së në Ballkanin Perëndimor.7

Në nivel operacional, zyra rajonale e AICS-it në Tiranë e vendos shprehimisht programin e saj në vazhdimësi me veprimtarinë e mëparshme italiane në Ballkanin Perëndimor dhe në kuadrin e angazhimit më të gjerë europian për integrimin e rajonit. Programimi mbështetet në prioritetet e përcaktuara nga BE-ja dhe në strategjitë kombëtare të vendeve partnere, duke ndërthurur nisma kombëtare dhe rajonale. Prej vitit 2025 janë nisur gjithashtu tri nisma të reja rajonale, që lidhen përkatësisht me menaxhimin ndërkufitar të rreziqeve nga fatkeqësitë, mbrojtjen e kapitalit natyror e kulturor të Alpeve Dinarike dhe përfshirjen e diasporave në proceset e anëtarësimit në BE dhe të lëvizshmërisë së fuqisë punëtore. Bujqësia dhe zhvillimi rural janë komponentë të rëndësishëm të këtij programimi. Ndër fushat prioritare të identifikuara nga AICS përfshihen asistenca teknike institucionale për përafrimin me Kapitujt 11, 12 dhe 13 të Grupit 5, promovimi i produkteve tipike, fuqizimi ekonomik i grave rurale, arsimi dhe formimi profesional bujqësor, biodiversiteti dhe prodhimi organik.

Në Shqipëri, vazhdimësia me fushat e trajtuara nga nismat AID 12201 (SAFIAL) dhe AID (ALLEANZA) është veçanërisht e dukshme. Në drejtim të forcimit institucional, CIHEAM Bari vazhdon të jetë një nga aktorët kryesorë të Sistemit Itali që mbështet Ministrinë e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural. Projekti EU GoAL, AID 12740, i nisur në vitin 2024 me kohëzgjatje të parashikuar prej 36 muajsh dhe financim prej 2,5 milionë eurosh, e mbështet drejtpërdrejt MARD-in në negociatat për Kapitujt 11 (bujqësia dhe zhvillimi rural) dhe 13 (peshkimi), përmes asistencës teknike për përafrimin ligjor dhe ndërhyrjeve pilot në përputhje me Politikën e Përbashkët Bujqësore dhe Politikën e Përbashkët të Peshkimit. Në korrik 2025 AICS e paraqiste këtë ndërhyrje si pjesë të një grupi më të gjerë nismash të koordinuara me ministrinë shqiptare për krijimin e sinergjive dhe mbështetjen strategjike të integrimit europian të sektorit bujqësor.

[7]MAECI, Dokumenti Trevjeçar i Programimit dhe Orientimit të politikës së bashkëpunimit për zhvillim, 2024–2026.

Edhe më drejtpërdrejt me sigurinë ushqimore lidhet nisma TYPIC AL, AID 12446, «Përmirësimi i standardeve të sigurisë ushqimore përgjatë zinxhirëve shqiptarë të vlerës së produkteve tipike vendase», e financuar nga Bashkëpunimi Italian me 3 milionë euro dhe e zbatuar nga CIHEAM Bari në bashkëpunim me MARD-in. Ndërhyrja trajton sigurinë, cilësinë dhe qëndrueshmërinë e zinxhirëve të produkteve tradicionale shqiptare, me synimin për të afruar praktikat e prodhimit dhe përpunimit me standardet e BE-së. Veprimtaritë kanë përfshirë edhe forcimin e kapaciteteve teknike e teknologjike të sistemit bujqësor dhe mbështetjen për laboratorët e qendrat e transferimit të teknologjisë.

Prania e TYPIC AL dhe EU GoAL dëshmon kështu, në raport me SAFIAL, një vazhdimësi të qartë tematike dhe institucionale të ndërhyrjes italiane në sektorin bujqësor dhe agro-ushqimor, në bashkëpunimin me MARD-in dhe në mbështetjen e përafrimit me standardet europiane. Megjithatë, nuk mund të pohohet automatikisht se këto nisma përfaqësojnë shfrytëzim të drejtpërdrejtë të infrastrukturave, sistemeve të informacionit dhe kapaciteteve specifike të zhvilluara nga SAFIAL.

Vazhdimësi e rëndësishme vërehet edhe për temat e trajtuara nga AID 10916 (ALLEANZA) në Shqipërinë e Veriut. Ndër nismat e financuara më pas nga AICS është Ruralbania, e orientuar drejt rritjes së produktivitetit dhe vlerës së shtuar të fermave familjare në zonat malore të pafavorizuara të veriut. Projekti, me vlerë 1,8 milionë euro dhe kohëzgjatje 36 muaj, vepron ndër të tjera në bashkitë Pukë dhe Fushë-Arrëz, tashmë pjesë e zonës së AID 10916 (ALLEANZA), duke kombinuar shërbime mbështetëse bujqësore e rurale, formim profesional dhe investime prodhuese e tregtare. AICS ka identifikuar RTM-në si organizatë zbatuese të Ruralbania-s, çka përforcon vazhdimësinë edhe në përvojën operacionale dhe marrëdhëniet me territorin.

Vazhdimësisë territoriale i shtohen ndërhyrjet e orientuara veçanërisht drejt grave rurale. Një nismë e AICS-it me vlerë një milion euro dhe kohëzgjatje të parashikuar prej 24 muajsh përfshin, ndër të tjera, bashkitë Fushë-Arrëz, Lezhë, Pukë dhe Vau i Dejës, duke synuar të forcojë njohjen e rolit ekonomik e shoqëror të grave rurale, qasjen e tyre në burime dhe pavarësinë ekonomike. Edhe këtu vërehet vazhdimësia në programimin italian e disa prioriteteve të pranishme në nismën e vlerësuar AID 10916 (ALLEANZA): bujqësia familjare, territoret rurale periferike, qasja në tregje, promovimi i prodhimeve lokale dhe roli ekonomik i grave.

Në Bosnjë dhe Hercegovinë, Bashkëpunimi Italian për Zhvillim ka ruajtur gjithashtu një prani domethënëse në sektorin bujqësor dhe rural. Ambasada italiane në Sarajevë i vendos ndërhyrjet e AICS-it në mbështetjen më të gjerë italiane për anëtarësimin në Bashkimin Europian, duke identifikuar si sektorë prioritarë bujqësinë, zhvillimin rural, mjedisin dhe forcimin e qeverisjes. Edhe këtu CIHEAM Bari është një aktor i vazhdimësisë: institucioni vepron në vend që prej vitit 2000 dhe ka zhvilluar një sërë nismash për forcimin e kapaciteteve publike, zhvillimin rural dhe adoptimin gradual të standardeve europiane.

Ndër nismat me lidhjen më të drejtpërdrejtë është Green & Healthy BiH, e financuar nga Bashkëpunimi Italian për Zhvillim dhe e zbatuar nga CIHEAM Bari në bashkëpunim me Ministrinë e Tregtisë së Jashtme dhe Marrëdhënieve Ekonomike. Projekti u konceptua për të mbështetur kalimin drejt prodhimit bujqësor dhe agro-ushqimor më të qëndrueshëm, duke forcuar aftësinë e administratës publike, prodhuesve bujqësorë dhe ndërmarrjeve ushqimore për të zbatuar standardet europiane dhe praktika më të qëndrueshme prodhimi. Veprimtaria përmbyllëse u mbajt më 3 shtator 2026. Sipas të dhënave të AICS-it, ndërhyrja ka mbështetur katër laboratorë publikë të sigurisë ushqimore, mbi 150 prodhues me pajisje, certifikime dhe asistencë teknike, si dhe mbi 50 prodhues në kalimin drejt bujqësisë organike.

Portofoli më i fundit përfshin gjithashtu ProBio BiH, të nisur në maj 2025 dhe të përqendruar në biodiversitetin, inovacionin agro-ushqimor dhe sipërmarrjen e të rinjve. Nisma parashikon forcimin e kapaciteteve të administratës publike në fushën e bujqësisë, zhvillimit rural dhe mbrojtjes së biodiversitetit, duke iu referuar standardeve europiane. AICS përfshin në portofolin e saj edhe nismën Native Breeds, kushtuar ruajtjes së racave vendase të kafshëve blegtorale dhe promovimit të produkteve përkatëse në zonat e pafavorizuara.

Në raport me AID 11681 (PHYTO BiH), vihet re një vazhdimësi e qartë e angazhimit italian për forcimin e institucioneve bujqësore, kapaciteteve teknike të aktorëve publikë, cilësisë së prodhimeve dhe përafrimit gradual me standardet e BE-së. Nismat pasuese duket gjithashtu se krijojnë kushte të favorshme për të vlerësuar dhe shfrytëzuar më tej kompetencat, marrëdhëniet institucionale dhe kapacitetet teknike të zhvilluara nga projekti fitosanitar. Në këtë këndvështrim, do të ishte e dobishme të shqyrtohet deri në çfarë mase laboratorët, ekspertiza e specializuar dhe mekanizmat e koordinimit të mbështetura nga AID 11681 (PHYTO BiH) janë ruajtur ose zhvilluar më tej në kuadër të projekteve të reja.

Dimensioni rajonal i këtij programimi u bë veçanërisht i dukshëm përmes pjesëmarrjes së përbashkët të AICS Tiranë dhe CIHEAM Bari në TuttoFood 2026 (Milano, maj 2026), ku u prezantuan prodhues e produkte të mbështetura nga TYPIC AL në Shqipëri dhe Green & Healthy në Bosnjë dhe Hercegovinë. AICS i lidhi shprehimisht këto dy nisma me veprimin e Sistemit Itali për promovimin e zinxhirëve agro-ushqimorë më gjithëpërfshirës dhe më rezistentë në Ballkanin Perëndimor, duke ndërthurur sinergjinë institucionale, inovacionin, shëndetin dhe vlerësimin e identiteteve territoriale.[8]

Në tërësi, kuadri i nismave pasuese dëshmon se tri projektet e vlerësuara nuk janë ndërhyrje të izoluara, por pjesë e një pranie të vazhdueshme italiane në sistemet bujqësore dhe agro-ushqimore të Shqipërisë e Bosnjës dhe Hercegovinës. Kjo vazhdimësi shfaqet në forma të ndryshme: forcimi institucional dhe mbështetja e procesit të anëtarësimit, siguria dhe cilësia ushqimore, mbështetja e fermave familjare dhe produkteve vendase, fuqizimi i grave rurale, mbrojtja e biodiversitetit dhe qasja në tregje. Megjithatë, për qëllimet e vlerësimit është thelbësore të dallohet vazhdimësia strategjike e tematike, e konfirmuar qartësisht, nga shfrytëzimi efektiv i rezultateve të AID 12201 (SAFIAL), AID 10916 (ALLEANZA) dhe AID 11681 (PHYTO BiH), i cili kërkon evidenca më specifike mbi përdorimin e mëvonshëm të kapaciteteve, strukturave, instrumenteve dhe rrjeteve institucionale të zhvilluara nga tri projektet.

[8]https://www.tuttofood.it

3. FUSHA DHE OBJEKTIVAT E VLERËSIMIT

3.1 Nismat që janë objekt i vlerësimit

Vlerësimi shqyrton tri nisma të financuara nga Bashkëpunimi Italian për Zhvillim dhe të zbatuara në Shqipëri dhe Bosnjë e Hercegovinë, në sektorët e sigurisë ushqimore, shëndetit të bimëve dhe zhvillimit rural. Megjithëse përdorin mekanizma të ndryshëm, ndërhyrjet veprojnë në komponentë plotësues të sistemeve agro-ushqimore: AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) u përqendruan te forcimi i institucioneve, kapaciteteve teknike dhe sistemeve publike të kontrollit; AID 10916 (ALLEANZA) veproi kryesisht në nivel territorial, duke mbështetur fermat familjare, zinxhirët e prodhimit dhe organizatat vendore. Natyra e ndryshme e ndërhyrjeve ka kërkuar këndvështrime të diferencuara vlerësimi brenda një kuadri të përbashkët analitik.

3.1.1 AID 12201 (SAFIAL), Forcimi institucional i Ministrisë së Bujqësisë për administrimin e sigurisë ushqimore, Shqipëri

Nisma AID 12201 (SAFIAL) është zbatuar në Shqipëri nga CIHEAM Bari, me një buxhet të përgjithshëm prej 2,4 milionë eurosh. Kohëzgjatja e planifikuar ishte 36 muaj, ndërsa kohëzgjatja faktike 38 muaj. Zbatimi u shtri nga maji 2021 deri në qershor 2024.

Nisma lindi nga kërkesa e Ministrisë shqiptare të Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural për forcimin e kapaciteteve të autoriteteve përgjegjëse për kontrollin dhe inspektimin e produkteve ushqimore dhe materialit bimor të importuar, si edhe në fushën e shërbimeve veterinare. Projekti u zhvillua në kuadrin e bashkëpunimit dypalësh Itali–Shqipëri dhe, që në fazën e hartimit, e lidhi forcimin e sigurisë ushqimore me përafrimin gradual të Shqipërisë me acquis-in e Bashkimit Europian.

Objektivi i përgjithshëm ishte të kontribuonte në përmirësimin e kushteve higjieno-sanitare të produkteve ushqimore të konsumuara nga popullsia shqiptare. Objektivi specifik synonte forcimin e kapaciteteve të autoriteteve shqiptare për të kryer kontrolle dhe inspektime të materialit bimor dhe për të ushtruar funksionet e tyre në sektorin veterinar.

Strategjia e ndërhyrjes ndërthurte investimet në infrastrukturë dhe teknologji, trajnimin e personelit, asistencën teknike dhe zhvillimin e sistemeve të informacionit. Logjika e saj ishte të forconte njëkohësisht hallka të ndryshme të zinxhirit të kontrollit: kapacitetet inspektuese, kapacitetet diagnostikuese, disponueshmërinë dhe administrimin e informacionit, si dhe funksionimin e shërbimeve veterinare.

Kuadri logjik e organizonte ndërhyrjen rreth tri rezultateve kryesore.

1. Rezultati i parë lidhej me rritjen e kapacitetit të Autoritetit Kombëtar të Ushqimit (AKU) për të kryer me efikasitet inspektimet e produkteve ushqimore që hyjnë përmes portit të Durrësit. Ai përfshinte forcimin e pikës së inspektimit kufitar, trajnimin e inspektorëve dhe informatizimin e kontrolleve. Projektimi parashikonte gjithashtu krijimin e një rrjeti kombëtar, të administruar nga Ministria e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural (MARD) dhe AKU, për mbledhjen e informacionit mbi kontrollet, inspektimet dhe analizat.
2. Rezultati i dytë synonte forcimin e kapacitetit të autoriteteve shqiptare për të verifikuar sigurinë e produkteve ushqimore me origjinë bimore, veçanërisht lidhur me mbetjet e produkteve për mbrojtjen e bimëve, dhe për të diagnostikuar praninë e mundshme të organizmave karantinorë. Për këtë qëllim, projekti parashikonte ndërhyrje në infrastrukturën laboratorike, pajisjet teknike, metodat analitike dhe aftësitë e personelit.

3. Rezultati i tretë lidhej me forcimin dhe riorganizimin e shërbimit veterinar përmes regjistrimit të fondit blegtoral dhe informatizimit të të dhënave përkatëse. Kuadri logjik parashikonte evidentimin dhe identifikimin e kafshëve, përdorimin e regjistrave të informatizuar blegtoralë dhe trajnimin e veterinerëve për standardet e higjienës dhe të profilaksisë. Kjo komponentë përfshinte forcimin e sistemit RUDA, platforma kombëtare për regjistrimin dhe gjurmueshmërinë e fondit blegtoral, ndërsa komponentët e kontrollit të sigurisë ushqimore përfshinin edhe sistemin e informacionit AKUNET. Teoria e Ndryshimit, e rindërtuar në Raportin Fillestar, i identifikon forcimin e pikës së inspektimit kufitar në Durrës, laboratorëve, sistemeve AKUNET dhe RUDA, si edhe aftësive të operatorëve, si levat kryesore për rritjen e kapaciteteve institucionale të kontrollit dhe administrimit të rreziqeve.

Në kohën e këtij vlerësimi, nisma kishte përfunduar rreth dy vjet më parë. Prandaj, analiza nuk synon kryesisht të verifikojë realizimin material të produkteve të projektit, që janë mbuluar nga veprimtaritë e mëparshme të monitorimit e vlerësimit, por të përcaktojë në çfarë mase infrastruktura, pajisjet, sistemet e informacionit, kompetencat dhe procedurat kanë mbetur funksionale, janë integruar në funksionimin e përditshëm të institucioneve dhe vazhdojnë të kontribuojnë në forcimin e sistemit kombëtar të sigurisë ushqimore.

3.1.2 AID 10916, Aleanca për zhvillimin dhe promovimin e bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut

Nisma AID 10916 (ALLEANZA) u zbatua nga Reggio Terzo Mondo (RTM), në kuadër të një partneriteti me COSPE-n dhe organizata të tjera italiane dhe shqiptare. Projekti kishte një buxhet të përgjithshëm prej 1,67 milionë eurosh, nga të cilat 1,25 milionë u financuan nga Bashkëpunimi Italian për Zhvillim. Kohëzgjatja e planifikuar ishte 36 muaj dhe ajo faktike 44 muaj; nisma u zhvillua nga marsi 2017 deri në nëntor 2020.

Ndërhyrja përfshiu qarqet Shkodër dhe Lezhë, veçanërisht bashkitë Fushë-Arrëz, Pukë, Vau i Dejës dhe Lezhë. Logjika e projektit mbështetej në rolin qendror të bujqësisë familjare në ekonomitë rurale të Shqipërisë së Veriut dhe nevojën për të vepruar njëkohësisht mbi kapacitetet prodhuese të fermave, organizimin e zinxhirëve të vlerës, qasjen në tregje, promovimin e prodhimeve vendase dhe pozitën ekonomike të grave në komunitetet rurale.

Objektivi i përgjithshëm ishte kontributi në rritjen e sovranitetit ushqimor dhe në zhvillimin e qëndrueshëm socioekonomik të komuniteteve rurale të pafavorizuara në Shqipërinë e Veriut. Objektivi specifik ishte promovimi i zhvillimit të bujqësisë familjare nëpërmjet vlerësimit të njohurive tradicionale, prodhimeve tipike vendase, rolit të grave dhe menaxhimit të qëndrueshëm të territorit rural.

Strategjia ishte e organizuar sipas një qasjeje të zinxhirit të vlerës. Në zonat malore, ndërhyrja u përqendrua veçanërisht në zinxhirin e mbarështimit të deleve dhe dhive dhe menaxhimin e kullotave; në zonat fushore, veçanërisht në Zadrimë, vëmendja iu kushtua prodhimit bujqësor, bujqësisë organike dhe turizmit rural. Këtyre komponentëve iu shtuan mbështetja për qasjen në tregje dhe veprime specifike për forcimin e rolit ekonomik të grave. Katër rezultatet e pritshme ishin: rritja e kapaciteteve prodhuese të fermave familjare, kryesisht në zinxhirin e deleve dhe dhive; forcimi i kapaciteteve prodhuese dhe pritëse të fermave që veprojnë në zinxhirët e frutave e perimeve dhe në turizmin rural; përmirësimi i qasjes së produkteve tipike agro-ushqimore në tregje; dhe ndërgjegjësimi më i madh i komuniteteve përfituese për rolin dhe potencialin e grave në ekonominë rurale.

Komponent qendror i ndërhyrjes ishte Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare (FSAF), i konceptuar si mekanizëm mikrograntesh për mbështetjen e drejtpërdrejtë të investimeve prodhuese të fermave familjare. Fondi dispononte gjithsej 404.000 euro, të administruara nga RTM dhe COSPE dhe të ndara në katër linja: 200.000 euro për blegtorinë, 75.000 euro për kullotat, 76.500 euro për bujqësinë organike dhe 52.500 euro për turizmin rural.

Megjithatë, FSAF nuk përbënte një ndërhyrje të izoluar. Modeli i tij parashikonte që aksesi në burime të shoqërohej me informim, asistencë teknike dhe forcim të kapaciteteve të përfituesve, edhe me synimin për t'i përgatitur ata për akses të mëvonshëm në instrumente financimi më komplekse dhe konkurruese. Dokumentacioni i projektit e vendoste shprehimisht Fondin në komplementaritet me instrumente të tjera të disponueshme në atë kohë për sektorin bujqësor, përfshirë IPARD II dhe SARED.

Një vlerësim i jashtëm i kryer në korrik 2020, gjatë fazës përmbyllëse të nismës, konstatoi një shkallë përgjithësisht të lartë realizimi të veprimtarive dhe katër boshteve të projektit, pavarësisht disa vonesave të shkaktuara kryesisht nga emergjenca e COVID-19. Ndër elementet më me interes, ai evidentoi forcimin e kapaciteteve prodhuese dhe menaxhuese të fermave përfituese, mbështetjen për bujqësinë organike dhe turizmin rural, përmirësimin e mundësive të qasjes në tregje dhe veprimet për rolin ekonomik të grave. U theksuan edhe rezultate të tjera, përfshirë forcimin e formave të organizimit të blegtorëve, rolin e agjentëve komunitarë dhe lidhjet me mundësi të tjera mbështetjeje, përfshirë instrumentet kombëtare dhe IPARD-in.

Distanca kohore ndërmjet atij vlerësimi dhe ushtrimit të zhvilluar në vitin 2026 mundëson të verifikohet se cilat nga rezultatet kanë pasur vazhdimësi reale. Analiza aktuale përqendrohet veçanërisht në vijimësinë e veprimtarive ekonomike dhe investimeve të mbështetura, zhvillimin e fermave përfituese, qëndrueshmërinë e organizatave dhe mekanizmave territorialë të krijuar, si dhe përshtatshmërinë e modelit të mbështetjes, sidomos kombinimin e mikrogranteve, bashkëfinancimit nga përfituesit dhe asistencës teknike.

3.1.3 AID 11681 (PHYTO BiH), Veprime të reja në mbështetje të sektorit fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë për përafrimin me standardet europiane

Nisma AID 11681 (PHYTO BiH) është zbatuar nga CIHEAM Bari, me një buxhet të përgjithshëm prej 1.198.400 eurosh. Kohëzgjatja e planifikuar ishte 36 muaj, ndërsa ajo faktike 41 muaj. Projekti u zbatua nga qershori 2019 deri në shtator 2022.

Nisma vijon ndërhyrjet e mëparshme italiane në sektorin fitosanitar dhe bën pjesë në procesin më të gjerë të përafrimit të Bosnjës dhe Hercegovinës me acquis-in e Bashkimit Europian. Objektivi i përgjithshëm ishte të kontribuonte në forcimin e sistemit fitosanitar kombëtar dhe në përputhjen e tij graduale me standardet e Bashkimit Europian. Objektivi specifik konsistonte në përafrimin me standardet europiane të kapaciteteve teknike, të specializuara dhe organizative të institucioneve përgjegjëse për analizat fitosanitare, kontrollet dhe inspektimet.

Strategjia ndërthurte asistencën teknike, zhvillimin e aftësive, shkëmbimet me institucionet italiane dhe investimet e synuara në strukturat laboratorike. Ndërhyrja ishte strukturuar rreth katër rezultateve plotësuese.

1. Rezultati i parë lidhej me harmonizimin me standardet europiane të kuadrit teknik dhe rregullator për kontrollin e organizmave karantinorë.

2. Rezultati i dytë synonte forcimin e kapaciteteve të shërbimeve të inspektimit fitosanitar për të ushtruar saktë funksionet e tyre, në përputhje me acquis-in, përmes trajnimit, asistencës teknike dhe hartimit të udhëzimeve dhe praktikave të mira për procedurat e inspektimit.
3. Rezultati i tretë lidhej me përafrimin e laboratorëve përgjegjës për diagnostikimin fitosanitar dhe analizat e cilësisë së farërave me standardet ndërkombëtare EPPO, ISO/IEC 17025 dhe ISTA, përmes përmirësimit të pajisjeve, metodave, procedurave dhe proceseve të akreditimit.
4. Rezultati i katërt u drejtohej drejtpërdrejt punonjësve të laboratorëve, me synimin për të forcuar aftësitë e tyre në përdorimin e metodave dhe protokolleve diagnostikuese në përputhje me standardet ndërkombëtare.

Përfituesit institucionalë përfshinin Administratën për Mbrojtjen e Shëndetit të Bimëve (Plant Health Protection Administration, PHPA); administratat përgjegjëse për inspektimet në Federatën e Bosnjës dhe Hercegovinës, Republikën Srpska dhe Distriktin e Bërçkos; si dhe institutet publike dhe strukturat teknike të përfshira në veprimtaritë diagnostikuese dhe të certifikimit, veçanërisht në Sarajevë, Mostar dhe Banja Lukë.

Struktura institucionale e Bosnjës dhe Hercegovinës i jep rëndësi të veçantë, në logjikën e nismës, jo vetëm kapaciteteve të strukturave individuale, por edhe aftësisë së tyre për të vepruar përmes procedurave mjaftueshëm të koordinuara dhe koherente. Për këtë arsye, vlerësimi shqyrton si ruajtjen e pajisjeve teknike, metodave, akreditimeve dhe kompetencave të zhvilluara, ashtu edhe ecurinë e marrëdhënieve institucionale dhe mekanizmave të koordinimit të mbështetura nga projekti.

3.2 Objektivat dhe fusha e vlerësimit

Ky vlerësim mbulon të gjithë ciklin e tri nismave dhe merr në shqyrtim logjikën e ndërhyrjes, rezultatet e arritura, efektet e prodhuara dhe aftësinë e përfitimeve për të zgjatur në kohë. Termat e Referencës e përcaktojnë si një vlerësim tematik sipas kritereve të OECD-DAC, me theks të veçantë te ndikimi, efektiviteti dhe qëndrueshmëria. Ushtrimi duhet të japë një gjykim të argumentuar për rëndësinë dhe koherencën e ndërhyrjeve, efektivitetin dhe efikasitetin e tyre, si edhe qëndrueshmërinë dhe ndikimin e përfitimeve në aspektin institucional, ekonomik, social dhe mjedisor.

Vlerësimi përdor një këndvështrim të ndryshëm nga monitorimi dhe vlerësimet e kryera gjatë zbatimit ose menjëherë pas tij. Koha e kaluar nga përfundimi i projekteve mundëson kalimin e vëmendjes nga realizimi i produkteve te vazhdimësia dhe zhvillimi i ndryshimeve. Siç përcaktohet në Raportin Fillestar, analiza përqendrohet në shkallën e institucionalizimit të kapaciteteve, procedurave dhe sistemeve të vendosura; qëndrueshmërinë teknike, organizative dhe financiare të rezultateve; vijimësinë e efekteve te përfituesit; aftësinë e ndërhyrjeve për të prodhuar përfitime edhe më tej; si dhe praninë e efekteve të papritura.

Termat e Referencës identifikojnë tri qëllime specifike, që pasqyrojnë karakteristikat e ndryshme të nismave. Për ndërhyrjet institucionale, vlerësimi duhet të përcaktojë se deri në çfarë mase ka ndodhur forcim real i kapaciteteve në sektorët bujqësor dhe fitosanitar, duke marrë parasysh qeverisjen, koordinimin dhe zbatimin e politikave. Për AID 10916 (ALLEANZA), duhet të analizojë ndryshimet socioekonomike te përfituesit e bujqësisë familjare, duke iu referuar kushteve të jetesës, sigurisë ushqimore, qasjes në tregje dhe qëndrueshmërisë së mjeteve të jetesës. Për sektorin fitosanitar, duhet gjithashtu të vlerësojë përparimin drejt standardeve të Bashkimit Europian, duke identifikuar rezultatet, mangësitë e mbetura dhe nevojat e mundshme shtesë për përafrim ligjor, teknik e organizativ.

Analiza e ndikimit kryhet kryesisht në terma cilësorë dhe të kontributit. Në fakt, Termat e Referencës kërkojnë identifikimin e ndryshimeve në të cilat nismat kanë kontribuar, drejtpërdrejt ose tërthorazi, dhe shqyrtimin e mekanizmave përmes të cilëve është realizuar ky kontribut, duke marrë parasysh edhe ndikimin e kontekstit politik, institucional dhe ekonomik. Kërkohet vëmendje e veçantë për efektet strukturore e afatgjata mbi kapacitetet institucionale, politikat dhe sistemet përkatëse, si dhe për dimensionet e mirëqenies, të drejtave të njeriut, barazisë gjinore dhe mjedisit.

Kjo qasje është veçanërisht e rëndësishme duke pasur parasysh karakteristikat e tri ndërhyrjeve dhe informacionin e disponueshëm. Prandaj, vlerësimi nuk supozon ekzistencën e një lidhjeje të drejtpërdrejtë shkakësore ndërmjet projekteve dhe ndryshimeve të nivelit më të lartë, si ecuria e tregtisë, cilësia e përgjithshme e prodhimeve agro-ushqimore, zhvillimi i kushteve socioekonomike në zonat rurale apo përparimi i përgjithshëm i anëtarësimit në BE. Këto zhvillime ndikohen nga shumë faktorë. Synimi është, përkundrazi, të rindërtohet dhe të verifikohet kontributi i nismave në ndryshimet e vëzhgueshme, përmes shqyrtimit të Teorive përkatëse të Ndryshimit dhe triangulimit të evidencave të disponueshme.

Së fundi, vlerësimi ka edhe dimension strategjik e krahasues. Termat e Referencës kërkojnë shqyrtimin e sinergjive të mundshme ndërmjet tri projekteve dhe identifikimin e efekteve plotësuese. Analiza e përbashkët e nismave mundëson të nxirren mësime jo vetëm për performancën e secilës ndërhyrje, por edhe për mënyrat se si Bashkëpunimi Italian për Zhvillim mund të vazhdojë mbështetjen e sistemeve agro-ushqimore të Ballkanit Perëndimor dhe përafrimin e tyre gradual me standardet e Bashkimit Europian.

4. KUADRI TEORIK DHE METODOLOGJIK

4.1 Qasja e vlerësimit dhe Teoria e Ndryshimit

Vlerësimi është kryer sipas një qasjeje të bazuar në Teorinë e Ndryshimit, me synim të kuptohet jo vetëm shkalla e arritjes së rezultateve të tri nismave, por edhe mekanizmat përmes të cilëve ndërhyrjet kanë kontribuar në ndryshimet e vëzhguara. Kjo qasje përputhet me Termat e Referencës, të cilat kërkojnë që analiza e rezultateve të plotësohet me një këndvështrim shkakësor, duke marrë parasysh efektet e drejtpërdrejta e të tërthorta, të pritshme e të papritura, si edhe ndikimin e faktorëve të jashtëm.

Dokumentet e projekteve nuk përmbajnë Teori të Ndryshimit të formuluara shprehimisht. Prandaj, gjatë fazës fillestare ekipi i vlerësimit rindërtoi, mbi bazën e kuadrove logjike, dokumentacionit të projekteve dhe evidencave të para të shqyrtimit dokumentar, një Teori të Ndryshimit për secilën nismë dhe një analizë të integruar të tri ndërhyrjeve. Këto rindërtime mundësuan identifikimin e zinxhirëve kryesorë shkakësorë, kushteve mundësuese dhe supozimeve që lidhin aktivitetet dhe produktet me ndryshimet e pritshme.

Teoria e integruar e Ndryshimit merr si element të përbashkët forcimin e sistemeve agro-ushqimore të të dy vendeve, të ndjekur përmes mekanizmave të ndryshëm. AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) veprojnë kryesisht mbi kapacitetet institucionale, sistemet e kontrollit, infrastrukturat teknike dhe kompetencat profesionale; ndërsa AID 10916 (ALLEANZA) ndërhyn mbi kapacitetet prodhuese të fermave familjare, organizimin e zinxhirëve të vlerës, qasjen në tregje dhe dinamikat territoriale. Teoritë specifike të Ndryshimit lejojnë kështu të ruhen të ndara logjikat e ndryshme shkakësore, ndërsa analiza e integruar mundëson shqyrtimin e elementeve të përbashkëta lidhur me qëndrueshmërinë, forcimin e sistemeve agro-ushqimore dhe përafrimin gradual me standardet e Bashkimit Europian. Të gjitha Teoritë e Ndryshimit të përgatitura janë bashkëlidhur këtij raporti.

Vlerësimi i përdor këto rindërtime kryesisht si instrument për analizën e kontributit. Disponueshmëria e kufizuar, për disa nisma, e të dhënave bazë dhe treguesve të rezultateve të ndërmjetme të krahasueshme në kohë nuk mundëson të veçohen me rigorozitet efektet e projekteve nga ato të ndërhyrjeve të tjera dhe nga zhvillimi i përgjithshëm i konteksteve. Prandaj, analiza verifikon nëse sekuencat e supozuara të ndryshimit mbështeten nga evidencat e mbledhura dhe në çfarë mase është e besueshme që një pjesë e ndryshimeve të vëzhguara t'u lidhet ndërhyrjeve, pa u atribuar atyre efekte që nuk mund të provohen në mënyrë të mjaftueshme. Kjo përputhet me kërkesën e Termave të Referencës për t'i dhënë përparësi një analize cilësore, të argumentuar dhe të bazuar në mekanizmat e kontributit të ndërhyrjeve për sa i përket ndikimit.

Qasja merr parasysh gjithashtu parimet e dobishmërisë, besueshmërisë, pavarësisë, paanshmërisë, transparencës, etikës dhe profesionalizmit të përcaktuara në Termat e Referencës dhe përfshin dimensionet e të drejtave të njeriut, barazisë gjinore dhe parimin «Askush të mos mbetet pas» (Leave No One Behind). Pesha e këtyre dimensioneve ndryshon ndërmjet tri nismave: ato janë veçanërisht të rëndësishme për AID 10916 (ALLEANZA), që ndërhyn drejtpërdrejt te komunitetet rurale, fermat e vogla familjare dhe mundësitë ekonomike të grave, por shqyrtohen edhe për ndërhyrjet institucionale, për aq sa cilësia dhe qasshmëria e shërbimeve publike ndikojnë në kategori të ndryshme përdoruesish e përfituesish.

4.2 Kriteret dhe pyetjet e vlerësimit

Vlerësimi mbështetet në gjashtë kriteret e OECD-DAC. Në përputhje me Termat e Referencës, kriteret prioritare janë Ndikimi, Qëndrueshmëria dhe Efektiviteti; analiza përfshin gjithashtu Efikasitetin, Rëndësinë dhe Koherencën.

Ndikimi analizohet me vëmendje të veçantë ndaj ndryshimeve që janë ruajtur ose janë shfaqur pas përfundimit të ndërhyrjeve, shtrirjes së tyre institucionale, ekonomike, sociale ose territoriale dhe mekanizmave përmes të cilëve projektet kanë kontribuar. Qëndrueshmëria ka të bëjë me vijimësinë e përfitimeve dhe kapaciteteve të zhvilluara, duke marrë parasysh kushtet teknike, institucionale, organizative dhe ekonomiko-financiare të nevojshme për ruajtjen e tyre. Efektiviteti shqyrton shkallën e arritjes së objektivave dhe rezultateve të pritshme. Efikasiteti, Rëndësia dhe Koherenca e plotësojnë analizën, përkatësisht në lidhje me përdorimin e burimeve, përputhjen e ndërhyrjeve me nevojat dhe prioritetet e kontekstit dhe pajtueshmërinë e tyre me politika e nisma të tjera.

Matrica e vlerësimit, e përcaktuar në Raportin Fillestar, i shndërron këto kritere në pyetje, tregues orientues, burime dhe metoda të mbledhjes së të dhënave. Ajo përbëhet nga një komponent ndërsektorial dhe tri pjesë specifike, nga një për secilën nismë.

Katër pyetjet ndërsektoriale lidhen me:

a) aftësinë e nismave për të prodhuar ndryshime afatgjata në sistemet institucionale, ekonomike e territoriale dhe mekanizmat përkatës të ndryshimit;
b) qëndrueshmërinë afatmesme e afatgjatë të rezultateve në aspektin institucional, teknik, organizativ dhe ekonomiko-financiar;
c) kontributin në forcimin e sistemeve agro-ushqimore dhe përafrimin gradual me standardet dhe praktikat e Bashkimit Europian;
d) natyrën gjithëpërfshirëse e të qëndrueshme të përfitimeve, me vëmendje të veçantë ndaj grave, të rinjve dhe komuniteteve rurale më të cenueshme.

Pyetjet specifike pasqyrojnë, nga ana tjetër, karakteristikat e Teorive individuale të Ndryshimit. Për AID 12201 (SAFIAL), vëmendja përqendrohet te integrimi i kapaciteteve të zhvilluara në veprimtarinë e zakonshme të institucioneve, funksionimi i RUDA-s, AKUNET-it, strukturave në Durrës dhe pajisjeve laboratorike, disponueshmëria e burimeve të nevojshme për mirëmbajtjen e tyre dhe kontributi në sistemin kombëtar të sigurisë ushqimore e harmonizimin me acquis.

Për AID 10916 (ALLEANZA), pyetjet shqyrtojnë vazhdimësinë e përfitimeve ekonomike e prodhuese të investimeve të mbështetura përmes FSAF-it, përshtatshmërinë, efektivitetin dhe qëndrueshmërinë e Fondit të administruar nga RTM dhe COSPE si instrument i zhvillimit ekonomik lokal, vijimësinë e organizatave dhe mekanizmave territorialë të promovuar nga projekti dhe efektet mbi mundësitë ekonomike e sociale të komuniteteve rurale, veçanërisht për gratë dhe prodhuesit e vegjël.

Për AID 11681 (PHYTO BiH), analiza mbulon integrimin e kapaciteteve teknike e organizative në funksionimin e zakonshëm të institucioneve fitosanitare, përdorimin dhe përditësimin e pajisjeve dhe metodave diagnostikuese, qëndrueshmërinë financiare të akreditimeve dhe procedurave të vendosura, si dhe kontributin e nismës në forcimin e sistemit kombëtar fitosanitar dhe harmonizimin me acquis.

Matrica e plotë, me treguesit, burimet dhe metodat, paraqitet në aneks të raportit.

4.3 Metodat dhe instrumentet e mbledhjes së të dhënave

Vlerësimi përdor një metodologji të përzier, duke kombinuar evidencat cilësore dhe sasiore nga burime parësore e dytësore. Triangulimi i burimeve të ndryshme është instrumenti kryesor për të verifikuar përputhshmërinë e informacionit të mbledhur dhe për të forcuar besueshmërinë e gjykimeve vlerësuese. Kjo qasje pasqyron atë që është përcaktuar në Raportin Fillestar dhe kërkesat e Termave të Referencës për vlefshmërinë e evidencave.

Shqyrtimi dokumentar vijoi gjatë gjithë procesit dhe mbuloi dokumentet e hartimit dhe financimit, kuadrot logjike, planet operative, raportet e progresit dhe raportet përfundimtare, monitorimet e vlerësimet e mëparshme, dokumentacionin teknik të organeve zbatuese dhe institucioneve përfituese, si dhe të dhënat administrative të disponueshme. Analiza u plotësua, kur ishte e nevojshme, me burime institucionale kombëtare e ndërkombëtare mbi kuadrin ligjor, procesin e anëtarësimit në BE, politikat sektoriale dhe kontekstin ekonomik e tregtar. Raporti Fillestar e kishte identifikuar tashmë shqyrtimin dokumentar si veprimtari të vazhdueshme përgjatë procesit të vlerësimit.

Evidencat parësore u mblodhën kryesisht përmes intervistave gjysmë të strukturuara dhe takimeve me palët e interesuara gjatë misionit në dy vendet, duke përdorur udhëzues të përshtatur sipas kategorisë së bashkëbiseduesit dhe pyetjeve përkatëse të vlerësimit. U përfshinë përfaqësues të institucioneve qendrore dhe vendore, personel teknik e drejtues, organe zbatuese, organizata partnere, struktura laboratorike dhe inspektimi, organizata territoriale dhe përfitues të drejtpërdrejtë.

Intervistat u plotësuan me vëzhgim të drejtpërdrejtë. Për ndërhyrjet institucionale u vizituan struktura dhe laboratorë përfitues, duke verifikuar, aty ku ishte e mundur, ekzistencën, gjendjen dhe përdorimin e pajisjeve dhe infrastrukturave të mbështetura. Për AID (ALLEANZA) u vizituan ferma dhe struktura të tjera përfituese për të verifikuar vijimësinë e investimeve dhe përfshirjen e tyre në veprimtaritë e tanishme prodhuese. Raporti Fillestar kishte parashikuar shprehimisht vizitat në terren për të verifikuar funksionalitetin e infrastrukturës, pajisjeve, sistemeve të informacionit dhe investimeve.

Të dhënat sasiore të disponueshme u përdorën si plotësim i analizës cilësore. Kur vlera numerike u komunikuan gojarisht nga bashkëbiseduesit, vlerësimi verifikoi, kur ishte e mundur, përputhjen e tyre me regjistrat, raportet ose burime të tjera dokumentare. Në mungesë të konfirmimit, e dhëna u trajtua si informacion i dhënë nga pala e interesuar dhe jo si evidencë sasiore plotësisht e validuar.

4.4 Misioni në terren dhe mbledhja e të dhënave parësore

Misioni në terren, i kryer në korrik 2026 në Shqipëri dhe Bosnjë e Hercegovinë, ishte komponent qendror i planit të vlerësimit. Koha e kaluar nga përfundimi i tri nismave bëri të mundur verifikimin e drejtpërdrejtë jo vetëm të ekzistencës së rezultateve të prodhuara gjatë zbatimit, por mbi të gjitha të shkallës së përdorimit, integrimit dhe qëndrueshmërisë së tyre pas disa vitesh. Prandaj, misioni u organizua mbi bazën e Teorive të rindërtuara të Ndryshimit dhe pyetjeve të matricës së vlerësimit, duke përzgjedhur bashkëbiseduesit, strukturat dhe përfituesit në funksion të zinxhirëve kryesorë shkakësorë që duheshin verifikuar.

Për SAFIAL, mbledhja parësore e të dhënave ndoqi nivele të ndryshme të sistemit shqiptar të sigurisë ushqimore dhe shëndetit veterinar, duke përfshirë Ministrinë e Bujqësisë dhe Zhvillimit Rural, AKU-në, ISUV-in, AKVMB-në, subjektet e përfshira në administrimin dhe përdorimin e RUDA-s, CIHEAM Bari dhe organizata të tjera që morën pjesë ose kontribuuan në ndërhyrje. Misioni përfshiu edhe vizita në strukturat e AKU-së në Durrës dhe në pikën e inspektimit të portit. Kjo shtrirje bëri të mundur analizimin e përbashkët të qeverisjes, kapaciteteve institucionale, sistemeve të informacionit,

infrastrukturës dhe funksionimit operacional të kontrolleve. Evidencat e mbledhura ishin veçanërisht të dobishme për verifikimin e lidhjeve ndërmjet elementeve të zinxhirit të kontrollit, nga marrja e mostrave dhe analizat laboratorike deri te menaxhimi i informacionit dhe gjurmueshmëria.

Për AID 10916 (ALLEANZA), misioni ndërthuri takime me RTM-në, COSPE-n dhe partnerët territorialë me vizita te përfituesit dhe strukturat e mbështetura nga projekti. Përzgjedhja përfshiu lloje të ndryshme investimesh dhe komponentë të ndryshëm të strategjisë, përfshirë fermat blegtorale dhe ndërmarrjet e përpunimit, organizatat që mbështesin gratë rurale dhe sipërmarrjen sociale, si dhe shkollën profesionale bujqësore «Ndre Mjeda». Kjo mundësoi verifikimin e drejtpërdrejtë të vijimësisë së disa investimeve dhe krahasimin e situatës së vëzhguar në vitin 2026 me evidencat e dokumentacionit të projektit dhe vlerësimit të jashtëm të vitit 2020.

Për AID 11681 (PHYTO BiH), organizimi i misionit mori parasysh strukturën e veçantë institucionale të Bosnjës dhe Hercegovinës. Takimet dhe vizitat u zhvilluan në Mostar, Sarajevë, Banja Luka dhe Brçko, duke përfshirë institucione kompetente në nivel shtetëror, të Federatës, Republikës Srpska dhe Distriktit të Brçkos, si edhe institutet e laboratorët kryesorë përfitues. Kjo mundësoi të vëzhgohej funksionimi i ndërhyrjes në një sistem ku kompetencat janë të shpërndara ndërmjet disa niveleve administrative dhe të krahasohej përdorimi i pajisjeve e metodave, vazhdimësia e kompetencave, ruajtja e akreditimeve dhe format e koordinimit institucional. Vizitat laboratorike lejuan gjithashtu të verifikohej drejtpërdrejt, kur ishte e mundur, gjendja, përdorimi dhe integrimi në punën e zakonshme i pajisjeve të financuara nga projekti.

Përzgjedhja e bashkëbiseduesve synoi plotësueshmërinë ndërmjet nivelit strategjik dhe atij operacional. Drejtuesit institucionalë ofruan informacion mbi zhvillimin e politikave, qeverisjen dhe kushtet e qëndrueshmërisë; specialistët, inspektorët dhe personeli laboratorik mundësuan analizimin e funksionimit konkret të kapaciteteve të zhvilluara; përfituesit, organizatat vendore dhe partnerët e projektit dhanë evidenca mbi vijimësinë e efekteve ekonomike, sociale dhe territoriale. Përfshirja e kategorive të ndryshme të bashkëbiseduesve mundësoi edhe krahasimin e interpretimeve ndonjëherë të ndryshme, duke shmangur varësinë e gjykimit vlerësues nga këndvështrimi i vetëm një aktori.

Kështu, misioni pati një funksion më të gjerë se mbledhja e informacionit shtesë: ai mundësoi verifikimin në kohë të hipotezave të formuluara gjatë shqyrtimit dokumentar, vëzhgimin e drejtpërdrejtë të një pjese të rëndësishme të investimeve dhe identifikimin e elementeve të vazhdimësisë, zhvillimit ose problematikave që dokumentacioni i projektit, i marrë veçmas, nuk do të lejonte të rindërtoheshin me besueshmëri të mjaftueshme.

Plani metodologjik fillestar parashikonte edhe mundësinë e organizimit të grupeve të fokusit me palët e interesuara dhe përfituesit. Megjithatë, gjatë përgatitjes dhe zbatimit të misionit, ekipi gjykoi se ky instrument nuk ishte i përshtatshëm për një pjesë të konsiderueshme të bashkëbiseduesve institucionalë, për të cilët përgjegjësitë, kompetencat dhe pozicionet kërkonin shqyrtim individual dhe të diferencuar, vështirësisht të pajtueshëm me diskutimin në grup. Në këto raste, intervistat gjysmë të strukturuara mundësuan analizë më të hollësishme të përgjegjësive institucionale, kushteve të qëndrueshmërisë, mekanizmave të koordinimit dhe interpretimeve të ndryshme mbi zhvillimin e sistemeve përkatëse.

Për AID 10916 (ALLEANZA), organizimi i grupeve të fokusit me përfituesit përfundimtarë rezultoi i vështirë, kryesisht për arsye logjistike. Ndërmarrjet dhe fermat familjare të mbështetura nga projekti janë të shpërndara në një territor të gjerë, në zona rurale ndonjëherë me akses të vështirë dhe larg njëra-tjetrës. Për më tepër, misioni u realizua disa vite pas përfundimit të ndërhyrjes dhe gjatë verës, periudhë që karakterizohet nga disponueshmëria më e ulët e bashkëbiseduesve dhe intensifikimi i

disa punëve bujqësore. Prandaj, nuk ishte e mundur të mblidhej një numër i mjaftueshëm përfituesish në një vend të vetëm dhe brenda kohës së përshtatshme për programin e misionit. Ekipi e kompensoi këtë kufizim me vizita të drejtpërdrejta te përfitues të kategorive të ndryshme prodhuese dhe takime me organizata e aktorë territorialë që kishin marrë pjesë në ndërhyrje.

4.5 Analiza e evidencave dhe triangulimi

Analiza u organizua rreth pyetjeve të matricës së vlerësimit. Për secilën pyetje u krahasuan evidencat e dokumentacionit të projektit dhe vlerësimeve, intervistave, të dhënave administrative të disponueshme dhe vëzhgimit të drejtpërdrejtë. Prandaj, matrica përbën lidhjen operacionale ndërmjet Teorive të Ndryshimit, burimeve dhe gjykimeve vlerësuese.

Triangulimi ka rëndësi të veçantë në rastet kur palët e interesuara dhanë interpretime të ndryshme të të njëjtit fenomen. Në këto situata, vlerësimi nuk e merr automatikisht deklarimin e vetëm një pale si përfaqësues të gjendjes së përgjithshme, por i krahason qëndrimet me dokumentacionin dhe evidencat e tjera të disponueshme.

Prandaj, trajtimi i burimeve dallon ndërmjet evidencës dokumentare, të dhënave administrative të verifikueshme, vëzhgimit të drejtpërdrejtë dhe informacionit apo gjykimit të një pale të interesuar. Deklarimet e pakonfirmuara përdoren për të pasqyruar perceptimet, përvojat apo interpretimet e bashkëbiseduesve dhe nuk shndërrohen në pohime faktike. Po kështu, prania e një infrastrukture ose pajisjeje funksionale përbën evidencë të qëndrueshmërisë teknike të investimit, por nuk konsiderohet në vetvete provë e ndikimit të një niveli më të lartë. Ky dallim është veçanërisht i rëndësishëm për analizën e ndikimit. Prandaj, vlerësimi përdor formulime që i referohen kontributit të ndërhyrjeve, kur nuk ka evidenca të mjaftueshme për të përcaktuar atribuim shkakësor.

4.6 Kufizimet e vlerësimit dhe besueshmëria e burimeve

Kufizimet kryesore metodologjike ishin identifikuar që në Raportin Fillestar. Ato lidhen veçanërisht me kohën e kaluar nga përfundimi i ndërhyrjeve, ndryshimet e personelit të përfshirë, disponueshmërinë e kufizuar të të dhënave bazë dhe monitorimit në nivel rezultatesh, sasinë e cilësinë e ndryshme të dokumentacionit të tri nismave dhe mungesën e informacionit të plotë mbi kostot e nevojshme për ruajtjen e rezultateve.

Disponueshmëria e të dhënave për rezultatet përbën kufizimin më të rëndësishëm për matjen sasiore të ndikimit. Dokumentacioni i projektit përmban përgjithësisht informacion më të fortë mbi realizimin e aktiviteteve dhe produkteve sesa mbi zhvillimin afatmesëm dhe afatgjatë të kushteve të përfituesve e institucioneve. Kjo kërkoi t'i jepej më shumë peshë rindërtimit të trajektoreve të ndryshimit dhe përputhjes së burimeve të ndryshme.

Distanca kohore është njëkohësisht kufizim dhe vlerë e shtuar e ushtrimit. Nga njëra anë, ajo e vështirëson rindërtimin e disa proceseve dhe rrit rrezikun e humbjes së kujtesës institucionale; nga ana tjetër, mundëson të shihet nëse infrastruktura, kompetencat, sistemet, investimet dhe marrëdhëniet e zhvilluara gjatë projekteve kanë mbijetuar realisht pas përfundimit të financimit.

Një tjetër rezervë lidhet me vizitat te përfituesit dhe strukturat operacionale, të cilat ishin të synuara dhe cilësore, pa pretendim për përfaqësim statistikor të të gjithë popullatës përfituese. Prandaj, vëzhgimet e këtyre vizitave përdoren si evidenca të rasteve konkrete dhe interpretohen së bashku me burimet e tjera të disponueshme.

Mosrealizimi i grupeve të fokusit të parashikuara fillimisht përbën përshtatje të planit metodologjik fillestar. Kjo zgjedhje nuk pengoi mbledhjen e evidencave parësore, por kufizoi mundësinë e

vëzhgimit të drejtpërdrejtë të dinamikave të diskutimit ndërmjet grupeve të përfituesve. Kufizimi u zbut përmes përdorimit më të madh të intervistave individuale, takimeve me disa përfaqësues të së njëjtës organizatë, vizitave të drejtpërdrejta te përfituesit dhe triangulimit me organizatat vendore e organet zbatuese.

Në tërësi, besueshmëria e përfundimeve mbështetet në përputhjen e evidencave të ndryshme. Gjykimet më të forta janë ato që mbështeten nga disa burime të pavarura ose nga kombinimi i dokumentacionit, të dhënave dhe vëzhgimit të drejtpërdrejtë; kur informacioni është i paplotë, kontradiktor ose i paverifikueshëm, kjo gjendje shprehet qartë në paraqitjen e rezultateve.

5. PARAQITJA E REZULTATEVE

5.1 Evidencat ndërsektoriale për tri nismat

Analiza ndërsektoriale i krahason tri nismat sipas katër pyetjeve të përbashkëta të përcaktuara në matricën e vlerësimit: aftësia për të prodhuar ndryshime afatgjata, qëndrueshmëria e rezultateve, kontributi në forcimin e sistemeve agro-ushqimore dhe përafrimin gradual me standardet e Bashkimit Europian, si dhe përfshirja dhe shpërndarja e përfitimeve. Për këto fusha, matrica parashikon tregues të vijimësisë së rezultateve, vazhdimësisë së shërbimeve dhe veprimtarive, funksionimit të infrastrukturës dhe sistemeve të zhvilluara, përdorimit të procedurave e standardeve të harmonizuara dhe ndryshimeve në mundësitë ekonomike e sociale të grupeve të ndryshme përfituese.

Analiza krahasuese merr parasysh natyrën e ndryshme të tri ndërhyrjeve. AID (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) veprojnë kryesisht mbi funksionimin e institucioneve dhe shërbimeve publike, ndërsa AID 10916 (ALLEANZA) ndërhyn drejtpërdrejt te fermat familjare, veprimtaritë ekonomike dhe organizatat territoriale. Prandaj, rezultatet nuk mund të krahasohen plotësisht në mënyrë të drejtpërdrejtë. Në dy rastet e para, vazhdimësia e ndryshimit matet sidomos përmes përdorimit real të kapaciteteve, procedurave, pajisjeve dhe sistemeve të vendosura, si edhe integrimit të tyre në funksionet e zakonshme institucionale. Për AID 10916 (ALLEANZA), rëndësi më të madhe kanë vijimësia e investimeve e aktiviteteve ekonomike, aftësia e përfituesve për t'i konsoliduar ose zhvilluar më tej dhe ruajtja e marrëdhënieve dhe organizatave të krijuara apo të forcuara nga ndërhyrja.

Prandaj, kjo pjesë nuk i riparaqet në formë të përmbledhur rezultatet e tri projekteve, të cilat analizohen më tej, por identifikon elementet e përbashkëta, dallimet dhe mekanizmat e ndryshimit që dalin nga krahasimi. Produktet e realizuara përmenden vetëm kur janë të nevojshme për të kuptuar zinxhirin që çon te rezultatet e vëzhguara. Vëmendja mbetet te ndryshimet ende të dallueshme në momentin e vlerësimit, kushtet që kanë favorizuar ose kufizuar konsolidimin e tyre dhe besueshmëria e kontributit që mund t'u lidhet ndërhyrjeve.

5.1.1 TQ1 Ndryshimet afatgjata në sistemet institucionale, ekonomike dhe territoriale

Evidencat e mbledhura tregojnë se të tria nismat kanë prodhuar ndryshime ende të dallueshme disa vite pas përfundimit të tyre, por me natyrë, thellësi dhe shkallë të ndryshme konsolidimi. Elementi kryesor i përbashkët është se rezultatet janë më të qëndrueshme kur ndërhyrja nuk kufizohet në ofrimin e burimeve ose pajisjeve, por ndryshon mënyrat e punës, kompetencat dhe marrëdhëniet që vazhdojnë të përdoren. Kështu, qëndrueshmëria e produkteve materiale merr rëndësi vlerësuese veçanërisht kur ato integrohen në praktikat e zakonshme dhe vazhdojnë të prodhojnë shërbime apo mundësi.

Në dy ndërhyrjet e forcimit institucional, AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH), ndryshimi më i dukshëm lidhet me kapacitetet teknike dhe operacionale të institucioneve. Për SAFIAL, kapacitetet analitike të krijuara ose të forcuara pranë ISUV-it dhe AKU-së dhe strukturat e kontrollit në Durrës mbeten funksionale pas përfundimit të projektit. Vlerësimi ex post i kryer në vitin 2026 konstaton gjithashtu se laboratorët kanë vijuar zgjerimin e fushës së analizave dhe kapacitetet e zhvilluara kanë mundësuar programe monitorimi që kërkojnë kompetenca diagnostikuese më parë të padisponueshme. Evidencat e këtij vlerësimi konfirmojnë vazhdimësinë e një pjese të rëndësishme të këtyre kapaciteteve, duke vënë në dukje se kalimi nga disponueshmëria teknike te integrimi i plotë i sistemeve të informacionit dhe funksioneve institucionale nuk është i njëtrajtshëm. Digjitalizimi i

regjistrimit blegtoral jep rezultate pozitive operacionale në pilotin e Fierit, por shënimet e misionit theksojnë nevojën për vlerësim sistematik të efekteve dhe kushteve të zgjerimit të mëtejshëm.

Një dinamikë e ngjashme vërehet në Bosnjë dhe Hercegovinë. Efektet më të qëndrueshme të AID 11681 (PHYTO BiH) lidhen me metodat diagnostikuese, kompetencat e personelit, pajisjet laboratorike dhe disa procedura inspektimi. Në Mostar, laboratori funksionon me certifikim ISO 17025 dhe ka personel e burime për të ruajtur funksionet e tij; bashkëbiseduesit e konsiderojnë kontributin e projektit si një komponent të rëndësishëm të forcimit të realizuar. Në institutin e Republikës Srpska, pajisjet e blera janë funksionale dhe kalibrohen rregullisht, ndërsa transferimi i kompetencave vijon përmes trajnimit të brendshëm dhe veprimtarive të përbashkëta me institute të tjera. Në Fakultetin e Bujqësisë në Banja Luka, metodat e përvetësuara gjatë projektit deklarohen ende në përdorim të përditshëm dhe personeli teknik i laboratorit është shtuar krahasuar me periudhën e projektit.

Megjithatë, krahasimi tregon se ruajtja e kapaciteteve teknike nuk përkon domosdoshmërisht me një ndryshim po aq të konsoliduar në nivel sistemi. Një aspekt veçanërisht i rëndësishëm është marrëdhënia ndërmjet laboratorëve publikë dhe privatë në kryerjen e analizave. Takimet sollën vlerësime të ndryshme mbi peshën e konkurrencës ndërmjet dy kategorive, kriteret që përcaktojnë dërgimin e mostrave dhe pasojat mbi shkallën e përdorimit të strukturave publike. Në Sarajevë, Instituti Federal Bujqësor raporton rënie të madhe të numrit të analizave dhe ia atribuon pjesërisht përdorimit në rritje të laboratorëve privatë. Administrata federale përgjegjëse për inspektimet konfirmon praninë në rritje të laboratorëve privatë, por përshkruan modalitete më të ndërlikuara të përzgjedhjes së laboratorëve, të lidhura edhe me llojin e analizës dhe vendimet e inspektorëve. Në Brçko, zgjedhja lidhet edhe me kohën e përgjigjes dhe preferencat e operatorit, megjithëse inspektori ruan mundësinë e dërgimit të mostrës në një laborator të caktuar. Ndërsa në Republikën Srpska, instituti në Banja Luka nuk raporton presion konkurrues të krahasueshëm në fushën e tij kryesore të veprimtarisë. Prandaj, evidencat nuk lejojnë që fenomeni të shpjegohet me një shkak të vetëm ose të përgjithësohet për gjithë vendin. Ato tregojnë, megjithatë, se disponueshmëria e kapaciteteve publike të analizës, të forcuara nga projekti, nuk garanton automatikisht përdorimin e plotë të tyre; ky përdorim varet edhe nga tregu i shërbimeve laboratorike, mënyrat e dërgimit të mostrave dhe organizimi i sistemit të kontrolleve.

Në sistemin e inspektimit, ApPhyto vazhdon të përdoret në disa kontekste: në Republikën Srpska të 18 inspektorët fitosanitarë të përmendur gjatë intervistës përdorin aplikacionin, ndërsa në Brçko ai përdoret nga dy prej tre inspektorëve. Megjithatë, në të dy rastet u theksua nevoja për përditësimin e instrumentit. Edhe PHPA konfirmon se platforma ka nevojë për përditësim dhe se një platformë e vetme mbetet ende e parealizuar në kohën e misionit. Këto evidenca tregojnë se trashëgimia teknike e projektit është më e fortë sesa transformimi i përgjithshëm i strukturës institucionale dhe informative të vendit.9

AID 10916 (ALLEANZA) paraqet një trajektore tjetër. Në këtë rast, ndryshimi afatgjatë nuk matet përmes integrimit të funksioneve në një administratë publike, por përmes aftësisë së investimeve dhe kompetencave të fituara për të vazhduar të krijojnë vlerë ekonomike e sociale pas përfundimit të financimit. Vizitat e vitit 2026 mundësuan vëzhgimin e veprimtarive ende aktive dhe, në disa raste, të zhvilluara më tej. Qendra Arti'Zanave vijon, për shembull, të ndërthurë punësimin dhe riintegrimin

[9]Sistem informacioni i zhvilluar në kuadër të projektit AID 11681 (PHYTO BiH) për digjitalizimin dhe standardizimin e monitorimit e inspektimit fitosanitar, i përbërë nga një aplikacion për telefon inteligjent dhe një bazë të dhënash për regjistrimin e informacionit të mbledhur në terren.

ekonomik të grave të cenueshme me furnizimin me produkte bujqësore nga gra prodhuese dhe fermerë vendas; shkolla profesionale «Ndre Mjeda» vijon të përdorë investimet e realizuara për të lidhur formimin teorik me përvojën praktike të nxënësve. Po kështu, investimet e mbështetura në kantinën e verës Toka Jonë janë integruar në një aktivitet që ka vijuar promovimin e varieteteve vendase, përpunimin dhe tregtimin e produkteve.

Megjithatë, për AID 10916 (ALLEANZA), evidencat e disponueshme janë kryesisht cilësore dhe vijnë nga një numër vizitash të përzgjedhura, që nuk lejon përgjithësimin automatik të rezultateve të vëzhguara për të gjithë përfituesit. Ajo që del më qartë është mekanizmi i ndryshimit: investimet me vazhdimësi më të madhe janë ato ku kontributi financiar u shoqërua me asistencë teknike, pjesëmarrje të drejtpërdrejtë të përfituesve dhe integrim në marrëdhënie më të gjera ekonomike ose territoriale. Kjo logjikë ishte shprehur që në hartimin e projektit, i cili identifikonte pjesëmarrjen financiare të përfituesve dhe asistencën teknike para dhe pas investimit si dy kushte thelbësore për qëndrueshmërinë.

Një gjetje tjetër veçanërisht pozitive lidhet me rolin e agjentëve të zhvillimit komunitar, të takuar gjatë misionit së bashku me RTM-në. Të parashikuar që në projekt si figura që veprojnë pranë komuniteteve, agjentët iu nënshtruan një programi specifik trajnimi dhe vazhduan të ruajnë marrëdhënie me zonat rurale edhe pas përfundimit të projektit. Vizitat te ndërmarrjet treguan se ata mbeten pika referimi të njohura për sipërmarrësit ruralë, duke ofruar mbështetje, orientim dhe ndërlidhje që shkojnë përtej rolit fillestar të nismës. Vijimësia e kësaj marrëdhënieje është një nga evidencat më interesante të aftësisë së projektit për të lënë në territor një mekanizëm mobilizimi e mbështetjeje që vijon të funksionojë edhe vite pas përfundimit të tij.

Nga krahasimi i tri nismave del kështu një rezultat i përbashkët: qëndrueshmëria e ndryshimit varet më pak nga ruajtja fizike e investimit dhe më shumë nga integrimi i tij në një sistem që mund ta përdorë dhe të riprodhojë përfitimet e tij. Në projektet institucionale kjo nënkupton personel të kualifikuar, përdorim të rregullt të metodave, procedura të përbashkëta, kapacitet financiar dhe koordinim institucional; në zhvillimin rural nënkupton aftësi sipërmarrëse, qasje në tregje, mbështetje teknike dhe marrëdhënie territoriale. Në fakt, mangësitë kryesore të vëzhguara nuk lidhen kryesisht me humbjen e investimeve, por me hallkat pasuese të zinxhirit të ndryshimit: integrimin e sistemeve të informacionit, përafrimin ligjor, koordinimin institucional, përdorimin e plotë të kapaciteteve të disponueshme dhe mundësinë e zgjerimit ose përsëritjes së përvojave pozitive.

5.1.2 TQ2 Qëndrueshmëria institucionale, teknike, organizative dhe ekonomiko-financiare

Qëndrueshmëria e rezultateve duket përgjithësisht domethënëse, por jo e njëtrajtshme në dimensionet e saj. Krahasimi i tri nismave evidenton veçanërisht forcën më të madhe të qëndrueshmërisë teknike, ndërsa aspektet institucionale, organizative dhe ekonomiko-financiare varen më shumë nga karakteristikat e sistemeve ku janë integruar ndërhyrjet. Disa vite pas përfundimit të projekteve, misioni nuk konstatoi një ulje të vlerës së investimeve apo kapaciteteve të zhvilluara. Janë, përkundrazi, kushtet e nevojshme për t'i mbajtur plotësisht funksionale, përditësuar dhe përdorur sipas potencialit të tyre që shfaqin nivele të ndryshme konsolidimi.

Në aspektin teknik, evidencat janë përgjithësisht pozitive. Për SAFIAL, pika e inspektimit kufitar në Durrës, kapacitetet analitike të AKU-së e ISUV-it dhe funksionet e zhvilluara rreth RUDA-s mbeten operacionale; verifikimi shtesë i kryer në Fier në gusht 2026 vëzhgoi drejtpërdrejt përdorimin e tabletëve për regjistrimin e kafshëve në kohë reale dhe menaxhimin e lëvizjeve e gjurmueshmërisë.

Në Bosnjë e Hercegovinë, institutet e vizituara konfirmuan ruajtjen e metodave dhe pajisjeve të zhvilluara nga projekti. Në Banja Luka, pajisjet përdoren dhe kalibrohen rregullisht dhe nuk u raportuan probleme të rëndësishme me furnizimin e materialeve të konsumit; në Fakultetin e Bujqësisë metodat e mësuara thuhet se përdoren çdo ditë. Edhe për AID 10916 (ALLEANZA), të gjitha fermat e vizituara në vitin 2026 përdornin ende investimet e realizuara dhe, në rastet e vëzhguara, këto ishin integruar në aktivitete prodhuese që më pas ishin zgjeruar ose diversifikuar.

Qëndrueshmëria institucionale e organizative paraqet një pamje më komplekse. Rezultatet janë më të forta kur kapacitetet e reja janë integruar në funksionet e zakonshme të organizatave dhe janë shoqëruar me mekanizma, edhe joformalë, të transferimit të njohurive. Për SAFIAL, stabiliteti i personelit ka favorizuar deri tani ruajtjen e njohurive dhe transmetimin e tyre te punonjësit e rinj, por një pjesë e madhe e këtij procesi vazhdon të mbështetet në të nxënit ndërmjet kolegëve dhe jo në procedura të formalizuara të menaxhimit të njohurive. Në Bosnjë dhe Hercegovinë, trajnimi i përbashkët ka lënë marrëdhënie operative ndërmjet inspektorateve dhe instituteve, që disa bashkëbisedues i kanë cilësuar ndër rezultatet më të dobishme të projektit. Për shembull, në Republikën Srpska inspektorët përmendën komunikim më të shpeshtë me shërbimet e tjera, ndërsa në Brçko vazhdojnë të përdoren manualet dhe ApPhyto. Megjithatë, kufizimet e fragmentimit institucional dhe të informacionit pengojnë shndërrimin e kapaciteteve të shpërndara teknike në një sistem plotësisht të integruar.

Për AID 10916 (ALLEANZA), qëndrueshmëria organizative merr një formë tjetër dhe varet sidomos nga ruajtja e kompetencave dhe marrëdhënieve në territor. Në këtë aspekt, gjetjet mbi agjentët e zhvillimit komunitar janë veçanërisht domethënëse: këto figura të krijuara brenda projektit vazhdojnë të jenë pika referimi për disa ndërmarrje rurale, duke kryer funksione mbështetëse shumë përtej kohëzgjatjes së nismës. RTM raportoi gjithashtu se një pjesë e konsiderueshme e përfituesve ka vijuar marrëdhëniet me organizatën përmes nismave pasuese, edhe pse mungon një sistem i strukturuar monitorimi ex post. Kjo vazhdimësi e marrëdhënieve është faktor i qëndrueshmërisë, por tregon edhe rëndësinë e pranisë së aktorëve territorialë që mund ta ruajnë mbështetjen në kohë.

Dimensioni ekonomiko-financiar shfaq dallimet më të mëdha ndërmjet tri modeleve të ndërhyrjes. Në projektet institucionale, qëndrueshmëria varet jo vetëm nga investimi fillestar, por edhe nga aftësia e administratave për të financuar në vazhdimësi personelin, mirëmbajtjen, reagentët, materialet e konsumit, akreditimet dhe përditësimet teknologjike. Për SAFIAL, institucionet disponojnë aktualisht burime që lejojnë vazhdimësinë e funksioneve kryesore, por vlerësimi i mëparshëm ex post nuk gjeti planifikim financiar të strukturuar shumëvjeçar. Për më tepër, problemet me procedurat e furnizimit shkaktuan në vitin 2025 një rënie prej 42% të mostrave fitosanitare të përpunuara nga AKU Durrës, megjithëse kapaciteti teknik ishte i disponueshëm. Rasti tregon qartë se infrastruktura nuk mjafton nëse zinxhiri i furnizimit me inputet operative nuk funksionon pa ndërprerje.

Në Bosnjë e Hercegovinë, situata ndryshon nga një institut te tjetri. Në Mostar, buxheti i zakonshëm financohet kryesisht nga qeveria federale, ndërsa një pjesë, e vlerësuar nga bashkëbiseduesit në rreth 10%, vjen nga shitja e shërbimeve; kanë vijuar gjithashtu investimet publike dhe projektet me partnerë të tjerë. Instituti i Republikës Srpska paraqet, përkundrazi, një model më të diversifikuar, ku prodhimi dhe shitja e farërave dhe sidomos shërbimet laboratorike përbëjnë një pjesë të rëndësishme të të ardhurave (80% deri në 90%). Megjithatë, siç u theksua më sipër, marrëdhënia ndërmjet kërkesës për analiza, laboratorëve publikë dhe atyre privatë shfaq situata dhe interpretime të ndryshme dhe është faktor që duhet marrë parasysh për qëndrueshmërinë ekonomike të kapaciteteve publike.

Së fundi, për AID 10916 (ALLEANZA), qëndrueshmëria ekonomike duhet vlerësuar në nivelin e secilit aktivitet prodhues. Kampioni i vizituar nuk lejon kuantifikim për të gjithë përfituesit, por tregon raste ku investimet fillestare kanë mbetur produktive dhe janë pasuar nga investime të mëtejshme të vetë ndërmarrjeve. Kjo është veçanërisht e dukshme në fermat blegtorale të vizituara, ku u vëzhguan zgjerimi i veprimtarive, integrimi i prodhimit me përpunimin dhe përdorimi i vazhdueshëm i infrastrukturës së financuar. Edhe konceptimi fillestar e kishte identifikuar pjesëmarrjen financiare të përfituesit dhe asistencën teknike përpara e pas investimit si dy kushte qendrore të qëndrueshmërisë.

DIMENSIONI	EVIDENCA KRAHASUESE	FAKTORËT KRYESORË TË QËNDRUESHMËRISË	DOBËSITË E VËZHGURA
Teknik	Kapacitetet dhe investimet e vëzhguara mbeten në masë të madhe në përdorim në tri ndërhyrjet	Kompetenca të konsoliduara, përdorim i rregullt i pajisjeve, vijimësi e aktiviteteve prodhuese	Vjetërsim dhe nevojë për përditësim teknologjik; disponueshmëria e materialeve të konsumit dhe reagentëve
Institucional	Më i rëndësishëm në AID 12201 dhe AID 11681; në AID 10916 shfaqet kryesisht përmes aktorëve dhe kompetencave territoriale	Përvetësimi i funksioneve, ruajtja e personelit, vijimësia e aktorëve vendorë	Fragmentimi institucional; varësia nga individët; formalizim i pjesshëm i mekanizmave të transferimit të kompetencave
Organizativ	Vijojnë procedurat, marrëdhëniet operative dhe mekanizmat mbështetës të zhvilluar nga projektet	Trajnimi i përbashkët, marrëdhëniet ndërinstitucionale, agjentët e zhvillimit komunitar, lidhjet me nisma pasuese	Sisteme informacioni jo plotësisht të integruara; nevojë për përditësimin e disa instrumenteve; koordinim i pabarabartë
Ekonomiko-financiar	I përshtatshëm për vazhdimësinë e aktiviteteve kryesore të vëzhguara, por me modele shumë të ndryshme	Buxhete publike, të ardhura nga shërbimet, investime dhe projekte të mëtejshme, aftësia e ndërmarrjeve për riinvestim	Prokurimi dhe kostot e përsëritura; kërkesa për shërbime laboratorike; konkurrenca publiko-private; aftësia e ndërmarrjeve të vogla për të financuar investime të mëtejshme

Tabela 1. Përmbledhje e qëndrueshmërisë institucionale, teknike, organizative dhe ekonomiko-financiare

5.1.3 TQ3 Forcimi i sistemeve agro-ushqimore dhe përafrimi gradual me standardet e Bashkimit Europian

Kontributi më i rëndësishëm i tri nismave në përafrimin me standardet e BE-së nuk qëndron thjesht në vendosjen e pajisjeve ose procedurave të reja, por në forcimin e funksioneve të nevojshme për zbatimin konkret të standardeve: kontrollet, diagnostikimi, gjurmueshmëria, koordinimi institucional dhe aftësia e operatorëve për t'i përshtatur praktikat e tyre.

Shqipëria. Kontributi i SAFIAL-it në përafrimin me Kapitullin 12 lidhet edhe me koordinimin ndërmjet institucioneve përgjegjëse për pjesët e ndryshme të sistemit. Evidencat tregojnë përparim

në marrëdhëniet operative ndërmjet AKU-së, AKVMB-së dhe ISUV-it: gjatë misionit, AKU raportoi se bashkëpunimi i zhvilluar në kuadër të projektit ishte më i ngushtë sesa mënyrat e zakonshme të punës, veçanërisht me autoritetin e mbrojtjes së bimëve; përmirësimi i koordinimit ndërmjet autoriteteve kompetente përmendet gjithashtu si një nga rezultatet e ndërhyrjes. Në nivel operacional, ndarja e funksioneve analitike ndërmjet AKU-së dhe ISUV-it tashmë është relativisht e përcaktuar, me ISUV-in që ruan funksione të specializuara dhe konfirmuese, ndërsa AKU Durrës kryen drejtpërdrejt një pjesë në rritje të analizave fitosanitare.

Më e pasigurt është struktura e ardhshme institucionale. Gjatë misionit, disa bashkëbisedues përmendën një proces bashkimi ose integrimi të strukturave në varësi të MARD-it, por me vlerësime dhe madje përshkrime të ndryshme të shtrirjes së tij. MARD-i paraqiti mundësinë e krijimit të një strukture të re të unifikuar; AKU njoftoi se krijimi i një strukture të vetme ishte i afërt; institucione të tjera sqaruan se në kohën e intervistës nuk kishte ende një projekt të formalizuar. Edhe gjykimet mbi dobinë e reformës ndryshojnë: AKVMB njeh avantazhe e disavantazhe të mundshme, duke e lidhur reformën me nevojat e paraanëtarësimit, ndërsa eksperti universitar i intervistuar për RUDA-n shprehu qëndrim qartësisht kritik dhe theksoi nevojën për ruajtjen e autonomisë së kompetencave të ndryshme të specializuara. ISUV sqaroi gjithashtu se, sipas informacionit që dispononte, riorganizimi do të prekte autoritetet inspektuese dhe jo institutin.

Prandaj, vlerësimi nuk ka elemente të mjaftueshme për të dhënë gjykim mbi strukturën e mundshme të ardhshme institucionale. Megjithatë, del një çështje e rëndësishme për Kapitullin 12: integrimi administrativ dhe koordinimi funksional nuk janë domosdoshmërisht e njëjta gjë. Integrimi më i madh mund të pakësojë mbivendosjet dhe fragmentimin, por duhet të ruajë kompetencat e specializuara, pavarësinë teknike dhe qartësinë e përgjegjësive. Dokumentacioni europian ka evidentuar më parë probleme në zinxhirin e komandimit të sistemit veterinar shqiptar dhe nevojën për koordinim më të fortë ndërmjet institucioneve kompetente. Prandaj, riorganizimi në zhvillim është faktor i jashtëm i rëndësishëm për shfrytëzimin e ardhshëm të rezultateve të SAFIAL-it, jo rezultat që mund t'i atribuohet projektit.

Në Bosnjë dhe Hercegovinë, pengesa kryesore për kalimin nga konvergjenca teknike te përafrimi i njëtrajtshëm me standardet e BE-së është fragmentimi i strukturës institucionale dhe i kompetencave. Takimet e shumta të misionit treguan se funksionet ligjore, inspektuese dhe teknike ndahen ndërmjet nivelit shtetëror, Federatës, Republikës Srpska dhe Distriktit të Brçkos, me sisteme, përgjegjësi dhe kanale informacioni jo gjithmonë të integruara. Kjo problematikë ishte identifikuar edhe në reflektimet fillestare të misionit si një nga pengesat kryesore për koordinimin dhe harmonizimin e sistemit.

Intervistat tregojnë njëkohësisht se AID (PHYTO BiH) ka përmirësuar bashkëpunimin operacional, pavarësisht kësaj gjendjeje institucionale. Në Republikën Srpska, inspektorët e identifikuan trajnimin e përbashkët me inspektoratet e tjera si një nga rezultatet më të dobishme të projektit dhe raportuan më shumë komunikim ndërmjet administratave. Nga ana e Federatës, bashkëbiseduesit e Ministrisë së Bujqësisë vunë në dukje vështirësitë e vazhdueshme për arritjen e një kuadri të përbashkët kombëtar dhe theksuan se dialogu i nisur përmes projektit nuk pati vazhdimësi të mjaftueshme institucionale. Edhe PHPA konstaton se mbeten mangësi ligjore dhe se një platformë e vetme informacioni është ende një perspektivë e ardhshme.

Këto evidenca përputhen me gjetjet e Komisionit Europian në vitin 2025: për Kapitullin 12 mbeten për t'u miratuar norma themelore, përfshirë ato për shëndetin e bimëve dhe kontrollet zyrtare; ende nuk ekziston një sistem kombëtar i laboratorëve të referencës, as programe mbikëqyrjeje që mbulojnë

gjithë territorin, ndërsa kërkohen reforma të mëtejshme të autoriteteve përgjegjëse për kontrollet dhe laboratorët në të gjitha nivelet e qeverisjes. Prandaj, rezultati i AID 11681 (PHYTO BiH) duhet interpretuar me saktësi: projekti ka nxitur standarde të përbashkëta, kapacitete teknike dhe marrëdhënie profesionale ndërmjet institucioneve, por fragmentimi institucional vazhdon të kufizojë shndërrimin e këtyre përparimeve në një sistem fitosanitar të rregulluar, të koordinuar dhe të zbatuar njëtrajtshëm në mbarë territorin.

5.1.4 TQ4 – Përfshirja dhe përfitimet për gratë, të rinjtë, prodhuesit e vegjël dhe komunitetet rurale

Dimensioni i përfshirjes merr forma thelbësisht të ndryshme në tri nismat. AID 10916 (ALLEANZA) ndërhyn drejtpërdrejt në kushtet ekonomike e sociale të fermave të vogla familjare dhe komuniteteve rurale dhe përfshin një komponent të dedikuar grave; AID (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) veprojnë kryesisht përmes forcimit të institucioneve dhe shërbimeve publike. Megjithatë, krahasimi nxjerr në pah disa efekte domethënëse përtej këtij dallimi fillestar, veçanërisht vijimësinë e veprimtarive ekonomike në zonat rurale dhe mundësitë e punësimit të kualifikuar për gratë.

Për AID 10916 (ALLEANZA), përfshirja duhet kuptuar para së gjithash në aspektin territorial. Një pjesë e ndërhyrjes mbulon zona malore të karakterizuara që në fazën e hartimit nga izolimi, vështirësitë e qasjes në tregje dhe presioni i fortë emigrator. Misioni mundi të vërtetonte drejtpërdrejt sa konkrete janë këto kushte: disa ferma të vizituara mund të arrihen vetëm pas rrugëtimesh të gjata në rrugë të paasfaltuara, me automjete për terren të vështirë, në zona me vendbanime shumë të shpërndara. Në këtë kontekst, vijimësia e një ferme nuk ka vlerë vetëm për të ardhurat e familjes pronare. Një veprimtari ekonomikisht e qëndrueshme ruan praninë e njerëzve në territor, përdor e administron kullotat dhe burimet natyrore, blen mallra e shërbime, krijon kërkesë për punë, shërbime veterinare dhe transport, dhe ruan një bazë prodhuese në vende ku shpopullimi i vazhdueshëm përndryshe do t'i pakësonte më tej mundësitë ekonomike.

Ky funksion është veçanërisht i dukshëm në fermat blegtorale të vizituara. Misioni vëzhgoi veprimtari ende aktive dhe, në disa raste, të rritura ndjeshëm në krahasim me investimin fillimisht të financuar: ferma Hasmegaj ka sot rreth 60 gjedhë dhe 300 dele, ndërsa ferma e Marin Lalës numëron rreth 1.000 dhi dhe më pas ka zhvilluar edhe një strukturë për përpunimin e qumështit. Në zona me dendësi të ulët popullsie dhe pak mundësi ekonomike, vlera e këtyre ndërmarrjeve tejkalon përmasën e tyre ekonomike individuale: ato përbëjnë vatra aktiviteti rreth të cilave mund të vazhdojnë puna, shërbimet dhe marrëdhëniet lokale ekonomike e shoqërore. Efekti territorial i ndërhyrjes nuk mund të kuantifikohet vetëm mbi bazën e vizitave, por misioni ofron evidenca bindëse mbi rolin që disa ndërmarrje të mbështetura vazhdojnë të luajnë si shtylla ekonomike e sociale të zonave rurale.

Një rezultat veçanërisht domethënës është ai i Arti'Zanave. Përvoja e vëzhguar në Shkodër dëshmon aftësi jo të zakonshme për të integruar në të njëjtin model biznesi një mision të qartë social dhe qëndrueshmërinë ekonomike të një aktiviteti tregtar. Restoranti u ofron punësim dhe rrugë riintegrimi ekonomik grave të mbijetuara nga dhuna, duke blerë njëkohësisht produkte nga gra prodhuese dhe ferma vendore. Vendndodhja në një qytet ku turizmi, gastronomia dhe promovimi i identitetit lokal po krijojnë mundësi të reja tregu e forcon koherencën ekonomike të modelit: qëllimi social nuk është i ndarë nga biznesi, por i integruar në një aktivitet që krijon të ardhura nga restoranti, produktet vendore dhe kultura gastronomike. Është një nga rezultatet më bindëse të misionit, sepse lidh përfshirjen e grave të cenueshme, qasjen në tregje të prodhuesve të vegjël, promovimin e territorit dhe qëndrueshmërinë ekonomiko-financiare, pa u varur vetëm nga vazhdimi i financimit të jashtëm.

Edhe komponenti për të rinjtë ka sjellë rezultat konkret. Në shkollën profesionale bujqësore «Ndre Mjeda», që përgatit nxënës në bujqësi, blegtori, veterinari dhe teknologji ushqimore, strukturat dhe pajisjet e financuara vijojnë të përdoren për ndërthurjen e mësimit teorik me praktikat në kultivim, makineri, monitorim meteorologjik dhe ruajtje të varieteteve vendase. Rëndësia e këtij investimi lidhet edhe me përgatitjen e agronomëve dhe profesionistëve teknikë të nivelit të mesëm për të cilët ka nevojë territori. Nxënësit mund t'i vënë kompetencat e fituara në shërbim të fermave familjare, që rrallë kanë brenda tyre specialistë, ose të punësohen në ndërmarrje bujqësore dhe përpunuese më të strukturuara, ku rriten kërkesat për cilësi, siguri ushqimore, menaxhim prodhimi dhe teknologji të proceseve. Kështu, shkolla kontribuon jo vetëm në formimin e sipërmarrësve të ardhshëm bujqësorë, por edhe në krijimin e një tregu lokal të kompetencave teknike të nevojshëm për modernizimin e zinxhirëve të vlerës. Misioni verifikoi vazhdimësinë dhe cilësinë e formimit praktik; megjithatë, nuk ka të dhëna të mjaftueshme pasuese për të kuantifikuar punësimin real të të diplomuarve.

Gjatë misionit, në dy projektet institucionale doli në pah një element ndërsektorial që meriton vëmendje. Vizitat në laboratorët e Shqipërisë dhe Bosnjës e Hercegovinës treguan prani shumë të lartë të grave ndërmjet teknikëve, specialistëve dhe përgjegjësve të funksioneve laboratorike, shpesh dukshëm më të madhe se të burrave, të cilët megjithatë mbizotëronin në funksionet më të larta drejtuese. Në disa raste bëhej fjalë për profesioniste të reja që kishin përfunduar studimet universitare në vend dhe kishin gjetur punë të kualifikuar në institucionet publike, në përputhje me formimin e tyre. Kjo është evidencë nga vëzhgimi i misionit dhe jo e dhënë statistikore për të gjithë personelin e institucioneve të vizituara, por përsëritja e saj në laboratorë të ndryshëm e bën të rëndësishme për vlerësimin.

Për SAFIAL ka edhe të dhëna dokumentare që përputhen me këtë vëzhgim. Në AKU Durrës, raporti përfundimtar regjistron 20 gra nga 37 përfitues të projektit, ose 54%; ndër pesë specialistët e laboratorit të përmendur, katër ishin gra. Vlerësimi ex post identifikon gjithashtu gra në poste përgjegjësie, përfshirë drejtimin e AKU Durrës, përgjegjësinë e laboratorit fitosanitar dhe drejtimin e departamentit fitosanitar të ISUV-it. Ky rezultat është domethënës edhe sepse SAFIAL fillimisht nuk kishte zhvilluar një strategji gjinore veçanërisht të strukturuar. Kështu, forcimi i strukturave shkencore e teknike ka ndikuar edhe në përmirësimin e kushteve, instrumenteve dhe mundësive profesionale në një segment të punësimit ku prania e grave rezulton veçanërisht e fortë.

Një dinamikë e ngjashme u vëzhgua në laboratorët përfitues të AID 11681 (PHYTO BiH) në Bosnjë e Hercegovinë. Edhe këtu projekti nuk parashikonte synim specifik ndaj grave: përfitues të drejtpërdrejtë ishin institutet, inspektoratet dhe personeli i tyre teknik. Megjithatë, prania e lartë e grave ndërmjet teknikëve dhe përgjegjësve sugjeron se investimet në pajisje, akreditime dhe kompetenca shkencore kanë kontribuar edhe në konsolidimin e mundësive për punësim të kualifikuar të grave, përfshirë profesionistet e reja, brenda institucioneve publike dhe shkencore. Ky është efekt i rëndësishëm, sidomos sepse lidhet me profesione që përputhen me studimet universitare dhe me kompetenca të specializuara që mund të ofrojnë mundësi të kualifikuara punësimi në vendet e origjinës.

Prandaj, analiza ndërsektoriale e ndryshon pjesërisht interpretimin fillestar të TQ4. AID 10916 (ALLEANZA) nxit përfshirjen kryesisht duke krijuar dhe ruajtur mundësi ekonomike në territor dhe duke i lidhur shprehimisht me prodhuesit e vegjël dhe gratë; AID (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) tregojnë një efekt gjithëpërfshirës më pak të planifikuar, por konkretisht të vëzhgueshëm, në promovimin e punës teknike e shkencore të grave. Në rastin e parë, vetë prania e ndërmarrjeve ekonomikisht të qëndrueshme në territore pak të populluara është pjesë e rezultatit; në dy rastet e

tjera, forcimi i kapaciteteve institucionale ka kontribuar në krijimin ose përmirësimin e kushteve për punë të kualifikuar në struktura ku gratë janë një komponent qendror profesional.

5.2 AID 12201 – SAFIAL

5.2.1 Q1 – Integrimi i kapaciteteve institucionale, teknike dhe organizative

Evidencat e mbledhura tregojnë se kapacitetet e forcuara nga SAFIAL janë përthithur në masë të madhe në funksionet e zakonshme të institucioneve përfituese. Integrimi është veçanërisht i dukshëm në nivelin teknik e operacional, ndërsa struktura organizative e përgjithshme e sistemit mbetet më pak e përcaktuar.

Një shembull konkret është marrëdhënia ndërmjet AKU Durrës dhe ISUV-it. AKU Durrës kryen sot drejtpërdrejt shumicën e analizave fitosanitare për të cilat ka fituar kapacitete përmes SAFIAL-it, ndërsa ISUV ruan kompetenca ekskluzive për analiza të caktuara, kryen funksione konfirmuese për mostra të përzgjedhura dhe mbetet përgjegjës për shëndetin e kafshëve.

Edhe kompetencat e personelit janë përfshirë në punën e përditshme. Drejtoria e Përgjithshme e AKU-së i dha rëndësi të veçantë trajnimit të realizuar nga projekti, krahas investimeve laboratorike, megjithëse njohu mungesën e një strategjie të formalizuar për ruajtjen dhe transferimin e kompetencave. Vlerësimi ex post i vitit 2026 konstaton stabilitet të konsiderueshëm të personelit të trajnuar dhe përshkruan mekanizma transferimi të njohurive te punonjësit e rinj përmes punës së përbashkët dhe trajnimit ndërmjet kolegëve; në ISUV, disa kompetenca janë integruar edhe në procedurat e sistemit të cilësisë ISO 17025.

Në nivel ndërinstitucional, misioni konfirmon përmirësimin e koordinimit ndërmjet autoriteteve kompetente, të identifikuar edhe nga eksperti vendas si një nga ndryshimet e prodhuara nga ndërhyrja. Kjo evidencë përputhet me vlerësimin pasues ex post, i cili nënvizon bashkëpunimin më të fortë operacional ndërmjet AKU-së, AKVMB-së dhe ISUV-it, përfshirë ndarjen e funksioneve analitike dhe zvogëlimin e mbivendosjeve të mëparshme.

Më e pasigurt është situata e riorganizimit institucional. Intervistat e korrikut sollën qëndrime që nuk përputhen plotësisht: MARD-i paraqiti mundësinë e krijimit të një strukture të re që bashkon institucionet përkatëse; drejtimi i ISUV-it sqaroi se, sipas informacionit që dispononte, bashkimi do të përfshinte autoritetet inspektuese dhe jo institutin; ndërsa eksperti universitar i konsultuar për RUDA-n shprehu një qëndrim mjaft kritik ndaj strukturës së vetme, duke theksuar nevojën për të ruajtur të ndara kompetencat e ndryshme të specializuara.

Prandaj, përgjigjja ndaj Q1 është pozitive kryesisht për institucionalizimin e kapaciteteve dhe bashkëpunimin funksional. Struktura e ardhshme organizative, megjithatë, mbetet në zhvillim: vlerësimi nuk e identifikon bashkimin administrativ si rezultat në vetvete, por i konsideron vendimtare qartësinë e përgjegjësive, ruajtjen e kompetencave të specializuara dhe koordinimin real ndërmjet funksioneve të ndryshme.

5.2.2 Q2 – Funksionimi dhe përdorimi i sistemeve të informacionit, infrastrukturës dhe pajisjeve

Evidencat e mbledhura tregojnë një situatë të diferencuar ndërmjet komponentëve kryesorë të projektit.

KOMPONENTI	EVIDENCA NË VITIN 2026	PROBLEMATIKA KRYESORE	INTERPRETIMI VLERËSUES
Pika e inspektimit kufitar në Durrës	Gjatë misionit pika rezultoi funksionale, megjithëse në atë moment nuk kishte mostra në dhomat frigoriferike. Vlerësimi ex post i marsit 2026 raporton vazhdimësi funksionimi që nga përfundimi i projektit dhe funksionalitet të plotë të strukturave të marrjes së mostrave dhe ruajtjes në të ftohtë.	Të dhënat e inspektimeve nuk janë plotësisht të integruara me sistemin qendror të informacionit dhe vazhdojnë të menaxhohen në regjistra letre dhe tabela elektronike.	Funksionim i konsoliduar, por integrim informacioni ende i papërfunduar.
Laboratorët e AKU Durrës dhe ISUV-it	Pajisjet dhe kapacitetet diagnostikuese të vendosura ose të forcuara nga projekti vazhdojnë të përdoren. AKU Durrës kryen drejtpërdrejt një pjesë në rritje të analizave fitosanitare, ndërsa ISUV ruan funksione të specializuara dhe konfirmuese.	Përdorimi real i kapaciteteve analitike varet nga reagentët dhe materialet e konsumit. Në vitin 2025 pati ndërprerje dhe ulje të aktivitetit për shkak të vonesave në prokurim.	Kapacitete teknike të konsoliduara, me vazhdimësi operative të kushtëzuar nga prokurimi.
RUDA	Vizita në Fier më 31 gusht 2026 mundësoi verifikimin e drejtpërdrejtë të regjistrimit në kohë reale të kafshëve përmes tabletëve dhe të funksioneve për lëvizjen, therjen dhe tregtimin në tregjet e autorizuara.	Ky vlerësim nuk verifikoi drejtpërdrejt shkallën e përhapjes dhe përdorimit të sistemit në nivel kombëtar. Mbeten kufizime ndërveprueshmërie me sistemet e tjera sektoriale të informacionit. Disa burime theksuan nevojën për përditësimin e platformës.	Rezultat operacional i verifikuar drejtpërdrejt në Fier; shtrirja kombëtare kërkon interpretim më të kujdesshëm. Nevojitet përditësimi i sistemit.
AKUNET	Vlerësimi ex post i porositur nga CIHEAM raporton se në vitin 2026 AKUNET nuk përdoret më dhe funksionet inspektuese janë transferuar në platformën e përgjithshme të inspektimit elektronik.	Sipas të njëjtit burim, sistemi i ri nuk mbulon plotësisht disa nevoja specifike të sigurisë ushqimore, përfshirë menaxhimin e pikës së inspektimit kufitar dhe planifikimin sektorial të bazuar në rrezik.	Rezultat i pakonsoliduar, kryesisht për shkak të vendimeve të mëvonshme institucionale dhe organizative.

Tabela: Përmbledhje e infrastrukturës së analizës dhe inspektimit

Në tërësi, Q2 jep rezultat pozitiv për infrastrukturën, pajisjet dhe kapacitetet diagnostikuese, që mbeten në përdorim, ndërsa rezultatet e komponentit digjital janë më të pabarabarta. RUDA

përfaqëson rezultatin më domethënës: vizita në Fier mundësoi verifikimin e drejtpërdrejtë të përdorimit të funksioneve të vendosura në administrimin e zakonshëm të kafshëve në atë territor.

Kufizimi kryesor nuk lidhet, pra, me funksionimin e komponentëve individualë, por me integrimin e informacionit. Pika e inspektimit kufitar, laboratorët, RUDA dhe sistemet e inspektimit prodhojnë informacion të rëndësishëm, por ende nuk bashkohen në një arkitekturë plotësisht ndërvepruese. Vlerësimi ex post evidenton veçanërisht ndarjen ndërmjet RUDA-s, sistemit të inspektimit, regjistrimeve të pikës së inspektimit kufitar dhe sistemeve të menaxhimit të të dhënave laboratorike.

5.2.3 Q3 – Burimet dhe kushtet për qëndrueshmërinë e kapaciteteve të zhvilluara

Qëndrueshmëria e rezultateve të SAFIAL-it varet sidomos nga disponueshmëria e vazhdueshme e burimeve operative, personelit të kualifikuar dhe mekanizmave institucionalë që mund t'i ruajnë kapacitetet e zhvilluara.

Në nivel operacional, dobësia kryesore lidhet me furnizimin me reagentë dhe materiale konsumi. Në laboratorin fitosanitar të AKU Durrës, numri i mostrave të analizuara ra nga 1.101 në vitin 2024 në 645 në vitin 2025, ose me 42%, si pasojë e mbarimit të kompleteve ELISA të siguruara nga projekti dhe vonesave në prokurim. Rasti tregon se një kapacitet teknik i konsoliduar mund të mbetet i papërdorur plotësisht kur mungon një zinxhir i besueshëm furnizimi.

Edhe vazhdimësia e kompetencave kërkon vëmendje. Qëndrimi në punë i personelit të trajnuar ka favorizuar deri më tani transmetimin e njohurive te punonjësit e rinj, por AKU ka njohur mungesën e një strategjie formale për ruajtjen e tyre. Transferimi i kompetencave kryhet kryesisht përmes mbështetjes joformale ndërmjet kolegëve, duke e ekspozuar sistemin ndaj rrezikut të ndryshimeve të personelit.

Vazhdimësia përforcohet nga programe të reja investimi, përfshirë nismat e Bankës Botërore dhe GIZ-it, të cilat vijojnë disa drejtime të nisura nga SAFIAL. Megjithatë, këto ndërhyrje nuk e zëvendësojnë nevojën për burime të rregullta dhe të parashikueshme për mirëmbajtjen, materialet e konsumit, përditësimin teknologjik dhe personelin.

Në tërësi, përgjigjja ndaj Q3 është pozitive në afat të shkurtër, por më e pasigurt në afatmesëm dhe afatgjatë. Kapacitetet e zhvilluara mbeten të përdorshme, por qëndrueshmëria e tyre varet nga furnizimi i rregullt, formalizimi i transferimit të njohurive dhe disponueshmëria e burimeve institucionale të qëndrueshme.

5.2.4 Q4 – Kontributi në sistemin kombëtar të sigurisë ushqimore dhe përafrimin me acquis të BE-së

Në tërësi, SAFIAL ka kontribuar në forcimin e sistemit kombëtar të sigurisë ushqimore duke krijuar kushte operative të nevojshme për zbatimin më efektiv të procedurave dhe standardeve në përputhje me acquis të BE-së. Vlera e ndërhyrjes qëndron veçanërisht në lidhjen e forcimit të kapaciteteve për kontroll, diagnostikim dhe gjurmueshmëri me funksione institucionale që tashmë bënin pjesë në procesin e përafrimit të vendit. Kjo qasje ishte parashikuar shprehimisht në strategjinë e projektit.

Elementi më i rëndësishëm për Q4 është kalimi nga kapacitetet teknike te praktikat e integruara gradualisht në sistemin kombëtar. Vlerësimi ex post thekson, veçanërisht, përdorimin e metodave në përputhje me standardet ISO dhe EPPO dhe përfshirjen e mëvonshme të praktikave të zhvilluara gjatë SAFIAL-it në planifikimin e kontrolleve të produkteve që hyjnë në vend dhe shpërndarjen e mostrave ndërmjet institucioneve kompetente.

Siç u theksua në Q1, forcimi teknik shoqërohet me një proces ende të papërfunduar të integrimit ndërmjet institucioneve kompetente: shndërrimi i plotë i rezultateve të SAFIAL-it në përparim sistemik do të varet edhe nga qartësia e roleve, koordinimi ndërmjet MARD-it, AKU-së, AKVMB-së dhe ISUV-it dhe rezultatet e riorganizimit institucional në vijim.

Megjithatë, kontributi i projektit duhet dalluar nga përfundimi i procesit të përafrimit. Kapacitetet e krijuara përbëjnë një bazë teknike e institucionale, ndërsa përafrimi i plotë kërkon hapa të tjerë ligjorë dhe organizativë përtej fushëveprimit të ndërhyrjes. Prandaj, gjykimi për Q4 është pozitiv në lidhje me kontributin në procesin e përafrimit, pa i atribuar SAFIAL-it ndryshime sistemike që varen nga reforma më të gjera.

5.3 AID 10916 (ALLEANZA) – Bujqësia familjare në Shqipërinë e Veriut

5.3.1 Q1 – Vijimësia e përfitimeve ekonomike dhe prodhuese të investimeve të FSAF-it

Vizitat e kryera në korrik 2026 japin një pamje qartësisht pozitive. Në fermat dhe ndërmarrjet agro-ushqimore të vizituara, investimet përgjithësisht vijojnë të përdoren dhe janë integruar në veprimtaritë e zakonshme; në disa raste u vëzhguan edhe procese pasuese rritjeje, diversifikimi ose integrimi ndërmjet prodhimit dhe përpunimit. Kampioni është i qëllimshëm dhe nuk lejon përgjithësimin e rezultateve për të gjithë përfituesit, por jep evidenca të drejtpërdrejta për vijimësinë e efekteve disa vite pas përfundimit të ndërhyrjes.

Tabela në vijim paraqet të gjitha ndërmarrjet dhe nismat ekonomike të vizituara. Arti'Zanave është përfshirë si aktivitet ekonomik me rëndësi për komponentin e fuqizimit të grave, por nuk konsiderohet evidencë e drejtpërdrejtë e efektivitetit të FSAF-it.

NDËRMARRJA E VIZITUAR	VEPRIMTARIA DHE PËRMASA E VËZHGUAR	EVIDENCA E KONSTATUAR NË 2026	INTERPRETIMI VLERËSUES
Fatlum Brahimi	Blegtori dhe përpunim qumështi, rreth 100 lopë të racës Jersey	Njësia e përpunimit plotësisht funksionale; investimet kanë përmirësuar ruajtjen e qumështit, zinxhirin e ftohtë dhe kushtet higjieno-sanitare	Investim i integruar në ciklin prodhues dhe funksional për përpunimin e promovimin e prodhimit të fermës
Ferma Hasmegaj	Rreth 60 lopë Holstein dhe 300 dele	Fermë funksionale, me diversifikim të blegtorisë dhe përdorim të strukturave të mbështetura	Vijimësi e mirë e kapaciteteve prodhuese dhe diversifikim i aktivitetit
Marin Lala	Rreth 1.000 dhi të racave vendase	Stalla e financuar vazhdon të përdoret; më pas është zhvilluar edhe veprimtaria e përpunimit të qumështit	Evidencë veçanërisht pozitive e rritjes pas investimit dhe integrimit ndërmjet prodhimit dhe përpunimit
Toka Jonë	Vresht dhe prodhim vere, rreth 1 hektar i përfshirë në investim	Vreshti funksional; investime për mbështetëset, ujitjen dhe kullimin, procesi i prodhimit organik dhe përpunimi i drejtpërdrejtë i rrushit në verë	Kalimi nga prodhimi parësor te prodhimi me vlerë të shtuar më të madhe, duke promovuar edhe varietete autoktone

Ferma Vasija	Prodhimi dhe përpunimi i frutave të thata dhe kompostove të frutave	Veprimtaria prodhuese ishte ende funksionale në momentin e vizitës	Vijimësi e aktivitetit ekonomik të mbështetur; dokumentacioni i shqyrtuar nuk jep elemente të mjaftueshme për të rindërtuar saktësisht investimin e financuar
Arti'Zanave, Shkodër	Restorant dhe ndërmarrje sociale	Veprimtari ekonomike funksionale; punësim e riintegrim i grave të mbijetuara nga dhuna dhe furnizim nga gra prodhuese e fermerë vendas	Model interesant që lidh përfshirjen sociale, prodhimet vendase, gastronominë dhe turizmin; aktiviteti ekzistonte para projektit

Tabela 3. Përmbledhje e vlerësimit të ndërmarrjeve të vizituara gjatë misionit të korrikut 2026

Rastet e vëzhguara tregojnë se rezultati kryesor i FSAF-it nuk qëndron vetëm në blerjen e mallrave ose strukturave, por në aftësinë e tyre për t'u integruar në mënyrë të qëndrueshme në proceset prodhuese të fermave. Veçanërisht, rastet Marin Lala, Fatlum Brahimi dhe Mikel Zefi tregojnë dinamika përpunimi dhe rritjeje të vlerës së shtuar që shkojnë përtej investimit fillestar. Prandaj, gjykimi për Q1 është pozitiv, duke marrë parasysh kufizimet e përfaqësueshmërisë së kampionit.

5.3.2 Q2 – Në çfarë mase Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare ka qenë instrument i përshtatshëm, efektiv dhe i qëndrueshëm për zhvillimin ekonomik lokal?

FSAF parashikonte një fond prej gjithsej 404.000 eurosh, të ndarë në katër linja: 200.000 euro për blegtorinë, 75.000 për kullotat, 76.500 për bujqësinë organike dhe 52.500 për turizmin rural, të administruara nga RTM dhe COSPE. Struktura e Fondit është në përputhje me karakteristikat e fermave të vogla familjare të përfshira. Mikrogranti shoqërohej me asistencë teknike, mbështetje gjatë realizimit të investimeve dhe bashkëfinancim minimal prej 30% nga përfituesi, në para ose në natyrë.

Nga këndvështrimi i menaxhimit, ky kombinim përbën pikë të fortë të Fondit. Për ndërmarrje shumë të vogla, shpesh pa përvojë të mëparshme me instrumente publike mbështetëse, asistenca teknike zvogëlon rrezikun që granti të shndërrohet thjesht në blerje pajisjesh pa një strategji biznesi. Vijimësia e investimeve të vëzhguara tregon se, të paktën në rastet e vizituara, ky rrezik është kufizuar në masë të konsiderueshme.

Më e dobët duket, megjithatë, aftësia e FSAF-it për të mobilizuar burime financiare pasuese, aspekt i parashikuar shprehimisht ndër treguesit e Q2. Konceptimi i projektit parashikonte orientimin drejt skemave të tjera financimi.

Megjithatë, dokumentacioni dhe evidencat e mbledhura nuk tregojnë lidhje të strukturuara me banka, institucione mikrofinance ose ndërmjetës të tjerë financiarë vendas që të mundësojnë kalimin e ndërmarrjeve nga mikrogranti te format e zakonshme të financimit të investimeve pasuese. Disa ferma kanë përfituar nga programe të tjera publike, por nuk del një vazhdimësi reale financiare ndërmjet grantit fillestar, burimeve vetjake dhe kredisë ose investimit.

Prandaj, gjykimi për FSAF-in është pozitiv sa i përket përshtatshmërisë dhe efektivitetit të investimeve të financuara, por më i nuancuar për qëndrueshmërinë e instrumentit. Fondi funksionoi mirë si instrument mbështetës për investimin fillestar, të shoqëruar me asistencë teknike, por më pak

qartësisht si levë për krijimin e aftësisë afatgjatë të ndërmarrjeve që të financojnë fazat e mëvonshme të rritjes përmes sistemit financiar vendas.

5.3.3 Q3 – Në çfarë mase organizatat vendore, partneritetet territoriale dhe mekanizmat e mobilizimit të promovuar nga projekti janë ende aktive dhe të afta të mbështesin zhvillimin lokal?

Vazhdimësia është më e dukshme te kompetencat dhe marrëdhëniet territoriale të krijuara nga projekti sesa te ruajtja formale e mekanizmave të tij të menaxhimit.

Një rezultat veçanërisht pozitiv lidhet me agjentët komunitarë, të cilët përfaqësojnë një nga komponentët me vazhdimësinë më të madhe në kohë. Misioni konstatoi se disa agjentë të trajnuar në kuadër të nismës vazhdojnë të luajnë rol aktiv në territor, duke ruajtur marrëdhënie me prodhuesit, ndërmarrjet e komunitetet vendore dhe duke lehtësuar qasjen në informacion, mundësi dhe nisma të reja. Bashkëbiseduesit raportuan gjithashtu krijimin e Rural Youth Hub, i cili bashkon disa të rinj aktivë në zhvillimin e territoreve rurale, një tjetër tregues i aftësisë së këtij funksioni për t'u zhvilluar përtej kohëzgjatjes së projektit.10

Rëndësia e këtij rezultati lidhet veçanërisht me afërsinë e agjentëve me territorin. Në zona me ferma të vogla, shpërndarje të gjerë gjeografike dhe qasje të kufizuar në shërbime, prania e figurave vendore të afta të ruajnë marrëdhënie të vazhdueshme me përfituesit ka kontribuar në ruajtjen e kapitalit të marrëdhënieve të ndërtuar nga projekti dhe lidhjen e ndërmarrjeve me mundësi të mëtejshme zhvillimi.

Një tjetër evidencë e vazhdimësisë lidhet me shkollën profesionale bujqësore «Ndre Mjeda». Misioni verifikoi ruajtjen e pajisjeve dhe veprimtarive formuese të vendosura nga projekti, përfshirë stacionin meteorologjik, bankën e germoplazmës dhe aktivitetet praktike bujqësore. Shkolla vazhdon gjithashtu të ofrojë modulin për bujqësinë organike të zhvilluar me projektin dhe raporton kërkesë të konsiderueshme për profile teknike nga ndërmarrjet agro-ushqimore, veçanërisht baxhot.

Në tërësi, konstatohet vazhdimësi e mirë e shumicës së mekanizmave dhe marrëdhënieve të partneritetit territorial të krijuara gjatë projektit, që mund të verifikohen edhe disa vite pas përfundimit. Vijojnë të dallohen disa pika kyçe territoriale, kompetenca individuale dhe marrëdhënie ndërmjet ndërmarrjeve, shoqatave dhe institucioneve arsimore. Prandaj, përgjigjja për Q3 është pozitive sidomos në aspektin e kapitalit njerëzor dhe të marrëdhënieve.

5.3.4 Q4 – Në çfarë mase projekti ka kontribuar në zgjerimin e mundësive ekonomike dhe sociale të komuniteteve rurale, veçanërisht për gratë dhe prodhuesit e vegjël?

Kontributi i projektit në zgjerimin e mundësive ekonomike dhe sociale duket veçanërisht i rëndësishëm për gratë dhe prodhuesit e vegjël, në përputhje me një strategji që parashikonte shprehimisht promovimin e rolit ekonomik të grave, prodhimeve vendase dhe bujqësisë familjare. Për komponentin gjinor, projekti parashikonte krijimin e katër grupeve të grave prodhuese, me gjithsej 40 pjesëmarrëse, të mbështetura me trajnim dhe katër nisma ekonomike pilot.

Disa vite më pas, misioni evidentoi elemente të vijimësisë së këtij procesi. Përfaqësueset e «Centro Donna Passi Leggeri», të cilat vazhdojnë bashkëpunimin me COSPE-n, raportuan grupe aktive, ndonëse kryesisht në formë joformale, në prodhimin dhe tregtimin e produkteve vendase, përfshirë fasulet tradicionale, mjaltin dhe produktet e mëndafshit. Rasti i Arti'Zanave është shembulli më i

[10]https://anrd.al

strukturuar i lidhjes ndërmjet autonomisë ekonomike dhe përfshirjes sociale: veprimtaria e restorantit krijon burime që riinvestohen në shërbimet e shoqatës për gratë viktima të dhunës në familje, përfshirë asistencën, integrimin në punë dhe mbështetjen për familjet.

Për prodhuesit e vegjël, evidencat e Q1 tregojnë kryesisht zgjerim të mundësive përmes përpunimit, diversifikimit dhe vlerës së shtuar më të madhe, më shumë sesa thjesht rritje të prodhimit parësor. Në rastet e vizituara, kjo duket në integrimin e blegtorisë me përpunimin e qumështit, në prodhimin e verës dhe përpunimin e frutave. Vijimësia e këtyre veprimtarive është veçanërisht e rëndësishme në territore me ferma shumë të vogla dhe qasje të kufizuar në tregje e shërbime financiare.

Prandaj, përgjigjja për Q4 është pozitive. Rezultati më i rëndësishëm është kombinimi i përfshirjes ekonomike, mbështetjes territoriale dhe zhvillimit të aktiviteteve prodhuese të integruara realisht në tregjet lokale, që u ka mundësuar disa nismave të vijojnë dhe të zhvillohen edhe pas përfundimit të projektit.

5.4 AID 11681 (PHYTO BiH): Sektori fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë

Evidencat e vitit 2026 tregojnë se një pjesë e konsiderueshme e kapaciteteve teknike të zhvilluara nga projekti vazhdon të përdoret në laboratorë dhe shërbime inspektimi. Vijimësia e rezultateve është më e dukshme te metodat diagnostikuese, përdorimi i pajisjeve dhe trajnimi i inspektorëve; ndërsa integrimi digjital dhe, sidomos, aftësia e sistemit për të funksionuar në mënyrë të njëtrajtshme në nivel kombëtar janë më pak të qëndrueshme.

DIMENSIONI I REZULTATIT	EVIDENCA E KONSTATUAR NË VITIN 2026	INTERPRETIMI VLERËSUES
Përdorimi i metodave diagnostikuese	Fakulteti i Bujqësisë në Banja Luka deklaron përdorimin e përditshëm të metodave të përvetësuara; Sarajeva vijon të zbatojë protokollet PCR dhe metodat për Xylella-n, viruset dhe bakteret.	Kompetencat teknike të vendosura janë integruar në veprimtarinë e zakonshme.
Vijimësia e kapaciteteve laboratorike	Sarajeva deklaron se pajisjet e projektit janë të gjitha funksionale; Instituti i Banja Lukës konfirmon funksionimin dhe kalibrimin e rregullt të pajisjeve.	Kapacitetet diagnostikuese të krijuara nga projekti janë ruajtur.
Forcimi i burimeve njerëzore	Në Fakultetin e Bujqësisë në Banja Luka personeli laboratorik u rrit nga 4 punonjës gjatë projektit në 8 në vitin 2026; Mostari ka 22 punonjës laboratori nga gjithsej 43 punonjës.	Në disa raste kapaciteti teknik jo vetëm është ruajtur, por është zgjeruar.
Përdorimi i instrumenteve digjitale	Në Republikën Srpska, të 18 inspektorët fitosanitarë përdorin ApPhyto; në Brçko e përdorin 2 nga 3 inspektorët, megjithëse theksojnë nevojën për përditësim.	ApPhyto vijon të përdoret, por me nivele të ndryshme adoptimi dhe përditësimi.
Vëllimi i veprimtarisë së inspektimit	Në Republikën Srpska, për farërat u raportuan 6.876 kontrolle, 521 marrje mostrash dhe 841 certifikime për eksport gjatë gjashtëmujorit të parë 2026; në Brçko raportohen rreth 1.000 verifikime në vit gjatë periudhës së fundit.	Kapacitetet e inspektimit janë funksionale, ndonëse vëllimet varen shumë nga territori dhe flukset tregtare.

Koordinimi ndërmjet institucioneve	Inspektoratet e Republikës Srpska dhe Brçkos raportojnë përmirësimin e komunikimit dhe koordinimit me inspektoratet e tjera dhe PHPA-në.	Projekti ka kontribuar në konsolidimin e marrëdhënieve operative që mbeten aktive.

Tabela 4: AID 11681 (PHYTO BiH), përmbledhje e dimensioneve të rezultateve dhe interpretimeve vlerësuese

Të dhënat sasiore të disponueshme nuk mundësojnë matje të njëtrajtshme të ndryshimeve kundrejt një baze të përbashkët fillestare, por lejojnë verifikimin e vijimësisë dhe përdorimit real të kapaciteteve të zhvilluara, që përbën nivelin kryesor të rezultateve të vëzhgueshme katër vjet pas përfundimit të ndërhyrjes.

5.4.1 Q1 – Integrimi i kapaciteteve teknike dhe organizative në institucionet përfituese

Evidencat e mbledhura në vitin 2026 tregojnë se kapacitetet e zhvilluara nga projekti janë përthithur në masë të konsiderueshme në praktikat e zakonshme të institucioneve përfituese, sidomos në nivel teknik dhe operacional. Ky rezultat është në përputhje me qasjen e ndërhyrjes, e cila synonte jo vetëm forcimin e kompetencave të specializuara, por edhe integrimin e tyre në shërbimet e inspektimit dhe laboratorët.

Në inspektorate, procedurat dhe materialet metodologjike të vendosura nga projekti vazhdojnë të përdoren. Në Brçko, inspektorët konfirmuan përdorimin aktual të manualeve të marra dhe metodave të mësuara gjatë trajnimeve; në Republikën Srpska, Inspektorati ka 18 inspektorë fitosanitarë dhe 9 inspektorë bujqësorë të shpërndarë në gjashtë zyra rajonale dhe e identifikon trajnimin e përbashkët si një nga kontributet kryesore të projektit, edhe për përmirësimin e komunikimit me inspektoratet e tjera.

Vazhdimësia e kompetencave duket edhe në mekanizmat e transferimit të brendshëm. Në Administratën Federale të Inspektimeve, ndryshimet e personelit, ndër të tjera si pasojë e daljes në pension, menaxhohen kryesisht përmes trajnimit të brendshëm dhe mbështetjes gjatë punës. Intervistat në laboratorë konfirmojnë gjithashtu praninë e personelit të trajnuar dhe përdorimin e kompetencave të fituara, edhe nga punonjësit e rinj.

Një rezultat i dytë lidhet me bashkëpunimin teknik ndërmjet institucioneve. Bashkëbiseduesit në Republikën Srpska dhe Brçko raportojnë shkëmbime më të shpeshta ndërmjet inspektorateve dhe vijimësinë e funksionit koordinues të PHPA-së. Edhe Fakulteti i Bujqësisë në Banja Luka thekson se projekti krijoi mundësi bashkëpunimi dhe shkëmbimi teknik me institute të tjera, të cilat më parë ishin të kufizuara.

Prandaj, përgjigjja për Q1 është pozitive: ndryshimi më i qëndrueshëm lidhet me kompetencat profesionale, procedurat operacionale dhe marrëdhëniet teknike, të integruara sot në funksionimin e zakonshëm të institucioneve. Megjithatë, ky integrim është më i dukshëm në nivel teknik sesa në strukturën e përgjithshme të sistemit, temë që trajtohet sërish në Q4.

5.4.2 Q2 – Përdorimi dhe përditësimi i laboratorëve, metodave diagnostikuese dhe instrumenteve

Evidencat e misionit mbi vijimësinë e kapaciteteve diagnostikuese janë veçanërisht të forta. Në laboratorët e vizituar, pajisjet e financuara nga projekti përgjithësisht mbeten funksionale dhe metodat e vendosura vazhdojnë të zbatohen.

STRUKTURA / INSTRUMENTI	EVIDENCA E KONSTATUAR	INTERPRETIMI VLERËSUES
Federal Agricultural Institute, Sarajevë	Bashkëbiseduesit deklarojnë se pajisjet e financuara nga projekti janë ende funksionale; vijojnë të përdoren PCR në kohë reale dhe metodat diagnostikuese për Xylella-n, viruset dhe bakteret.	Kapacitet diagnostikues i ruajtur dhe i integruar në veprimtarinë e laboratorit
Federal Agro-Mediterranean Institute, Mostar	Certifikimi ISO 17025 është ruajtur; kapacitete diagnostikuese edhe për Xylella-n; 22 punonjës laboratorikë nga 43 gjithsej.	Kapacitet teknik i konsoliduar dhe i mbështetur nga investime të mëtejshme
Agricultural Institute, Banja Luka	Të gjitha pajisjet e projektit janë të pranishme, funksionale dhe kalibrohen rregullisht; 22 punonjës laboratori nga gjithsej 73 punonjës.	Vijimësi e investimit teknik
Faculty of Agriculture, Banja Luka	Personeli laboratorik u rrit nga 4 në 8 punonjës; metodat e mësuara gjatë projektit deklarohen në përdorim të përditshëm.	Kapaciteti është zhvilluar më tej pas përfundimit të projektit
ApPhyto	Në Republikën Srpska, 18 inspektorët fitosanitarë deklarojnë se e përdorin sistemin; në Brçko e përdorin 2 nga 3 inspektorët, të cilët theksojnë nevojën për përditësim.	Instrument ende në përdorim, por me nevojë për përditësim dhe adoptim jo të njëtrajtshëm

Tabela 5: Përmbledhje e përdorimit të instrumenteve dhe pajisjeve teknike në tri entitetet

Disa të dhëna mbi veprimtarinë konfirmojnë se kapacitetet operacionale nuk kanë mbetur thjesht formale. Për gjashtëmujorin e parë të vitit 2026, Inspektorati i Republikës Srpska raportoi, lidhur me kontrollin e farërave, 6.876 kontrolle, 521 marrje mostrash dhe 841 certifikime për eksport. Të dhënat u dhanë gojarisht gjatë intervistës dhe nuk janë të krahasueshme në terma relativë, në mungesë të një baze fillestare përkatëse në nisje të projektit.

Evidencat janë pozitive për pajisjet dhe metodat diagnostikuese. Më e diferencuar është situata e instrumenteve të informacionit: ApPhyto vazhdon të përdoret, por PHPA dhe inspektorët e Brçkos theksojnë nevojën për përditësim, ndërsa institucione të tjera përdorin sisteme informacioni e baza të dhënash të veta. Prandaj, përgjigjja për Q2 është pozitive sa i përket përdorimit të vazhdueshëm, me mangësi më të mëdha në përditësimin gradual dhe integrimin e instrumenteve digjitale.

5.4.3 Q3 – Qëndrueshmëria e strukturave dhe standardeve

Kushtet që mbështesin në kohë kapacitetet e zhvilluara janë përgjithësisht të favorshme, por ndryshojnë ndjeshëm nga një institucion te tjetri. Në laboratorët e vizituar nuk u evidentuan probleme të përgjithësuara me mirëmbajtjen e pajisjeve ose disponueshmërinë e materialeve të konsumit; vëmendje më të madhe kërkojnë burimet njerëzore, financimi i përditësimeve teknologjike dhe niveli real i kërkesës për shërbimet e laboratorëve publikë.

INSTITUCIONI	EVIDENCAT PËR BURIMET DHE QËNDRUESHMËRINË11	ÇËSHTJET QË KËRKOJNË VËMENDJE
Mostar	Buxhet i zakonshëm i deklaruar prej rreth 5 milionë eurosh; rreth 10% e të ardhurave nga shërbimet për sektorin privat; rreth 1 milion euro investime të fundit publike në laboratorë.	Nevoja për të zgjeruar më tej personelin dhe pajisjet
Sarajevë	40 punonjës, nga të cilët 17 në laboratorë; pajisjet e projektit ende funksionale.	Instituti raporton ulje të fortë të kërkesës për analiza dhe konkurrencë në rritje nga laboratorët privatë
Agricultural Institute, Banja Luka	Institut me qeverisje plotësisht publike dhe drejtues të emëruar nga qeveria. Ka 73 punonjës, nga të cilët 22 në laboratorë. Sipas drejtorit, rreth 30% e të ardhurave vjen nga prodhimi dhe shitja e farërave, 50–60% nga shërbimet laboratorike dhe konsulenca, rreth 10% nga projektet dhe vetëm 3–5% nga transferimet publike të drejtpërdrejta. Pajisjet e projektit janë funksionale, kalibrimi kryhet rregullisht dhe nuk u raportuan probleme të rëndësishme në furnizimin me materiale konsumi.	Model ekonomik dinamik, me aftësi të lartë vetëfinancimi, por i veçantë për një institucion publik: qëndrueshmëria varet në masë të madhe nga aftësia për të krijuar të ardhura nga shërbimet dhe aktivitetet e tregut
Faculty of Agriculture, Banja Luka	Personeli laboratorik u dyfishua nga 4 në 8 punonjës; financimi vjen nga Ministria, shitja e shërbimeve dhe projektet.	Kufizime infrastrukturore; planifikohet një strukturë e re përmes një projekti pasues

Tabela 6: Përmbledhje e qëndrueshmërisë strukturore të instituteve të përfshira në analizat laboratorike

Marrëdhënia ndërmjet laboratorëve publikë dhe privatë meriton vëmendje të veçantë, sepse ndikon drejtpërdrejt në qëndrueshmërinë ekonomike dhe përdorimin real të kapaciteteve diagnostikuese. Instituti Federal në Sarajevë raporton ulje të rëndësishme të testeve të kryera nga laboratorët publikë dhe prani në rritje të operatorëve privatë. Megjithatë, intervistat me inspektoratet japin një pamje më komplekse: në Brçko, përzgjedhja e laboratorit varet nga lloji i analizës, akreditimi, koha e përgjigjes dhe, brenda kufijve të caktuar, preferencat e operatorit dhe inspektorit. Prandaj, niveli i ndryshëm i përdorimit të laboratorëve publikë nuk mund t'i atribuohet një shkaku të vetëm.

Rasti i Agricultural Institute të Republikës Srpska në Banja Luka paraqet një konfigurim veçanërisht interesant. Instituti është plotësisht publik për nga pronësia dhe qeverisja, me drejtues të emëruar nga qeveria, por vepron sipas një modeli ekonomik të orientuar fuqimisht drejt krijimit të të ardhurave vetjake. Sipas të dhënave të drejtorit, rreth 30% e të ardhurave vjen nga prodhimi dhe shitja e farërave, 50–55% nga shërbimet laboratorike dhe të konsulencës, rreth 10% nga projektet dhe vetëm 3–5% nga transferimet publike të drejtpërdrejta. Prandaj, përveç drejtimit shkencor e institucional, drejtori kryen

[11]Të dhënat financiare dhe të personelit janë dhënë nga institucionet gjatë misionit dhe nuk janë verifikuar në pasqyrat financiare përkatëse.

edhe funksione menaxheriale që përfshijnë zhvillimin e shërbimeve, pozicionimin e institutit në treg, sigurimin e klientëve dhe mobilizimin e investimeve të reja.

Ky model përbën njëkohësisht pikë të fortë dhe çështje që kërkon vëmendje për qëndrueshmërinë. Nga njëra anë, aftësia e lartë për të krijuar të ardhura vetjake zvogëlon varësinë nga transferimet publike dhe favorizon mirëmbajtjen, përditësimin e pajisjeve dhe vazhdimësinë e shërbimeve. Nga ana tjetër, për një institucion me mandat publik, varësia e fortë nga veprimtaritë me pagesë kërkon ruajtjen e ekuilibrit ndërmjet qëndrueshmërisë ekonomike dhe funksioneve në interes të përgjithshëm, përfshirë mbikëqyrjen, parandalimin dhe diagnostikimin që mund të mos krijojnë të ardhura të mjaftueshme.

Pozitive është gjithashtu që disa përfitues kanë mobilizuar burime të reja pas përfundimit të AID 11681 (PHYTO BiH). Mostari raporton investime publike pasuese dhe projekte të tjera, ndërsa në Banja Luka po realizohen investime të reja të Bankës Botërore në infrastrukturë dhe pajisje. Kjo tregon se investimet e projektit janë integruar, të paktën në disa raste, në procese më të gjera të forcimit institucional e teknologjik.

Në tërësi, evidencat tregojnë modele të ndryshme të qëndrueshmërisë ndërmjet instituteve. Në disa raste mbizotëron financimi i zakonshëm publik; Banja Luka paraqet, përkundrazi, një model pothuajse sipërmarrës të institucionit publik, me aftësi të fortë për të krijuar burime vetjake. Prandaj, nuk konstatohet një problematikë e përgjithësuar për qëndrueshmërinë financiare të kapaciteteve të krijuara nga projekti. Megjithatë, mbeten qendrore cilësia e qeverisjes, ruajtja e personelit të kualifikuar, përditësimi teknologjik, rinovimi i akreditimeve dhe aftësia për të garantuar në vazhdimësi funksionet fitosanitare në interes publik, pavarësisht përfitueshmërisë së tyre.

5.4.4 Q4 – Kontributi në sistemin kombëtar fitosanitar dhe përafrimin me acquis të BE-së

AID 11681 (PHYTO BiH) ka dhënë kontributin e vet më të dallueshëm në përafrimin me acquis përmes forcimit të kushteve teknike të nevojshme për zbatimin e standardeve të përbashkëta: kapaciteteve diagnostikuese, procedurave të inspektimit, akreditimeve, metodave për organizmat karantinorë dhe bashkëpunimit ndërmjet specialistëve të administratave të ndryshme. Misioni tregon se një pjesë e konsiderueshme e këtyre kapaciteteve mbetet funksionale dhe marrëdhëniet teknike ndërinstitucionale kanë vijuar pas përfundimit të ndërhyrjes.

Ky kontribut është veçanërisht i rëndësishëm në një sistem me kompetenca shumë të ndara. Siç u theksua në Q1 dhe Q2, PHPA ruan funksionin koordinues dhe inspektoratet raportojnë bashkëpunim të mirë operacional, por instrumentet, procedurat e informacionit dhe kapacitetet diagnostikuese ende nuk formojnë një sistem plotësisht të integruar në nivel kombëtar.

Dallimi ndërmjet forcimit teknik dhe përparimit sistemik konfirmohet edhe nga situata aktuale e Kapitullit 12. Në Raportin për Bosnjën dhe Hercegovinën 2025, Komisioni Europian vlerëson se vendi ka «njëfarë niveli përgatitjeje» në sektorin e sigurisë ushqimore, politikës veterinare dhe fitosanitare, pa evidentuar përparim gjatë periudhës së shqyrtuar. Ndër prioritetet ende të hapura përmenden forcimi i kapaciteteve të autoriteteve të kontrollit dhe laboratorëve, ngritja e laboratorëve kombëtarë të referencës dhe miratimi i legjislacionit të shëndetit të bimëve në përputhje me acquis.

Më posaçërisht për politikën fitosanitare, Komisioni vëren se mbeten për t'u miratuar norma themelore kombëtare mbi shëndetin e bimëve dhe kontrollet zyrtare, programet e mbikëqyrjes së organizmave karantinorë duhet të shtrihen përtej disa zinxhirëve specifikë prodhues dhe ende duhet të krijohet një sistem kombëtar i laboratorëve të referencës për kontrollet fitosanitare.

Këtyre dallimeve u shtohet struktura komplekse institucionale e Bosnjës dhe Hercegovinës, ku kompetencat fitosanitare, inspektuese dhe laboratorike ndahen ndërmjet nivelit shtetëror, entiteteve dhe Distriktit të Brçkos. Kjo strukturë nuk e pengon bashkëpunimin teknik, por e vështirëson integrimin e qëndrueshëm të funksioneve, harmonizimin e procedurave dhe menaxhimin e koordinuar të shërbimeve në nivel kombëtar. Edhe shumimi i strukturave laboratorike u lidh nga bashkëbiseduesit institucionalë me fragmentimin e sistemit.

Prandaj, përgjigjja për Q4 është e nuancuar: AID 11681 (PHYTO BiH) ka dhënë një kontribut teknik të qëndrueshëm dhe qartësisht të vëzhgueshëm në përafrimin me standardet e Bashkimit Europian, por ky kontribut ende nuk është shndërruar në harmonizim të përgjithshëm të sistemit. Kufizimet kryesore të mbetura janë institucionale dhe ligjore dhe kërkojnë ndërhyrje që shkojnë përtej fushëveprimit të projektit.

6. PËRFUNDIMET

Përfundimet përmbledhin gjetjet e vlerësimit sipas kritereve të OECD-DAC, duke u dhënë përparësi Ndikimit, Qëndrueshmërisë dhe Efektivitetit, siç kërkohet nga Termat e Referencës. Analiza shqyrton veçanërisht ndryshimet e vëzhgueshme disa vite pas përfundimit të ndërhyrjeve dhe kontributin e besueshëm të tri nismave në këto ndryshime, duke dalluar efektet e lidhura me ndërhyrjet nga transformimet më të gjera të sistemeve institucionale dhe ekonomike, mbi të cilat ndikojnë shumë faktorë të jashtëm. Në fakt, Termat e Referencës kërkojnë që efektiviteti dhe ndikimi të vlerësohen kryesisht në nivelin e rezultateve dhe ndikimeve specifike, jo thjesht përmes realizimit të produkteve.

6.1 Ndikimi dhe kontributi në ndryshimet e vëzhguara

Gjykimi mbi ndikimin merr parasysh ndryshimet e vëzhgueshme pas përfundimit të nismave dhe kontributin e besueshëm të ndërhyrjeve në to, duke synuar të dallojë, për aq sa është e mundur, efektet që lidhen drejtpërdrejt me projektet nga transformimet më të gjera të sistemeve institucionale, ekonomike e territoriale, të ndikuara edhe nga faktorë të jashtëm.

Në tërësi, ekipi i vlerësimit gjykon se të tria nismat kanë kontribuar në ndryshime afatgjata, ende të vëzhgueshme në vitin 2026, megjithëse me natyrë dhe thellësi të ndryshme. Efektet që mund t'u atribuohen më qartë ndërhyrjeve kanë të bëjnë me forcimin e kapaciteteve teknike dhe profesionale të institucioneve publike, vazhdimësinë e investimeve prodhuese në fermat familjare dhe përhapjen e praktikave e instrumenteve që mbeten në përdorim edhe pas përfundimit të financimit. Evidencat janë, përkundrazi, më të kufizuara kur nga këto ndryshime të veçanta kalohet te transformimet në nivel sistemi, si përputhja e plotë me acquis-in e Bashkimit Europian ose ndryshimet strukturore në kushtet socioekonomike të territoreve.

Një nivel tjetër i ndikimit lidhet me cilësinë dhe sigurinë e produkteve agro-ushqimore të hedhura në treg, si për konsum të brendshëm, ashtu edhe për eksport. Kjo lidhje është shprehimisht e pranishme në logjikën e dy nismave institucionale. Në Shqipëri, AID 12201 (SAFIAL) synonte të kontribuonte që popullsia të kishte në dispozicion produkte ushqimore me kushte më të mira higjieno-sanitare, nëpërmjet forcimit të kapaciteteve të autoriteteve përgjegjëse për kontroll, inspektim dhe diagnostikim. Në Bosnjë dhe Hercegovinë, AID 11681 (PHYTO BiH) e lidhte forcimin e sistemit fitosanitar me përmirësimin e cilësisë dhe gjendjes shëndetësore të produkteve të tregtuara dhe me rritjen e konkurrueshmërisë së prodhuesve në tregjet kombëtare e ndërkombëtare.

Evidencat e mbledhura lejojnë të konsiderohet ky mekanizëm ndikimi si i besueshëm dhe ende aktiv. Në Shqipëri, ruajtja e kapaciteteve të kontrollit kufitar, diagnostikimit laboratorik dhe mbikëqyrjes veterinare rrit aftësinë e institucioneve për të identifikuar produkte jokonforme dhe për të zvogëluar rrezikun që ato të arrijnë te konsumatorët. E njëjta logjikë zbatohet në Bosnjë dhe Hercegovinë, ku ruajtja e metodave diagnostikuese, akreditimeve dhe kapaciteteve inspektuese kontribuon në verifikimin e gjendjes fitosanitare të produkteve bimore dhe materialit shumëzues. Megjithatë, nuk disponohen të dhëna të mjaftueshme në kohë për të kuantifikuar ndryshimet e cilësisë mesatare të produkteve në treg ose për t'u atribuar projekteve një ulje të matshme të jokonformiteteve dhe rreziqeve për konsumatorët. Për SAFIAL-in, edhe vlerësimi përfundimtar e lidh forcimin e kontrolleve dhe diagnostikimit me mbrojtjen e shëndetit të konsumatorëve dhe aftësinë për të penguar hyrjen e produkteve të pasigurta në tregun shqiptar.

Një efekt tjetër i mundshëm është aftësia për të favorizuar eksportet përmes përputhshmërisë më të mirë me kërkesat e cilësisë, sigurisë sanitare e fitosanitare. Për Bosnjën dhe Hercegovinën kjo lidhje parashikohej shprehimisht në kuadrin logjik, i cili përfshinte ndër treguesit e objektivit specifik rritjen

e eksporteve të produkteve bujqësore me origjinë bimore drejt vendeve të BE-së. Kapacitetet diagnostikuese dhe inspektuese ende funksionale në vitin 2026 krijojnë, pra, kushte të favorshme për hyrjen në tregjet e huaja, sepse u mundësojnë operatorëve të demonstrojnë me besueshmëri më të madhe përputhshmërinë e produkteve me kërkesat përkatëse sanitare e fitosanitare. Një mekanizëm i ngjashëm është i rëndësishëm për Shqipërinë, ku forcimi i sigurisë ushqimore dhe përputhshmërisë me standardet e BE-së përmirëson kushtet e nevojshme të qasjes në tregje.

Megjithatë, nuk është e mundur t'u atribuohet tri ndërhyrjeve ndonjë rritje e vëzhguar e eksporteve. Vëllimet tregtare varen edhe nga konkurrueshmëria e prodhuesve, çmimet, kapaciteti prodhues, logjistika, qasja tregtare dhe ecuria e kërkesës ndërkombëtare. Prandaj, kontributi i identifikueshëm lidhet kryesisht me përmirësimin e një prej kushteve mundësuese të eksporteve: aftësisë për të garantuar dhe certifikuar cilësinë, sigurinë dhe përputhshmërinë e produkteve. Nëse këto kapacitete ruhen dhe integrohen më tej në sistemet kombëtare të kontrollit, është e arsyeshme të pritet një efekt i favorshëm afatmesëm mbi tregtueshmërinë ndërkombëtare të produkteve, megjithëse vlerësimi nuk disponon elementet e nevojshme për të kuantifikuar madhësinë e tij.

Për AID 12201 (SAFIAL), ndikimi më i dukshëm lidhet me ruajtjen e kapaciteteve të kontrollit, diagnostikimit dhe menaxhimit të informacionit të zhvilluara në institucionet shqiptare të sigurisë ushqimore. Kompetencat teknike, një pjesë e infrastrukturës dhe sistemeve të vendosura vazhdojnë të përdoren, por kalimi nga kapacitetet e forcuara te një sistem plotësisht i integruar mbetet i papërfunduar. Megjithatë, kjo varet nga vullneti politik që e tejkalon fushën e ndikimit të projektit. Prandaj, kontributi i SAFIAL-it në përafrimin me standardet e BE-së është i dallueshëm kryesisht si forcim i kushteve teknike e institucionale të nevojshme për përafrimin, pa qenë e mundur t'i atribuohen projektit përparime më të gjera sistemike.

AID 10916 (ALLEANZA) paraqet efektet më drejtpërdrejt të vëzhgueshme në nivel përfituesish. Ndërmarrjet e vizituara vazhdojnë të përdorin investimet e financuara nga FSAF-i dhe, në disa raste, kanë zhvilluar veprimtari përpunimi e diversifikimi që rrisin vlerën e shtuar përtej prodhimit parësor. Veçanërisht të rëndësishme janë vijimësia e rolit të agjentëve komunitarë, disa nisma të përfshirjes ekonomike të grave dhe ruajtja e veprimtarive prodhuese edhe në zona rurale periferike. Megjithatë, mungojnë evidenca të mjaftueshme për të kuantifikuar efektin e përgjithshëm të projektit mbi të ardhurat, punësimin ose dinamikat demografike të komuniteteve përkatëse.

Për AID 11681 (PHYTO BiH), ndikimi më i fortë lidhet me kapacitetet diagnostikuese dhe profesionale të sistemit fitosanitar. Metodat, pajisjet dhe procedurat e fituara përmes projektit vazhdojnë të përdoren në laboratorë dhe shërbime inspektimi, ndërsa trajnimet kanë favorizuar marrëdhënie profesionale më të qëndrueshme ndërmjet institucioneve të niveleve të ndryshme administrative. Megjithatë, efekti sistemik mbetet i kushtëzuar nga fragmentimi institucional i Bosnjës dhe Hercegovinës dhe mangësitë e vazhdueshme ligjore e organizative, që nuk mund të zgjidheshin përmes një projekti kryesisht teknik.

Në aspektin ndërsektorial, ndikimi i tri nismave është më i fortë mbi aftësinë e aktorëve për t'i kryer më mirë funksionet e tyre sesa mbi transformimin e përgjithshëm të sistemeve ku veprojnë. Ky dallim është veçanërisht i rëndësishëm për ndërhyrjet institucionale: forcimi teknik është kusht i nevojshëm për ndryshime më të gjera, por nuk është në vetvete i mjaftueshëm për t'i prodhuar ato.

6.2 Qëndrueshmëria

Qëndrueshmëria është një nga rezultatet më pozitive të vlerësimit, veçanërisht në aspektin teknik dhe të kompetencave. Disa vite pas përfundimit të ndërhyrjeve, shumë pajisje, metoda, investime

prodhuese dhe kompetenca vazhdojnë të përdoren. Megjithatë, situata është më e diferencuar për qëndrueshmërinë institucionale, organizative dhe financiare.

Për SAFIAL, kapacitetet teknike mbeten të disponueshme dhe në përdorim, por vazhdimësia e tyre varet nga rregullsia e furnizimeve, disponueshmëria e reagentëve dhe materialeve të konsumit, ruajtja e kompetencave dhe aftësia e institucioneve për të integruar në mënyrë të qëndrueshme sistemet dhe funksionet. Prandaj, evidencat tregojnë qëndrueshmëri të mirë teknike, por pasiguri më të mëdha në aspektin organizativ dhe financiar.

Për AID 10916 (ALLEANZA), qëndrueshmëria është veçanërisht e dukshme në investimet e fermave të vizituara dhe në ruajtjen e aftësive e marrëdhënieve vendore, sidomos përmes agjentëve komunitarë. FSAF ka gjeneruar investime që, në rastet e vëzhguara, vazhdojnë të përdoren për veprimtari ekonomike. Megjithatë, lidhja me instrumentet e mëvonshme të kredisë ose mikrofinancës paraqitet më e dobët: mikrograntet mbështetën me efektivitet investimin fillestar, por nuk evidentohet një rrugë e strukturuar që t'i shoqërojë ndërmarrjet drejt aksesit të qëndrueshëm në sistemin financiar lokal gjatë fazave të mëvonshme të rritjes.

Për AID 11681 (PHYTO BiH), mirëmbajtja e pajisjeve, personeli i kualifikuar dhe vazhdimësia e akreditimeve janë përgjithësisht të garantuara në mënyrë të përshtatshme, por përmes modeleve shumë të ndryshme. Disa institute varen më shumë nga burimet publike, ndërsa Agricultural Institute në Banja Luka ka një strukturë të veçantë institucioni publik të orientuar fuqimisht drejt krijimit të të ardhurave vetjake. Ky diversitet e rrit qëndrueshmërinë e disa strukturave ndaj goditjeve, por ngre edhe çështjen e garantimit në kohë të funksioneve fitosanitare në interes publik, pavarësisht përfitueshmërisë së tyre. Struktura komplekse institucionale e Bosnjës dhe Hercegovinës përbën gjithashtu kufizim strukturor për integrimin dhe qëndrueshmërinë e plotë të funksioneve në nivel kombëtar.

Në tërësi, vlerësimi evidenton një nivel përgjithësisht të lartë të qëndrueshmërisë teknike, ndërkohë që qëndrueshmëria institucionale dhe financiare varet në masë më të madhe nga aftësia e sistemeve kombëtare për të përballuar kostot periodike, nevojat për personel, përditësimet dhe funksionet e krijuara nga projektet.

Qëndrueshmëria mjedisore është trajtuar me intensitet të ndryshëm në tri nismat dhe është më pak e dokumentuar se dimensionet e tjera të qëndrueshmërisë. Komponenti mjedisor është më i qartë në AID 10916 (ALLEANZA), objektivi specifik i së cilës përfshinte menaxhimin e qëndrueshëm të territorit rural dhe që promovoi bujqësinë organike, ruajtjen e germoplazmës dhe varieteteve vendase, menaxhimin e qëndrueshëm të kullotave dhe praktikat që mbrojnë pjellorinë e tokës e biodiversitetin. Projekti parashikonte gjithashtu rregulla për përdorimin e qëndrueshëm të kullotave malore dhe ndërhyrje për ruajtjen e përmirësimin e tyre. Prandaj, vijimësia në shkollën «Ndre Mjeda» e kompetencave dhe strukturave të lidhura me bujqësinë organike dhe ruajtjen e germoplazmës përfaqëson edhe element të qëndrueshmërisë mjedisore, krahas asaj institucionale dhe arsimore.

Në dy nismat institucionale, AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH), kontributi mjedisor është kryesisht i tërthortë. Forcimi i kontrolleve të sigurisë ushqimore, mbikëqyrjes fitosanitare dhe kapaciteteve për identifikimin e organizmave karantinorë ndihmon në mbrojtjen e prodhimit bujqësor, shëndetit të bimëve dhe, më gjerësisht, uljen e rreziqeve që lidhen me përhapjen e patogjenëve dhe përdorimin jokonform të inputeve bujqësore. Në AID 11681 (PHYTO BiH), kontrolli dhe monitorimi i organizmave karantinorë janë komponent i shprehur i ndërhyrjes. Megjithatë, dokumentacioni dhe evidencat e disponueshme nuk lejojnë matjen sasiore të efekteve

mbi biodiversitetin, përdorimin e pesticideve, cilësinë e tokës ose ujërave, emetimet ose qëndrueshmërinë ndaj ndryshimeve klimatike. Prandaj, qëndrueshmëria mjedisore është dimension pozitiv, por ende i matur dobët, që duhet të integrohet më shprehimisht në Teorinë e Ndryshimit dhe sistemin e treguesve të nismave të ardhshme.

6.3 Efektiviteti

Efektiviteti i të tria nismave është përgjithësisht i mirë, veçanërisht për objektivat që kanë qenë drejtpërdrejt nën kontrollin e projekteve. Rezultatet janë më të diferencuara për objektivat që kërkonin ndryshime më të gjera legjislative, institucionale ose të tregut.

AID 12201 (SAFIAL) ka forcuar në mënyrë konkrete kapacitetet operacionale të institucioneve shqiptare të sigurisë ushqimore dhe veterinarisë. Laboratorët, kontrollet kufitare dhe disa funksione të sistemeve të informacionit vijojnë të jenë në funksion. Megjithatë, efektiviteti është më pak i njëtrajtshëm sa u përket sistemeve digjitale dhe integrimit ndërinstitucional, të cilat mbeten elemente ende të paplota të ndryshimit të synuar.

AID 10916 (ALLEANZA) dëshmon efektivitetin e një modeli që ndërthur mikrograntet, asistencën teknike dhe praninë e vazhdueshme në territor. Investimet e vëzhguara janë në përputhje me nevojat e fermave dhe ndërmarrjeve familjare dhe, në disa raste, kanë nxitur përmirësimin e proceseve dhe diversifikimin e veprimtarive. Roli i agjentëve komunitarë përbën gjithashtu një rezultat veçanërisht efektiv për sa i përket rrënjosjes së veprimtarive në nivel vendor. Dobësia kryesore, siç është theksuar më sipër, lidhet me lidhjen e kufizuar të Fondit me instrumentet financiare pasuese.

Për AID 11681 (PHYTO BiH), efektiviteti është i lartë në komponentët teknikë: forcimi i laboratorëve, metodat diagnostikuese, akreditimet, kapacitetet e inspektorëve dhe bashkëpunimi profesional. Ai është, përkundrazi, i pjesshëm në raport me objektivin më të gjerë të harmonizimit të sistemit fitosanitar kombëtar, për shkak të fragmentimit institucional dhe boshllëqeve legjislative që vazhdojnë të ekzistojnë dhe që tejkalojnë sferën e ndikimit të drejtpërdrejtë të ndërhyrjes.

Përfundimi i përbashkët është, pra, se nismat kanë qenë më efektive aty ku zinxhiri shkakësor ndërmjet veprimtarive, kapaciteteve të zhvilluara dhe ndryshimit operacional ishte i shkurtër dhe drejtpërdrejt i menaxhueshëm, ndërsa janë përballur me kufizime më të mëdha kur arritja e rezultateve varej nga reforma institucionale, koordinimi ndërmjet administratave ose zhvillimi i tregjeve dhe sistemeve financiare jashtë fushëveprimit të projektit.

6.4 Efikasiteti

Në tërësi, efikasiteti i të tria nismave mund të konsiderohet i kënaqshëm, pavarësisht shtyrjeve në kohë dhe disa problematikave procedurale.

Efikasiteti nuk ishte objektivi parësor i misionit të vlerësimit, i cili, në përputhje me Termat e Referencës, u përqendrua kryesisht te ndikimi, qëndrueshmëria dhe efektiviteti. Prandaj, nuk u krye vlerësim i efikasitetit në kuptimin e ngushtë, i bazuar në analizë sistematike të marrëdhënies ndërmjet kostove, afateve, burimeve të përdorura dhe rezultateve, as krahasim i raportit kosto-efektivitet ndërmjet tri nismave.

Megjithatë, evidencat e disponueshme lejojnë disa vlerësime. Të tria ndërhyrjet kërkuan zgjatje të kohëzgjatjes fillestare: AID 12201 (SAFIAL) kaloi nga 36 në 38 muaj, AID 10916 (ALLEANZA) në 44 muaj, edhe si pasojë e emergjencës së COVID-it, ndërsa AID 11681 (PHYTO BiH) pati kohëzgjatje faktike 41 muaj kundrejt 36 të planifikuarve. Për SAFIAL, vlerësimi i mëparshëm kishte

identifikuar proceset administrative dhe të prokurimit ndër shkaqet kryesore të vonesave, megjithëse kishte dhënë një gjykim pozitiv për performancën e përgjithshme ekonomike e operacionale.

Në tërësi, zgjatjet dhe problematikat procedurale nuk duket se kanë penguar përfundimin e komponentëve kryesorë teknikë. Vijimësia në vitin 2026 e shumë investimeve, kapaciteteve dhe instrumenteve përbën gjithashtu element pozitiv lidhur me përdorimin e burimeve. Megjithatë, gjykimi për efikasitetin mbetet domosdoshmërisht i kujdesshëm dhe i pjesshëm, pasi mungojnë elemente të mjaftueshme për një vlerësim sasior të plotë të raportit ndërmjet burimeve të përdorura dhe rezultateve të prodhuara.

6.5 Koherenca

Koherenca e të tria nismave është e lartë, si në aspektin e brendshëm, ashtu edhe në raport me orientimin strategjik të Bashkëpunimit Italian për Zhvillim në Ballkanin Perëndimor gjatë periudhës kur ndërhyrjet u hartuan dhe u financuan. Projektet veprojnë në nivele të ndryshme, por plotësuese, të të njëjtit sistem agro-ushqimor. Edhe Termat e Referencës e njohin këtë komplementaritet dhe identifikojnë si element të përbashkët përmirësimin e funksionimit dhe të besueshmërisë së përgjithshme të zinxhirit agro-ushqimor.

Kjo qasje është në përputhje të fortë me strategjinë italiane të bashkëpunimit në Ballkanin Perëndimor të periudhës së referencës dhe për të ardhmen, në drejtim të zhvillimit ekonomik, me vëmendje të veçantë ndaj zonave rurale dhe përfshirjes sociale, krahas promovimit të trashëgimisë mjedisore e kulturore, duke e vendosur veprimin italian në mbështetje të prioriteteve kombëtare dhe rrugëtimit europian të vendeve të rajonit.

Koherenca strategjike është gjithashtu e dukshme në mobilizimin e kompetencave të Sistemit Itali. CIHEAM Bari, institucionet territoriale, universitetet dhe organizmat teknikë italianë nuk u përdorën thjesht si ofrues ekspertize, por si mjete për transferimin e modeleve, metodave dhe standardeve të zhvilluara në sistemin agro-ushqimor italian. Kjo zgjedhje duket veçanërisht e përshtatshme për sektorë si siguria ushqimore, veterineria, shëndeti i bimëve, bujqësia organike dhe zhvillimi rural, ku integrimi europian kërkon njëkohësisht kapacitete teknike, institucionale dhe rregullatore.

Vazhdimësia e kësaj qasjeje është e dukshme edhe në orientimet më të fundit. AICS e përshkruan ende veprimin italian në sektorin bujqësor të Bosnjës dhe Hercegovinës si të drejtuar drejt prodhimit agro-ushqimor të qëndrueshëm dhe në përputhje me standardet europiane, ndërsa në Shqipëri Bashkëpunimi Italian vazhdon të lidhë bujqësinë, zhvillimin rural, sigurinë ushqimore, agroekologjinë dhe inovacionin. Megjithatë, duhet vërejtur se në Dokumentin Trevjeçar 2024–2026 Shqipëria mbetet vend prioritar i Bashkëpunimit Italian, ndërsa Bosnja dhe Hercegovina nuk figuron më ndër vendet prioritare. Ky ndryshim nuk e zvogëlon koherencën fillestare të AID 11681 (PHYTO BiH), e cila duhet të vlerësohet kundrejt kuadrit strategjik të kohës së hartimit, por është element për t'u marrë parasysh në projektimin e ndërhyrjeve të ardhshme.

Në tërësi, tri nismat mund të interpretohen si komponentë koherentë të së njëjtës strategji italiane për Ballkanin Perëndimor: forcimi i zhvillimit ekonomik e rural, përmirësimi i cilësisë dhe sigurisë së produkteve, konsolidimi i kapaciteteve institucionale dhe mbështetja e përafrimit gradual me standardet e Bashkimit Europian.

Forca dhe ndikimi i kësaj strategjie për Ballkanin do të varen edhe nga shkalla e integrimit rajonal që do të arrihet. Ky integrim nuk varet vetëm nga procesi i anëtarësimit, por edhe nga zgjidhja ose zbutja e konflikteve dhe mosmarrëveshjeve të mundshme në rajon.

Një element veçanërisht domethënës i koherencës së jashtme del nga plotësueshmëria me ndërhyrjet e Bankës Botërore. Në Shqipëri, programi Climate Resilience and Agriculture Development (CRAD), me vlerë rreth 70 milionë dollarë amerikanë, përdori SAFIAL-in si referencë teknike për komponentin e vet të kontrolleve kufitare. Programi po zgjeron gjithashtu kapacitetet e laboratorit të AKU-së në Durrës për analizat e mikotoksinave dhe metaleve të rënda, duke u mbështetur kështu në infrastrukturat dhe kapacitetet e forcuara më parë nga SAFIAL. Vlerësimi konstaton gjithashtu se personeli i trajnuar nga projekti ka aftësi më të mëdha për të përthithur dhe përdorur në mënyrë efektive investimet e reja. Prandaj, vërehet një plotësueshmëri që shkon përtej bashkëpranisë së ndërhyrjeve: investimi italian krijoi një bazë teknike e institucionale mbi të cilën mund të zhvillohej një program i mëvonshëm në shkallë më të madhe.

Edhe në Bosnjë dhe Hercegovinë, AID 11681 (PHYTO BiH) ishte pjesë e një procesi tashmë aktiv të asistencës ndërkombëtare në sektorin fitosanitar. Dokumenti i projektit përmend ndër ndërhyrjet e mëparshme projektin Agriculture and Rural Development të Bankës Botërore, i cili kishte financuar zhvillimin e sistemit të informacionit fitosanitar dhe programet e mbikëqyrjes së organizmave karantinorë të dëmshëm për pataten. AID 11681 (PHYTO BiH) vijoi me aspekte plotësuese, duke u përqendruar në harmonizimin e procedurave, akreditimet, kapacitetet diagnostikuese dhe trajnimin e personelit.

Në tërësi, dalin evidenca konkrete të plotësueshmërisë me ndërhyrjet e partnerëve të tjerë ndërkombëtarë, veçanërisht të qarta në marrëdhënien me Bankën Botërore.

6.6 Rëndësia

Rëndësia e të tria nismave vlerësohet e lartë si në raport me nevojat e përfituesve, ashtu edhe me përparësitë institucionale dhe procesin e përafrimit me Bashkimin Europian.

AID 12201 (SAFIAL) lindi nga një kërkesë e shprehur e MARD-it shqiptar dhe trajton dobësi konkrete të sistemeve të kontrollit, inspektimit, sigurisë ushqimore dhe veterinerisë. AID 11681 (PHYTO BiH) i përgjigjet nevojës për forcimin e kapaciteteve fitosanitare, laboratorëve dhe shërbimeve të inspektimit në një kontekst ku përafrimi me standardet europiane është prioritet strategjik i vendit. Ndërsa AID 10916 (ALLEANZA) trajton probleme të lidhura drejtpërdrejt me dobësinë ekonomike të bujqësisë familjare, qasjen në tregje, promovimin e produkteve vendase, rolin e grave dhe menaxhimin e qëndrueshëm të territorit rural.

Rëndësia konfirmohet edhe ex post nga vijimësia e nevojave që projektet synonin të trajtonin. Ruajtja dhe përdorimi i kapaciteteve teknike të krijuara në dy ndërhyrjet institucionale dëshmon se ato u përgjigjeshin funksioneve realisht të nevojshme të administratave. Po kështu, vijimësia e investimeve prodhuese dhe rrjeteve territoriale të AID 10916 (ALLEANZA) konfirmon përshtatshmërinë e një qasjeje që ndërthurte investimin, asistencën teknike dhe afërsinë me prodhuesit e vegjël.

Kufizimi kryesor lidhet më tepër me aftësinë e projektimit fillestar për të parashikuar plotësisht disa pengesa strukturore: fragmentimin institucional në Bosnjë dhe Hercegovinë, vështirësitë e integrimit të sistemeve dhe kompetencave në Shqipëri dhe, për AID 10916 (ALLEANZA), nevojën për t'i shoqëruar ndërmarrjet, në periudhë afatmesme, drejt burimeve të tjera të financimit.

6.7 Çështjet ndërsektoriale: gjinia, të drejtat, përfshirja dhe mjedisi

Çështjet ndërsektoriale kanë një peshë të ndryshme në të tria nismat. Këto dimensione janë integruar fuqishëm në AID 10916 (ALLEANZA), ndërsa janë trajtuar më tërthorazi në dy ndërhyrjet institucionale, për të cilat kanali kryesor i përfitimit është përmirësimi i shërbimeve publike të kontrollit, të sigurisë ushqimore dhe fitosanitare.

Në aspektin gjinor dhe të përfshirjes, AID 10916 (ALLEANZA) paraqet qasjen më të qartë. Projekti i referohet drejtpërdrejt OZhQ-ve 5 dhe 15 dhe trajton gjendjen e grave në komunitetet rurale të Shqipërisë së Veriut, të karakterizuara nga mundësi të kufizuara ekonomike dhe peshë e madhe e punës familjare e bujqësore të grave. Evidencat tregojnë se ky komponent ka lënë marrëdhënie të forta dhe aktivitete ekonomike ende aktive, megjithëse nuk ka të dhëna të mjaftueshme për të kuantifikuar efektin e përgjithshëm mbi të ardhurat ose pavarësinë ekonomike të grave. Më gjerësisht, projekti ka arritur prodhues të vegjël dhe komunitete rurale periferike përmes investimeve, asistencës teknike dhe pranisë në terren, e cila ka reduktuar, të paktën për përfituesit e përfshirë, disa pengesa ndaj shërbimeve dhe mundësive.

Në projektet AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH), dimensioni gjinor nuk është pjesë qendrore e Teorisë së Ndryshimit. Megjithatë, SAFIAL përfshiu në masë të konsiderueshme personel femëror në strukturat përfituese. Misioni konfirmoi një prani veçanërisht të lartë të grave ndërmjet specialistëve të laboratorëve të vizituar. Për AID 11681 (PHYTO BiH), dokumentacioni i projektit parashikonte që vlerësimi përfundimtar të trajtonte gjininë, fuqizimin e grave dhe mjedisin, por kuadri logjik nuk përcaktonte rezultate ose tregues specifikë të ndarë sipas këtyre dimensioneve.

Dimensioni i të drejtave shfaqet kryesisht në mënyrë të tërthortë. Në dy ndërhyrjet institucionale, forcimi i sistemeve të sigurisë ushqimore dhe fitosanitare kontribuon në aftësinë e institucioneve publike për të mbrojtur konsumatorët, për të siguruar kontrolle më të besueshme dhe për të ofruar shërbime në përputhje me standardet. Ndërsa AID 10916 (ALLEANZA) vepron më drejtpërdrejt në drejtim të aksesit në mundësi ekonomike, pjesëmarrjes së grave dhe përfshirjes së prodhuesve të vegjël dhe komuniteteve rurale të pafavorizuara. Megjithatë, nuk rezulton që të tria ndërhyrjet të jenë strukturuar fillimisht sipas një qasjeje të shprehur të bazuar në të drejtat e njeriut (HRBA), me identifikim sistematik të bartësve të të drejtave dhe të subjekteve përgjegjëse për përmbushjen e detyrimeve përkatëse, si edhe të treguesve përkatës.

Sa i përket mjedisit, komponenti është veçanërisht i dukshëm në AID 10916 (ALLEANZA), përmes bujqësisë organike, administrimit të qëndrueshëm të kullotave, ruajtjes së plazmës gjerminale dhe varieteteve vendore, praktikave për mbrojtjen e pjellorisë së tokës dhe promovimit të biodiversitetit. Në dy ndërhyrjet institucionale, kontributi mjedisor është kryesisht i tërthortë, përmes mbikëqyrjes fitosanitare, kontrollit të organizmave karantinorë dhe forcimit të kapaciteteve të monitorimit e diagnostikimit. Dobësia kryesore ndërsektoriale lidhet me matjen: nuk disponohen tregues të mjaftueshëm të rezultateve për të vlerësuar efektet afatgjata mbi biodiversitetin, përdorimin e pesticideve, tokën, ujin ose qëndrueshmërinë ndaj ndryshimeve klimatike.

Në tërësi, AID 10916 (ALLEANZA) ofron përvojën më të strukturuar për përfshirjen, gjininë dhe qëndrueshmërinë mjedisore; AID 12201 (SAFIAL) dhe AID 11681 (PHYTO BiH) kontribuojnë kryesisht përmes forcimit të shërbimeve publike që mbrojnë konsumatorët dhe prodhuesit. Në nismat e ardhshme, këto dimensione mund të integrohen më shprehimisht në Teoritë e Ndryshimit dhe të shoqërohen me tregues specifikë që mundësojnë verifikimin e tyre ex post.

Rekomandimet e mëposhtme kanë karakter ndërsektorial dhe u drejtohen kryesisht DGCS-së, AICS-it dhe aktorëve të përfshirë në hartimin e menaxhimin e nismave të ardhshme agro-ushqimore dhe fitosanitare në Ballkanin Perëndimor. Ato mbështeten në problematikat dhe mundësitë kryesore të evidentuara nga vlerësimi i tri nismave dhe synojnë të ofrojnë udhëzime për përmirësimin e projektimit, qëndrueshmërisë dhe aftësisë së ndërhyrjeve të ardhshme për të prodhuar rezultate afatgjata.

7. REKOMANDIMET

1. Të sigurohet përputhja e plotë e ndërhyrjeve me kuadrin institucional në fuqi dhe me zhvillimin e tij të parashikueshëm

Hartimi i ndërhyrjeve të reja duhet të nisë nga një analizë e përditësuar e kompetencave institucionale, kuadrit ligjor, reformave në zhvillim dhe integrimeve apo rishpërndarjeve të mundshme të funksioneve ndërmjet administratave dhe agjencive. Kjo është veçanërisht e rëndësishme kur ndërhyrjet financojnë laboratorë, sisteme informacioni, funksione kontrolli ose kapacitete të tjera që duhet të vazhdojnë edhe pas përfundimit të projektit. Duhet të identifikohet qartë se kush do të jetë përgjegjës për funksionet e ndryshme në periudhë afatmesme, kush do të ketë pronësinë e pajisjeve dhe sistemeve, kush do të përballojë kostot e tyre dhe si do të sigurohet shkëmbimi i të dhënave dhe ndërveprueshmëria e sistemeve.

Në rast të proceseve të riorganizimit institucional, kjo analizë mund të shoqërohet me krahasimin e modeleve ligjore dhe organizative të zbatuara në vende të tjera të ngjashme, veçanërisht në shtete anëtare të Bashkimit Europian ose në vende që kohët e fundit kanë kaluar procese të ngjashme të përafrimit me acquis-in. Ky krahasim nuk duhet të shndërrohet në transferim të thjeshtë të modeleve të jashtme, por të ndihmojë në identifikimin e zgjidhjeve alternative për ndarjen e kompetencave, pavarësinë e funksioneve teknike, koordinimin ndërmjet autoriteteve dhe administrimin e sistemeve të kontrollit.

Përvoja e vlerësuar tregon se investimet teknikisht të përshtatshme mund të humbasin një pjesë të potencialit të tyre kur vendosen në struktura institucionale të fragmentuara ose që më pas i nënshtrohen riorganizimit. Për këtë arsye, aftësia për të mbështetur transformimet institucionale duhet të konsiderohet pjesë përbërëse e projektimit të ndërhyrjes.

Në rastin e Bosnjës dhe Hercegovinës, vëmendje e veçantë duhet t'i kushtohet forcimit të funksioneve kombëtare të koordinimit të PHPA-së, sidomos për harmonizimin e procedurave fitosanitare, planifikimin e mbikëqyrjes dhe shkëmbimin e informacionit. Duke respektuar kompetencat në fuqi, administratat e Federatës, Republikës Srpska dhe Distriktit të Bërçkos duhet të përfshihen në përcaktimin dhe zbatimin e protokolleve të përbashkëta për inspektimet, marrjen e mostrave dhe përdorimin e strukturave diagnostikuese. Një instrument i mundshëm operacional do të ishte krijimi i një mekanizmi të qëndrueshëm të koordinimit teknik, i shoqëruar me përditësimin dhe integrimin gradual të sistemeve ekzistuese të informacionit, përfshirë ApPhyto.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet kryesisht AICS-it, subjekteve zbatuese dhe institucioneve partnere. Ai mund të zbatohet duke parashikuar, gjatë hartimit të ndërhyrjes, një analizë të përbashkët institucionale që identifikon kompetencat, përgjegjësitë dhe reformat e planifikuara, e cila duhet të përditësohet në etapat kryesore të rishikimit të projektit.

2. Të përcaktohen që në fillim të dhënat bazë, tregues të saktë të rezultateve dhe mekanizma monitorimi të përdorshëm edhe në periudhë afatmesme

Projektet e ardhshme duhet t'i kushtojnë më shumë vëmendje matshmërisë së ndryshimeve të pritshme. Kuadrot logjike të nismave të vlerësuara janë përgjithësisht më të forta në matjen e produkteve të drejtpërdrejta të projektit (outputs) sesa në verifikimin e rezultateve (outcomes) dhe të efekteve pas përfundimit të financimit. Për këtë arsye, është e këshillueshme të përcaktohen që në fazën fillestare të dhënat bazë për treguesit realisht të nevojshëm për të vlerësuar ndryshimin dhe të përzgjidhet një numër i kufizuar treguesish të rezultateve, duke shmangur sistemet tepër komplekse

ose të vështira për t'u përditësuar. Për ndërhyrjet institucionale, këta tregues mund të lidhen, për shembull, me përdorimin real të kapaciteteve të krijuara, vëllimin dhe cilësinë e kontrolleve, kohëzgjatjen e shërbimeve, rastet e identifikuara të mospërputhshmërisë ose përdorimin e strukturave diagnostikuese. Për ndërhyrjet në mbështetje të ndërmarrjeve, treguesit mund të lidhen me vazhdimësinë e veprimtarisë, investimet e mëvonshme, aksesin në tregje, të ardhurat dhe punësimin. Gjithashtu, sistemi i monitorimit duhet të ndërtohet, për aq sa është e mundur, mbi të dhëna që institucionet partnere mund të vazhdojnë t'i mbledhin edhe pas përfundimit të projektit.

Sipas Zyrës së AICS-it në Tiranë, këto elemente janë përfshirë tashmë në nismën pasuese "RURALBANIA", "Nismë për mbështetjen dhe promovimin e prodhimeve bujqësore tradicionale për zhvillimin e qëndrueshëm të zonave rurale shqiptare" (AID 012590/03/6), të zbatuar nga e njëjta organizatë e shoqërisë civile, RTM. Meqenëse RURALBANIA nuk përfshihej në objektin e këtij vlerësimi dhe dokumentacioni përkatës i projektit nuk është analizuar, referenca jepet si element i vazhdimësisë programore, pa u shprehur një gjykim vlerësues për nismën pasuese.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi i drejtohet AICS-it dhe subjekteve zbatuese, në bashkëpunim me institucionet përfituese. Sugjerohet që në fazën e hartimit të parashikohen burime dhe përgjegjësi të veçanta për mbledhjen fillestare të të dhënave, përcaktimin e treguesve të rezultateve dhe integrimin e tyre në sistemet e informacionit të partnerëve.

3. Të parashikohet që në fazën e hartimit një plan shumëvjeçar për qëndrueshmërinë teknike, organizative dhe financiare të investimeve

Qëndrueshmëria duhet të konsiderohet komponent i projektit dhe jo një kusht që verifikohet vetëm në përfundim të tij. Çdo investim në laboratorë, sisteme informacioni, pajisje ose procedura të akredituara duhet të shoqërohet me një vlerësim të kostove periodike dhe me identifikimin e burimeve përkatëse të financimit. Kjo përfshin mirëmbajtjen dhe kalibrimin, reagentët dhe materialet e konsumit, rinovimin e akreditimeve, përditësimin e sistemeve informatike, sigurinë e të dhënave dhe disponueshmërinë e personelit të kualifikuar. Vlerësimi tregon se ruajtja e kapaciteteve të krijuara varet në masë të konsiderueshme nga mundësia e institucioneve përfituese për t'i përfshirë këto kosto në buxhetet dhe procedurat e tyre të zakonshme. Edhe vlerësimi i mëparshëm i SAFIAL kishte theksuar nevojën për angazhime financiare shumëvjeçare, plane mirëmbajtjeje dhe disponueshmëri të personelit të specializuar. Prandaj, hartimi i projektit duhet të përfshijë një verifikim realist të kapacitetit të partnerit për të ruajtur nivelin e pritshëm të shërbimit pas përfundimit të financimit të jashtëm.

Vëmendje e veçantë mund t'i kushtohet vazhdimësisë dhe funksionimit të plotë të kontrolleve në portin e Durrësit, duke pasur parasysh rolin e tij në flukset tregtare agro-ushqimore të vendit. Ruajtja e kapaciteteve të përshtatshme për inspektim, marrje mostrash dhe analiza kontribuon në garantimin e cilësisë dhe sigurisë së produkteve që hyjnë në vend dhe në zvogëlimin e rreziqeve që lidhen me futjen e organizmave të dëmshëm. Funksionimi i besueshëm i kësaj pike kontrolli kontribuon gjithashtu, në mënyrë më të tërthortë, në mbrojtjen e gjendjes fitosanitare të prodhimeve vendase dhe, rrjedhimisht, të kushteve që mbështesin tregtimin e tyre në tregjet e brendshme dhe të jashtme.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet AICS-it, subjekteve zbatuese dhe institucioneve përfituese, të cilave u takon përgjegjësia kryesore për ruajtjen e investimeve. Propozohet që, përpara kryerjes së investimeve, të hartohen plane qëndrueshmërie të dakordësuara me partnerët, ku të përfshihen kostot periodike, përgjegjësitë e administrimit dhe burimet e parashikuara të financimit.

4. Të përcaktohet një strategji sistemike për marrëdhënien ndërmjet laboratorëve publikë dhe privatë

Investimet e mëtejshme në kapacitetet laboratorike duhet të paraprihen nga një analizë e kërkesës reale për shërbime dhe e rolit që luajnë tashmë operatorët privatë. Nuk mjafton të verifikohet disponueshmëria e pajisjeve dhe personelit: duhet të kuptohet se cilat analiza kërkohen, nga kush, me çfarë shpeshtësie, me çfarë kushtesh ekonomike dhe brenda çfarë afatesh. Për këtë arsye, planifikimi duhet të sqarojë cilat funksione duhet domosdoshmërisht të mbeten përgjegjësi e sektorit publik, për shkak të lidhjes së tyre me mbikëqyrjen, kontrollin zyrtar, parandalimin dhe mbrojtjen e interesit të përgjithshëm, dhe cilat mund të kryhen edhe nga laboratorë privatë të akredituar. Synimi duhet të jetë ndërtimi i një sistemi përgjithësisht efektiv dhe të qëndrueshëm, duke shmangur mbivendosjen e kapaciteteve pak të përdorura, por njëkohësisht duke ruajtur funksionet publike që nuk mund të përcaktohen vetëm nga kërkesa e tregut. Në këtë kuadër mund të vlerësohen edhe modelet e laboratorëve publikë që janë në gjendje të gjenerojnë një pjesë të të ardhurave të veta, për sa kohë kjo nuk cenon ushtrimin e funksioneve institucionale.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet kryesisht autoriteteve kompetente të vendeve partnere, me mbështetje të mundshme teknike nga AICS-i dhe subjektet zbatuese. Sugjerohet të kryhen analiza të kërkesës për shërbime diagnostikuese dhe konsultime ndërmjet institucioneve, laboratorëve publikë dhe operatorëve privatë, për të identifikuar komplementaritetet, funksionet thelbësore dhe kriteret e përdorimit të kapaciteteve ekzistuese.

5. Nismat të planifikohen si pjesë e një vazhdimësie investimesh dhe jo si ndërhyrje të izoluara

Hartimi i nismave duhet të përfshijë, në mënyrë sistematike dhe kur është e mundur, një pasqyrim të financimeve të realizuara më parë dhe atyre të planifikuara nga Bashkëpunimi Italian për Zhvillim, Bashkimi Europian, Banka Botërore dhe partnerët e tjerë përkatës, duke identifikuar kontributin specifik që mund të japë ndërhyrja e re. Kjo mundëson shmangien e dyfishimeve, përqendrimin e burimeve te boshllëqet reale dhe, mbi të gjitha, rritjen e shkallës së efekteve të arritura. Përvoja e SAFIAL është domethënëse: programi pasues CRAD i Bankës Botërore e ka përdorur projektin si referencë teknike për komponentin e kontrolleve kufitare dhe po zgjeron kapacitetet analitike të laboratorit të Durrësit, në vijimësi me investimet e mëparshme. Edhe në Bosnjë dhe Hercegovinë, ndërhyrja italiane është përfshirë në një sekuencë më të gjerë programesh ndërkombëtare për forcimin e sektorit fitosanitar. Për këtë arsye, komplementariteti mund të planifikohet që në fazën e projektimit, duke identifikuar jo vetëm ndërhyrjet e tjera ekzistuese, por edhe fazat e mundshme pasuese të konsolidimit.

Kjo qasje mund të konkretizohet në një analizë të përbashkët, të kryer me AICS-in dhe institucionet përfituese, të kapaciteteve dhe pajisjeve ende funksionale, të nevojave për përditësimin e tyre dhe të mundësive për t'i shfrytëzuar më tej. Kështu, ndërhyrjet e ardhshme mund t'i japin përparësi konsolidimit dhe integrimit të infrastrukturës, kompetencave dhe sistemeve të informacionit tashmë të zhvilluara, duke parashikuar investime të reja vetëm kur evidentohen nevoja realisht të pambuluara. Një qasje e tillë do të mundësonte edhe shfrytëzimin e marrëdhënieve institucionale të konsoliduara nga projektet e mëparshme, duke shmangur mbivendosjet dhe dyfishimet.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet kryesisht DGCS-së dhe AICS-it, brenda funksioneve të tyre përkatëse të programimit dhe koordinimit. Ai mund të zbatohet përmes hartëzimit periodik të ndërhyrjeve të partnerëve kryesorë të zhvillimit dhe konsultimeve gjatë fazës së hartimit, për të identifikuar komplementaritetet, mundësitë e bashkëfinancimit dhe fazat e mundshme pasuese të investimeve.

6. Projektimi i ndërhyrjeve të lidhet me analizën e dinamikave makroekonomike, zinxhirëve të vlerës dhe strategjive tregtare

Ndërhyrjet që synojnë forcimin e sistemeve agro-ushqimore duhet të paraprihen nga një analizë mjaftueshmërisht e thelluar e dinamikave makroekonomike dhe sektoriale që përcaktojnë mundësitë dhe kufizimet e zinxhirëve përkatës të vlerës. Përtej nevojave teknike dhe institucionale, analiza duhet të marrë në konsideratë strukturën e prodhimit dhe të ndërmarrjeve, zhvillimin e kërkesës, flukset tregtare, produktivitetin dhe vlerën e shtuar, tregjet kryesore të destinacionit, aksesin në kredi, kufizimet logjistike e tregtare dhe pozicionimin e prodhimeve vendore në treg.

Për Bashkëpunimin Italian për Zhvillim, mund të jetë gjithashtu e dobishme të vlerësohet që në fazën e hartimit nëse dhe në çfarë mase projekte të kësaj natyre mund të përfitojnë nga një koordinim më i ngushtë me strukturat e Ministrisë italiane të Punëve të Jashtme dhe Bashkëpunimit Ndërkombëtar (MAECI), përgjegjëse për diplomacinë ekonomike dhe ndërkombëtarizimin (DGCE), dhe, më gjerë, me instrumentet e koordinimit ndërmjet MAECI-t dhe Ministrisë së Ndërmarrjeve dhe “Made in Italy” (MIMIT). Kjo çështje është veçanërisht e rëndësishme kur forcimi i standardeve të prodhimit, sanitare dhe fitosanitare mund të ndikojë drejtpërdrejt në aftësinë e zinxhirëve vendorë të vlerës për të hyrë në tregje dhe për të zhvilluar marrëdhënie me operatorët italianë.

Në këtë kuptim, duhet të vlerësohet rast pas rasti nëse ekzistojnë hapësira komplementariteti ndërmjet objektivave të bashkëpunimit për zhvillim, zhvillimit të zinxhirëve të vlerës në vendet partnere dhe strategjive më të gjera të ndërkombëtarizimit të sistemit ekonomik italian, duke ruajtur në çdo rast qëllimin parësor zhvillimor të ndërhyrjeve dhe përputhjen e tyre me përparësitë e vendeve përfituese.

Zyra e AICS-it në Tiranë vëren se nisma pasuese RURALBANIA e ka forcuar vëmendjen ndaj lidhjes së prodhuesve me tregun dhe përqendrimit në zinxhirë të veçantë të vlerës, në përputhje me këtë rekomandim. Meqenëse kjo nismë nuk është përfshirë në objektin e vlerësimit, referenca jepet vetëm si informacion mbi vazhdimësinë programore.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet AICS-it dhe subjekteve përgjegjëse për hartimin e ndërhyrjeve, me përfshirjen e mundshme të strukturave përkatëse të MAECI-t dhe institucioneve ekonomike të vendeve partnere. Propozohet që studimet e fizibilitetit të plotësohen me analiza të zinxhirëve të vlerës dhe të tregjeve, duke përfshirë, kur është e përshtatshme, edhe operatorët ekonomikë dhe organizatat e prodhuesve.

7. Instrumentet e granteve për ndërmarrjet të shoqërohen me një rrugë të strukturuar drejt burimeve të mëvonshme të financimit

Përvoja në Shqipërinë e Veriut konfirmon vlerën e ndërthurjes së mbështetjes për investimin fillestar me asistencën teknike dhe shoqërimin e vazhdueshëm në territor. Megjithatë, për të rritur aftësinë e ndërmarrjeve për t'u zhvilluar pas përfundimit të projektit, do të ishte e dobishme që, që në fillim, të krijoheshin lidhje me bankat, institucionet e mikrofinancës, fondet e garancisë, programet publike të kreditimit ose instrumente të tjera të disponueshme. Granti duhet, pra, të konceptohet si një fazë fillestare e një procesi më të gjerë, përmes të cilit ndërmarrjet mund të zhvillojnë gradualisht kapacitetet e planifikimit financiar dhe aksesin në burime të mëvonshme kapitali. Qëllimi nuk është zëvendësimi i grantit me kredinë, por krijimi i vazhdimësisë ndërmjet mbështetjes fillestare, konsolidimit të ndërmarrjes dhe investimeve të mëtejshme.

Agjentët komunitarë dhe aktorë të tjerë vendorë, të cilët kanë dëshmuar aftësinë për të ruajtur marrëdhëniet me përfituesit, mund të luajnë gjithashtu një rol të dobishëm në shoqërimin dhe orientimin e ndërmarrjeve drejt këtyre instrumenteve. Duke pasur parasysh vazhdimësinë e vërejtur

në Shqipërinë e Veriut, do të ishte gjithashtu e përshtatshme të shqyrtoheshin, së bashku me autoritetet kompetente, forma të njohjes dhe integrimit më të qëndrueshëm të këtij roli në mekanizmat vendorë të zhvillimit rural, në mënyrë që kontributi i tij të shfrytëzohet edhe përtej kohëzgjatjes së projekteve të veçanta.

Zyra e AICS-it në Tiranë vëren se mbështetja e prodhuesve për aksesin në burime financimi të ndryshme nga grantet është zhvilluar tashmë në kuadër të nismës pasuese RURALBANIA. Kjo përmendet vetëm si element i vazhdimësisë programore, pasi nisma në fjalë nuk ishte objekt i këtij vlerësimi.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet AICS-it, organizatave të shoqërisë civile dhe subjekteve të tjera që zbatojnë ndërhyrje për zhvillimin e ndërmarrjeve rurale. Zbatimi mund të përfshijë marrëveshje operacionale me institucione financiare dhe programe publike mbështetëse, të shoqëruara me shërbime orientimi dhe përgatitjeje financiare për ndërmarrjet, duke vlerësuar rolin e agjentëve komunitarë.

8. Dimensioni mjedisor të integrohet më shprehimisht në Teorinë e Ndryshimit dhe në sistemin e monitorimit

Dimensioni mjedisor duhet të trajtohet si pjesë thelbësore e logjikës së ndërhyrjeve agro-ushqimore dhe jo thjesht si çështje ndërsektoriale që verifikohet pas përfundimit të tyre. Treguesit duhet të përzgjidhen në lidhje me veprimtaritë e parashikuara realisht dhe mund të përfshijnë, sipas rastit, biodiversitetin dhe varietetet vendore, administrimin e qëndrueshëm të kullotave, përdorimin e ujit, pjellorinë e tokës, përdorimin e produkteve fitosanitare, ruajtjen e burimeve natyrore, qëndrueshmërinë ndaj ndryshimeve klimatike ose efektet mjedisore të infrastrukturës. AID 10916 (ALLEANZA) i integron më shprehimisht këto aspekte, edhe përmes bujqësisë së qëndrueshme, ruajtjes së plazmës gjerminale dhe administrimit të burimeve rurale. Megjithatë, vlerësimi nuk disponon të dhëna të mjaftueshme për të matur në mënyrë të besueshme efektet mjedisore afatmesme. Për këtë arsye, ndërhyrjet e ardhshme duhet të përcaktojnë që në fillim cilat ndikime mjedisore priten, si do të maten ato dhe cilat institucione do të vazhdojnë t'i monitorojnë.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet AICS-it dhe subjekteve zbatuese, në bashkëpunim me institucionet partnere që kanë përgjegjësi mjedisore. Sugjerohet që që në fazën e hartimit të identifikohen efektet kryesore mjedisore të pritshme, të përcaktohet një numër i kufizuar treguesish të matshëm dhe të caktohen përgjegjësi të qarta për mbledhjen dhe përditësimin e të dhënave.

9. Gjinia të integrohet më sistematikisht në projektim dhe në matjen e rezultateve

Vëmendja ndaj barazisë gjinore duhet t'i përshtatet natyrës së ndërhyrjes dhe të jetë e pranishme që në fazën e hartimit. Në programet e zhvillimit territorial mund të përcaktohen rezultate specifike që lidhen me aksesin e grave në investime, shërbime, trajnime, të ardhura dhe mundësi sipërmarrjeje. AID 10916 (ALLEANZA) ofron një shembull konkret përmes krijimit të grupeve të grave prodhuese, trajnimit dhe mbështetjes së nismave ekonomike. Në programet institucionale, ku gjinia nuk përbën domosdoshmërisht një objektiv të drejtpërdrejtë, është megjithatë e mundur të monitorohen pjesëmarrja dhe përparimi profesional, aksesi në trajnim dhe shpërndarja e përfitimeve ndërmjet grave dhe burrave. Synimi duhet të jetë shmangia si e një trajtimi thjesht formal të kësaj çështjeje, ashtu edhe e vendosjes së treguesve që nuk lidhen me natyrën e ndërhyrjes, duke u dhënë përparësi rezultateve dhe të dhënave realisht të dobishme për vlerësimin e efekteve gjinore.

Palët të cilave u drejtohet rekomandimi dhe modalitetet e zbatimit: rekomandimi u drejtohet AICS-it dhe subjekteve zbatuese, me përfshirjen e institucioneve përfituese. Propozohet që në fazën e hartimit të kryhet një analizë gjinore në përpjesëtim me natyrën e ndërhyrjes, duke parashikuar rezultate specifike, tregues të ndarë sipas gjinisë dhe verifikime periodike të shpërndarjes faktike të përfitimeve.

8. BURIMET

Dokumentet e përgjithshme dhe metodologjike të vlerësimit

- MAECI, Termat e Referencës të vlerësimit, 31 mars 2026

Dokumentacioni për AID 12201 – SAFIAL (Shqipëri)

- AID 12201, Propozimi i financimit
- AID 12201, Dokumenti i projektit
- AID 12201, Kuadri logjik
- AID 12201, Shënim teknik për ndryshimin pa kosto shtesë
- AID 12201, Shënim teknik i mbylljes
- AID 12201, Raporti përmbyllës i monitorimit
- CIHEAM Bari, SAFIAL – Final Report
- CIHEAM Bari, SAFIAL – Cost Statement
- SAFIAL, Raporti i plotë i vlerësimit në italisht
- SAFIAL, Evaluation Report – Full Version
- SAFIAL, Evaluation Report – Condensed Version
- SAFIAL, Executive Brief, maj 2026
- Open Impact, SAFIAL – Ex Post Report, maj 2026

Dokumentacioni për AID 10916 (ALLEANZA) – Bujqësia familjare (Shqipëria e Veriut)

- AID 10916, Concept Note
- AID 10916, Kuadri logjik
- RTM, Raporti narrativ përfundimtar
- RTM, Raporti përfundimtar financiar, viti III
- AID 10916, Final External Evaluation, English

Dokumentacioni për AID 11681 (PHYTO BiH) – Sektori fitosanitar (Bosnjë dhe Hercegovinë)

- AID 11681, Propozimi i financimit
- AID 11681, Dokumenti i projektit
- AID 11681, Kuadri logjik
- AID 11681, Marrëveshja e nënshkruar
- AID 11681, Kërkesa për ndryshim pa kosto shtesë
- CIHEAM Bari, PHYTO BiH – Final Report

Burimet institucionale, statistikore dhe kontekstuale të cituara në raport

- Komisioni Europian, Albania 2025 Report, dokument pune i shërbimeve të Komisionit
- Komisioni Europian, Bosnia and Herzegovina 2025 Report, dokument pune i shërbimeve të Komisionit
- Këshilli i Bashkimit Europian dhe Këshilli Europian, komunikime zyrtare mbi proceset e anëtarësimit të Shqipërisë dhe Bosnjës e Hercegovinës
- MAECI, Dokumenti Trevjeçar i Programimit dhe Orientimit të politikës së bashkëpunimit për zhvillim, 2024–2026
- MAECI, komunikime institucionale mbi marrëdhëniet Itali–Shqipëri dhe sektorët me interes të përbashkët
- Agjencia ICE, Shkëmbimet tregtare të Italisë sipas sektorëve – Shqipëri, janar–mars 2026
- Agjencia ICE, Shkëmbimet tregtare të Italisë sipas sektorëve – Bosnjë dhe Hercegovinë, janar–mars 2026

- UN Comtrade, të dhëna të tregtisë ndërkombëtare për vitin 2024 për Shqipërinë dhe Bosnjën e Hercegovinën
- AICS Tiranë, fletë informative dhe komunikime institucionale mbi nismat EU GoAL, TYPIC AL dhe Ruralbania
- AICS dhe CIHEAM Bari, informacion institucional mbi nismat Green & Healthy BiH, ProBio BiH dhe Native Breeds
- Banka Botërore, dokumentacion dhe informacion mbi programin Climate Resilience and Agriculture Development (CRAD)
- Albanian Network for Rural Development, faqe zyrtare https://anrd.al
- TuttoFood, faqe zyrtare https://www.tuttofood.it, veprimtaria e vitit 2026 e përmendur në raport

9. ANEKSET

- Aneksi 1: Teoritë e rindërtuara të Ndryshimit, së bashku me Teorinë e agreguar të Ndryshimit për tri nismat
- Aneksi 2: Matrica e vlerësimit dhe pyetjet e vlerësimit
- Aneksi 3: Udhëzuesit për intervistat gjysmë të strukturuara
- Aneksi 4: Termat e Referencës të vlerësimit

SHTOJCA 1

Teoria e rindërtuar e Ndryshimit — Nisma AID 12201 (CIHEAM Shqipëri)

PROBLEMI I ZHVILLIMIT

Kapacitete të kufizuara të autoriteteve shqiptare për të kryer kontrolle veterinare dhe fitosanitare në përputhje me standardet ndërkombëtare dhe evropiane; sisteme informacioni të fragmentuara; kapacitete të kufizuara për monitorimin e fondit blegtoral dhe të produkteve ushqimore të importuara.

AKTIVITETET

Forcimi i Pikës së Inspektimit Kufitar (BIP) në Durrës; përmirësimi i laboratorëve fitosanitarë; zhvillimi i sistemeve të informacionit AKUNET dhe RUDA; trajnimi i inspektorëve, veterinerëve dhe teknikëve të laboratorit; mbështetja e organizimit të shërbimit veterinar dhe të sistemeve të kontrollit.

PRODUKTET

Infrastrukturë dhe laboratorë të përshtatur me standardet e kërkuara; sisteme informacioni funksionale; personel i trajnuar; procedura të përmirësuara kontrolli; disponueshmëri më e madhe e të dhënave veterinare dhe fitosanitare.

REZULTATET

Kapacitete më të mëdha të institucioneve shqiptare për inspektim, analiza laboratorike, monitorim dhe menaxhim të rreziqeve sanitare e fitosanitare; kontrolle më efikase të importeve dhe administrim më i mirë i fondit blegtoral kombëtar.

NDIKIMI I PRITSHËM

Përmirësimi i sigurisë ushqimore dhe forcimi i sistemit kombëtar të kontrollit veterinar dhe fitosanitar, duke kontribuar në përafrimin gradual të Shqipërisë me standardet e Bashkimit Evropian.

FAKTORËT MUNDËSUES / KUSHTET E QËNDRUESHMËRISË

Disponueshmëria e burimeve për mirëmbajtjen dhe përditësimin e sistemeve; ruajtja e personelit të trajnuar; përdorimi i vazhdueshëm i AKUNET dhe RUDA; vijimi i procesit të integrimit evropian; koordinimi ndërmjet MARD, AKU dhe ISUV.

HIPOTEZAT KRYESORE TË NDRYSHIMIT

IP1. Infrastruktura, laboratorët dhe sistemet e informacionit të zhvilluara nga projekti vazhdojnë të përdoren dhe të përditësohen nga institucionet përfituese.

IP2. Aftësitë e transferuara te personeli teknik dhe inspektues janë ruajtur dhe integruar në procedurat e zakonshme të administratave përkatëse.

IP3. Institucionet kombëtare disponojnë burimet financiare dhe organizative të nevojshme për të ruajtur në kohë standardet e vendosura nga projekti.

IP4. Forcimi i kapaciteteve të kontrollit dhe monitorimit kontribuon konkretisht në harmonizimin e sistemit shqiptar me standardet evropiane.

SHTOJCA 1 — A.2

Teoria e rindërtuar e Ndryshimit — Nisma AID 10916 (RTM Shqipëri)

PROBLEMI I ZHVILLIMIT

Produktivitet i ulët i fermave familjare, akses i kufizuar në tregje, margjinalizim i zonave malore të Shqipërisë së Veriut, vlerësim i pamjaftueshëm i produkteve tipike vendase dhe mundësi të kufizuara ekonomike për gratë dhe të rinjtë në komunitetet rurale.

AKTIVITETET	PRODUKTET	REZULTATET	NDIKIMI I PRITSHËM
Asistencë teknike për fermerët; mbështetje për investimet përmes Fondit për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare (FSAF); forcim i zinxhirëve të prodhimit; promovim i turizmit rural dhe i bujqësisë organike; mbështetje për organizatat vendore dhe rrjetet territoriale; nisma për fuqizimin ekonomik të grave.	Ferma familjare përfituese të mbështetura me investime; aftësi teknike të përmirësuara; organizata territoriale dhe shoqata prodhuesish të forcuara; marrëveshje tregtare dhe nisma për promovimin e produkteve vendase; pjesëmarrje më e lartë e grave në veprimtaritë ekonomike vendore.	Rritje e produktivitetit dhe e cilësisë së prodhimit bujqësor; akses më i mirë në tregje; zgjerim i mundësive ekonomike në zonat rurale; forcim i kapaciteteve të komuniteteve vendore për të organizuar dhe mbështetur proceset e zhvillimit territorial.	Forcim i qëndrueshmërisë ekonomike dhe sociale të komuniteteve rurale të Shqipërisë së Veriut, përmes zhvillimit bujqësor të qëndrueshëm, gjithëpërfshirës dhe të orientuar drejt vlerësimit të burimeve vendore.

FAKTORËT MUNDËSUES / KUSHTET E QËNDRUESHMËRISË

Aftësia e fermave përfituese për të ruajtur investimet e kryera; vazhdimësia e organizatave dhe rrjeteve territoriale të krijuara ose forcuara nga projekti; aksesi i qëndrueshëm në tregje; disponueshmëria e shërbimeve teknike dhe financiare për zhvillimin rural; aftësia e institucioneve vendore për të përfituar nga përvojat dhe për t'i përsëritur ato.

HIPOTEZAT KRYESORE TË NDRYSHIMIT

IP1. Investimet e mbështetura nga Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare vazhdojnë të sjellin përfitime ekonomike dhe prodhuese për fermat përfituese.

IP2. Organizatat territoriale, shoqatat e prodhuesve dhe mekanizmat e mobilizimit vendor të mbështetur nga projekti ruajnë një rol aktiv në zhvillimin e komuniteteve rurale.

IP3. Aftësitë, marrëdhëniet dhe partneritetet e zhvilluara nga projekti vazhdojnë të lehtësojnë aksesin në tregje dhe promovimin e produkteve vendase.

IP4. Mekanizmi i granteve të FSAF ka qenë një mjet efektiv dhe i qëndrueshëm për investimet prodhuese në zonat rurale të synuara, krahasuar me forma të tjera mbështetjeje financiare.

SHTOJCA 1 — A.3

Teoria e rindërtuar e Ndryshimit — Nisma AID 11681 (CIHEAM BiH)

PROBLEMI I ZHVILLIMIT

Kapacitete të pamjaftueshme teknike, organizative dhe rregullatore të sistemit fitosanitar të Bosnjës dhe Hercegovinës në raport me standardet e Bashkimit Evropian; aftësi të kufizuara për parandalimin, monitorimin dhe menaxhimin e rreziqeve fitosanitare; fragmentim institucional ndërmjet niveleve të ndryshme administrative.

AKTIVITETET

Përditësimi i protokolleve dhe instrumenteve rregullatore; asistencë teknike për institucionet fitosanitare; forcimi i shërbimeve të inspektimit; përmirësimi i pajisjeve laboratorike; zhvillimi i metodave diagnostikuese dhe i procedurave të akredituara; trajnimi i personelit teknik dhe inspektues; nxitja e koordinimit ndërinstitucional.

PRODUKTET

Protokolle dhe procedura të harmonizuara me standardet e BE-së; inspektorë dhe teknikë të trajnuar; laboratorë të pajisur dhe të akreditуar; metoda të reja diagnostikuese funksionale; koordinim më i mirë ndërmjet institucioneve përgjegjëse.

REZULTATET

Kapacitet më i madh i sistemit fitosanitar për të parandaluar, identifikuar dhe menaxhuar rreziqet fitosanitare; inspektime dhe analiza diagnostikuese më efektive; besueshmëri më e lartë e sistemit kombëtar të kontrollit fitosanitar.

NDIKIMI I PRITSHËM

Forcimi i sistemit fitosanitar të Bosnjës dhe Hercegovinës dhe përafrimi gradual i vendit me standardet dhe procedurat e BE-së, me ndikime pozitive në sigurinë e prodhimit bujqësor dhe aksesin në tregje.

FAKTORËT MUNDËSUES / KUSHTET E QËNDRUESHMËRISË

Disponueshmëria e burimeve për mirëmbajtjen e akreditimeve dhe pajisjeve; vazhdimësia e personelit të trajnuar; përditësimi i metodologjive dhe protokolleve; bashkëpunimi ndërmjet institucioneve të përfshira; vijimi i procesit të integrimit evropian.

HIPOTEZAT KRYESORE TË NDRYSHIMIT

IP1. Kapacitetet teknike dhe organizative të zhvilluara nga projekti janë integruar në veprimtaritë e zakonshme të institucioneve përfituese dhe vazhdojnë të mbështesin sistemin kombëtar fitosanitar.

IP2. Laboratorët, metodat diagnostikuese dhe sistemet e kontrollit të forcuara nga projekti vazhdojnë të funksionojnë sipas standardeve evropiane dhe ndërkombëtare.

IP3. Institucionet përfituese disponojnë burimet teknike, njerëzore dhe financiare të nevojshme për të ruajtur akreditimet, pajisjet dhe procedurat e vendosura nga projekti.

IP4. Forcimi i kapaciteteve institucionale dhe i koordinimit ndërinstitucional kontribuon konkretisht në harmonizimin e Bosnjës dhe Hercegovinës me acquis të BE-së në sektorin fitosanitar.

Teoria e integruar e Ndryshimit

BURIMET / AKTIVITETET

- Forcimi i kapaciteteve institucionale dhe teknike të administratave publike
- Zhvillimi i infrastrukturës, laboratorëve dhe sistemeve të informacionit
- Trajnim, asistencë teknike dhe transferim i aftësive
- Mbështetje për investimet prodhuese dhe zinxhirët e vlerës bujqësore
- Forcimi i organizatave territoriale dhe partneriteteve

PRODUKTET

- Institucione dhe shërbime publike të forcuara
- Procedura dhe sisteme funksionale në përputhje me standardet evropiane
- Laboratorë dhe sisteme informacioni funksionale
- Ferma dhe organizata vendore të mbështetura
- Bashkëpunim më i madh ndërmjet aktorëve publikë dhe privatë

REZULTATET

- Përmirësimi i cilësisë dhe sigurisë së prodhimeve bujqësore dhe ushqimore
- Forcimi i kapaciteteve publike të kontrollit dhe monitorimit
- Rritja e konkurrueshmërisë së ndërmarrjeve dhe zinxhirëve të vlerës rurale
- Akses më i madh në mundësi ekonomike në zonat rurale
- Forcimi i qeverisjes në sektorin bujqësor dhe agro-ushqimor

NDIKIMI I PRITSHËM

- Sektorë bujqësorë dhe agro-ushqimorë më rezistentë, konkurrues dhe të qëndrueshëm
- Aftësi më të mëdha për të kontribuar në zhvillimin ekonomik territorial
- Përafrim gradual i vendeve përfituese me standardet dhe politikat e Bashkimit Evropian

SHTOJCA 2

Matrica e vlerësimit

Pyetjet vlerësuese të përbashkëta dhe ato specifike për secilën nismë, me tregues, burime dhe metoda të mbledhjes së të dhënave

A. PYETJET VLERËSUESE TË PËRBASHKËTA

Pyetja vlerësuese	Tregues orientues	Burimet	Metodat
TQ1. Në ç'masë kanë kontribuar nismat në krijimin e ndryshimeve afatgjata në sistemet institucionale, ekonomike dhe territoriale përkatëse dhe përmes cilëve mekanizma kanë ndodhur këto ndryshime?	Dëshmi për ndryshime në sistemet institucionale dhe territoriale; ruajtja e rezultateve në kohë; efekte të paparashikuara pozitive ose negative; perceptimet mbi kontributin e ndërhyrjeve në ndryshimet e vërejtura	Dokumentacioni i projekteve dhe i vlerësimit; institucionet përfituese; organizatat zbatuese; përfituesit	Shqyrtim dokumentacioni; intervista; grupe fokusi; analizë e kontributit
TQ2. Në ç'masë janë të qëndrueshme në afatmesëm dhe afatgjatë rezultatet e arritura, nga pikëpamja institucionale, teknike, organizative, ekonomike dhe financiare?	Disponueshmëria e burimeve njerëzore dhe financiare; vazhdimësia e shërbimeve dhe veprimtarive; funksionimi i infrastrukturave dhe sistemeve të zhvilluara; mbulimi i kostove operative; qëndrueshmëria ekonomike e investimeve të realizuara	Institucionet përfituese; organizatat zbatuese; përfituesit; dokumentacioni administrativ	Shqyrtim dokumentacioni; intervista; vëzhgim i drejtpërdrejtë
TQ3. Në ç'masë kanë kontribuar nismat në forcimin e sistemeve agro-ushqimore dhe në përafrimin gradual me standardet dhe praktikat e Bashkimit Evropian?	Përdorimi i procedurave dhe standardeve të harmonizuara; forcimi i kapaciteteve institucionale; përmirësimi i shërbimeve të ofruara; kontributi i perceptuar në procesin e integrimit evropian	Institucionet kombëtare; dokumentacioni teknik; organizatat zbatuese	Shqyrtim dokumentacioni; intervista
TQ4. Në ç'masë kanë sjellë nismat përfitime gjithëpërfshirëse dhe të qëndrueshme për grupet e ndryshme të synuara, me vëmendje të veçantë ndaj grave, të rinjve dhe komuniteteve rurale më të cenueshme?	Qasja e grupeve të cenueshme në përfitime; pjesëmarrja e grave; përfitimet e perceptuara; ndryshimet në mundësitë ekonomike dhe shoqërore	Përfituesit; organizatat lokale; organizatat zbatuese	Grupe fokusi; intervista; shqyrtim dokumentacioni

B. AID 12201 — Forcimi institucional i Ministrisë së Bujqësisë për menaxhimin e sigurisë ushqimore

Pyetja vlerësuese	Tregues orientues	Burimet	Metodat
Q1. Në ç’masë janë integruar në funksionimin e zakonshëm të institucioneve përfituese kapacitetet teknike, organizative dhe operacionale të zhvilluara nga projekti?	Zbatimi i procedurave të prezantuara; përdorimi i aftësive të zhvilluara; vazhdimësia e funksioneve të forcuara; shkalla e përvetësimit institucional	MARD; AKU; ISUV; CIHEAM	Intervista; analizë dokumentacioni
Q2. Në ç’masë janë aktualisht funksionale dhe në përdorim sistemet e informacionit, infrastrukturat dhe pajisjet e zhvilluara nga projekti?	Përdorimi i AKUNET dhe RUDA; funksionimi i Pikës së Inspektimit Kufitar (BIP) në Durrës; përdorimi i pajisjeve laboratorike; integrimi në proceset vendimmarrëse	AKU; ISUV; personeli teknik	Intervista; vëzhgim i drejtpërdrejtë
Q3. Në ç’masë disponojnë institucionet përfituese burimet e nevojshme për të ruajtur në kohë kapacitetet dhe standardet e prezantuara nga projekti?	Disponueshmëria e buxhetit; mirëmbajtja e infrastrukturës; përditësimi i sistemeve; vazhdimësia e personelit; mekanizmat e mbulimit të kostove; kontributi i aktorëve publikë dhe privatë në ruajtjen e standardeve	MARD; AKU; ISUV	Intervista; dokumentacion administrativ
Q4. Në ç’masë ka kontribuar projekti në forcimin e sistemit kombëtar të sigurisë ushqimore dhe në procesin e harmonizimit me acquis të Bashkimit Evropian?	Evoluimi i kapaciteteve të kontrollit dhe inspektimit; përmirësimi i shërbimeve; përdorimi i standardeve dhe procedurave të BE-së; kontributi i perceptuar në procesin e anëtarësimit	Institucionet përfituese; CIHEAM; aktorët kombëtarë të interesit	Intervista; shqyrtim dokumentacioni

C. AID 10916 — Aleanca për zhvillimin dhe promovimin e bujqësisë familjare në Shqipërinë e Veriut

Pyetja vlerësuese	Tregues orientues	Burimet	Metodat
Q1. Në ç’masë vazhdojnë investimet e mbështetura përmes Fondit për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare të gjenerojnë përfitime ekonomike dhe prodhuese për përfituesit?	Investimet që vijojnë të jenë funksionale; përmirësimi i kapacitetit prodhues; vazhdimësia e veprimtarive të mbështetura; përfitimet ekonomike të perceptuara	Përfituesit; RTM; organizatat lokale	Intervista; vizita në terren
Q2. Në ç’masë ka qenë Fondi për Zhvillimin e Bujqësisë Familjare një instrument i përshtatshëm, efektiv dhe i qëndrueshëm për nxitjen e zhvillimit ekonomik lokal?	Shtesueshmëria e investimeve; qëndrueshmëria e nismave të financuara; aftësia për të mobilizuar burime të tjera; perceptimet e përfituesve; potenciali për përsëritjen e instrumentit	Përfituesit; RTM; aktorët lokalë të interesit	Intervista; grupe fokusi
Q3. Në ç’masë mbeten aktive organizatat lokale, partneritetet territoriale dhe mekanizmat e mobilizimit komunitar të nxitura nga projekti dhe a janë ende të afta të mbështesin proceset e zhvillimit lokal?	Vazhdimësia e rrjeteve territoriale; veprimtaritë e zhvilluara pas përfundimit të projektit; bashkëpunimi ndërmjet aktorëve publikë dhe privatë; shërbimet ende të disponueshme	Autoritetet vendore; shoqatat; RTM	Intervista; grupe fokusi
Q4. Në ç’masë ka kontribuar projekti në zgjerimin e mundësive ekonomike dhe shoqërore të komuniteteve rurale, me vëmendje të veçantë ndaj grave dhe prodhuesve të vegjël?	Diversifikimi i burimeve të të ardhurave; pjesëmarrja e grave; mundësitë ekonomike të krijuara; perceptimet e përfituesve; përfshirja e grupeve të cenueshme	Përfituesit; organizatat lokale; autoritetet vendore	Grupe fokusi; intervista

D. AID 11681 — Veprime të reja në mbështetje të sektorit fitosanitar në Bosnjë dhe Hercegovinë

Pyetja vlerësuese	Tregues orientues	Burimet	Metodat
Q1. Në ç’masë janë integruar sot në funksionimin e zakonshëm të institucioneve fitosanitare përfituese kapacitetet teknike dhe organizative të zhvilluara nga projekti?	Zbatimi i procedurave të prezantuara; përdorimi i aftësive të zhvilluara; koordinimi ndërmjet institucioneve; vazhdimësia e funksioneve të forcuara	PHPA; shërbimet e inspektimit; institutet përfituese	Intervista; analizë dokumentacioni
Q2. Në ç’masë vazhdojnë të përdoren dhe të përditësohen laboratorët, metodat diagnostikuese dhe mjetet e zhvilluara nga projekti?	Përdorimi i pajisjeve; zbatimi i metodave të zhvilluara; ruajtja e akreditimeve; veprimtaritë laboratorike të kryera	Laboratorët përfitues; personeli teknik	Vëzhgim i drejtpërdrejtë; intervista
Q3. Në ç’masë disponojnë institucionet përfituese burimet e nevojshme për të ruajtur në kohë akreditimet, procedurat dhe standardet e prezantuara nga projekti?	Disponueshmëria e burimeve financiare; mbulimi i kostove operative; blerja e reagentëve dhe materialeve; ruajtja e akreditimeve; modelet e financimit të shërbimeve	PHPA; laboratorët; shërbimet e inspektimit	Intervista; dokumentacion administrativ
Q4. Në ç’masë ka kontribuar projekti në forcimin e sistemit kombëtar fitosanitar dhe në harmonizimin me acquis të Bashkimit Evropian?	Miratimi i standardeve të BE-së; përmirësimi i kapaciteteve të kontrollit dhe diagnostikimit; njohja institucionale e rezultateve; kontributi i perceptuar në procesin e integrimit evropian	Institucionet përfituese; CIHEAM; aktorët kombëtarë të interesit	Intervista; shqyrtim dokumentacioni

ANEKSI 3 – UDHËZUES PËR INTERVISTAT GJYSMË TË STRUKTURUARA

Qëllimi i intervistave

Intervistat gjysmë të strukturuara synojnë të shqyrtojnë më në thellësi perceptimet, përvojat dhe njohuritë e palëve të interesuara të përfshira në nismat e vlerësuara, me qëllim mbledhjen e evidencave të dobishme për vlerësimin e efektivitetit, ndikimit dhe qëndrueshmërisë së ndërhyrjeve.
Pyetjet e mëposhtme kanë karakter orientues dhe mund të përshtaten sipas rolit dhe fushës së ekspertizës së personit të intervistuar.

Udhëzime për intervistuesit

- Të paraqesin objektivat e vlerësimit dhe të intervistës.
- Të garantojnë konfidencialitetin e informacionit të mbledhur.
- Të kërkojnë pëlqimin e informuar të personit të intervistuar.
- Të përshtatin nivelin e thellimit të pyetjeve me kompetencat dhe rolin e bashkëbiseduesit.
- T'i përdorin pyetjet si një udhëzues fleksibël dhe jo si një pyetësor të ngurtë.
- Të shqyrtojnë më tej çdo çështje të papritur që del gjatë diskutimit.

Udhëzues i përbashkët për të gjitha palët e interesuara

Fusha tematike	Pyetja kryesore	Pyetje për thellim	Objektivi i vlerësimit
Roli dhe përfshirja në projekt	Cili ka qenë roli juaj në kuadër të projektit?	Sa jeni përfshirë gjatë zbatimit? A keni vazhduar të jeni të përfshirë edhe pas përfundimit të nismës?	Të kuptohet roli i personit të intervistuar dhe niveli i njohjes së tij me ndërhyrjen.
Ndryshimet e vërejtura	Sipas jush, cilat kanë qenë ndryshimet kryesore të sjella nga projekti?	Cilat rezultate i konsideroni më të rëndësishme? A ka pasur efekte të paparashikuara, pozitive apo negative?	Të identifikohen efektet dhe ndryshimet që i atribuohen ndërhyrjes.
Qëndrueshmëria e rezultateve	Cilat rezultate vazhdojnë të jenë të dukshme sot?	Cilët faktorë kanë ndihmuar në ruajtjen e tyre? Cilët elementë e kërcënojnë qëndrueshmërinë e tyre?	Të shqyrtohet qëndrueshmëria afatmesme dhe afatgjatë e rezultateve.
Përvetësimi dhe institucionalizimi	Në çfarë mase janë integruar risitë e sjella nga projekti në praktikat e zakonshme?	Kush është aktualisht përgjegjës për ruajtjen e tyre? A janë formalizuar procedura apo mekanizma të përhershëm?	Të vlerësohet shkalla e përvetësimit të rezultateve nga aktorët vendorë.
Mësimet e nxjerra dhe perspektivat e ardhshme	Cilat janë mësimet kryesore të nxjerra nga përvoja e projektit?	Cilat aspekte do t'i realizonit sërish? Cilat do t'i ndryshonit? Cilat zhvillime të ardhshme i konsideroni prioritare?	Të identifikohen mësimet e nxjerra dhe rekomandimet.

Modul specifik – Institucionet publike dhe organet teknike (AID 12201 dhe AID 11681)

Fusha tematike	Pyetja kryesore	Pyetje për thellim	Objektivi i vlerësimit
Kapacitetet institucionale	A janë ende të pranishme dhe në përdorim kapacitetet e zhvilluara nga projekti?	A janë ruajtur aftësitë e transferuara? A ka pasur ndryshime të personelit? A janë zhvilluar trajnime të mëtejshme?	Të vlerësohet qëndrueshmëria e kapaciteteve institucionale të forcuara.
Sistemet dhe infrastruktura	A janë ende funksionale sistemet, pajisjet dhe infrastruktura e zhvilluar nga projekti?	Sa shpesh përdoren? A janë përditësuar? Cilat janë vështirësitë e hasura?	Të verifikohet përdorimi dhe funksionaliteti i investimeve të kryera.
Qëndrueshmëria ekonomike dhe financiare	Si financohen aktualisht funksionimi dhe mirëmbajtja e sistemeve të krijuara nga projekti?	A ekzistojnë buxhete të dedikuara? A mbulohen kostot nga fondet publike, përfituesit apo aktorë të tjerë të zinxhirit të vlerës?	Të analizohen mekanizmat e qëndrueshmërisë ekonomike dhe financiare.
Përafrimi me standardet e BE-së	Çfarë kontributi ka dhënë projekti në procesin e përafrimit me standardet europiane?	Cilat rezultate janë konsoliduar? Cilët hapa të mëtejshëm janë të nevojshëm?	Të vlerësohet kontributi i ndërhyrjes në proceset e integrimit europian.

Modul specifik – Organizatat zbatuese dhe partnerët e projektit

Fusha tematike	Pyetja kryesore	Pyetje për thellim	Objektivi i vlerësimit
Zbatimi i ndërhyrjes	Cilët elementë të ndërhyrjes mendoni se kanë funksionuar më mirë?	Cilët faktorë kanë ndihmuar në suksesin e tyre? Cilat vështirësi janë hasur?	Të kuptohen faktorët e suksesit dhe vështirësitë e zbatimit.
Qëndrueshmëria e rezultateve	Cilat rezultate i konsideroni më të konsoliduara?	Cilat rezultate duken më të brishta? Cilat kushte janë të nevojshme për të garantuar vazhdimësinë e tyre?	Të shqyrtohet qëndrueshmëria e rezultateve të arritura.
Partneriteti dhe koordinimi	Në çfarë mase ka kontribuar partneriteti në rezultatet e ndërhyrjes?	Cilat marrëdhënie dhe bashkëpunime vazhdojnë të jenë aktive?	Të analizohet kontributi i partneriteteve në qëndrueshmërinë dhe mundësinë e përsëritjes në kontekste të tjera.
Mundësia e përsëritjes dhe mësimet e nxjerra	Cilët elementë të ndërhyrjes mund të përsëriten në kontekste të tjera?	Cilat mësime i konsideroni më të rëndësishme?	Të identifikohen praktikat e mira dhe rekomandimet.

Modul specifik – Përfituesit e investimeve dhe të veprimtarive të zhvillimit rural (AID 10916)

Fusha tematike	**Pyetja kryesore**	**Pyetje për thellim**	**Objektivi i vlerësimit**
Investimi i realizuar	Çfarë investimi është realizuar falë mbështetjes së marrë?	A është investimi ende funksional? A janë kryer investime të tjera më pas?	Të kuptohet natyra dhe vazhdimësia e investimeve të mbështetura.
Përfitimet ekonomike dhe prodhuese	Çfarë përfitimesh ka sjellë investimi?	A janë rritur prodhimi, të ardhurat apo qasja në treg? A janë krijuar vende të reja pune?	Të vlerësohen ndryshimet ekonomike të krijuara nga ndërhyrja.
Qëndrueshmëria e investimit	A mendoni se investimi është i qëndrueshëm në afat të gjatë?	Cilët faktorë e favorizojnë ose e kufizojnë vazhdimësinë e tij?	Të analizohet qëndrueshmëria ekonomike dhe operacionale e investimeve.
Vlerësimi i instrumentit të mbështetjes	A u është përgjigjur mbështetja e marrë nevojave të aktivitetit tuaj?	Cilët elementë kanë qenë më të dobishëm? Çfarë përmirësimesh do të sugjeronit?	Të vlerësohet përshtatshmëria dhe efektiviteti i instrumentit të përdorur.

Ministero degli Affari Esteri
e della Cooperazione Internazionale

MINISTERO DEGLI AFFARI ESTERI E DELLA COOPERAZIONE INTERNAZIONALE

DIREZIONE GENERALE PER LA COOPERAZIONE ALLO SVILUPPO

Ufficio VII

TERMINI DI RIFERIMENTO
PER LA VALUTAZIONE INDIPENDENTE DI TRE INIZIATIVE NEI BALCANI

Albania:

"Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare" ***AID 12201***

"Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel nord Albania" ***AID 10916***

Bosnia Erzegovina:

"Nuove azioni a sostegno del settore fitosanitario in Bosnia ed Erzegovina, per l'adeguamento agli standard europei" ***AID 11681***

Valutazione d'impatto

1. Oggetto della valutazione

1.a. Contesto

Le tre iniziative oggetto della presente valutazione si inseriscono, in coerenza agli indirizzi della Cooperazione Italiana per l'area dei Balcani, nel quadro più ampio del sostegno allo sviluppo di sistemi agroalimentari sostenibili, alla sicurezza e sovranità alimentare, e al processo di avvicinamento all'Unione Europea dei Balcani occidentali.

Pur operando in contesti e a livelli differenti (sviluppo rurale e filiere agricole; rafforzamento fitosanitario; sicurezza alimentare e veterinaria), le iniziative condividono elementi strategici comuni, in quanto agiscono su ambiti diversi ma complementari del sistema agroalimentare: da un lato sul rafforzamento delle filiere e delle opportunità economiche nei territori rurali, dall'altro sul consolidamento dei presidi pubblici di regolazione e tutela (controlli, ispezioni e capacità tecnico-diagnostiche) che rendono effettivi gli standard.

In questo senso, differiscono per target principali e meccanismi di cambiamento (beneficiari più "di filiera/territorio", per quanto riguarda l'iniziativa AID 10916, e beneficiari più "istituzionali/servizi", nel caso delle iniziative AID 12201 e 11681), ma convergono sullo stesso obiettivo di sistema: migliorare il funzionamento complessivo della catena agroalimentare e la sua affidabilità.

Di fatti, le iniziative condividono elementi strategici comuni, ossia:

- Allineamento progressivo all'*Acquis* comunitario
- Rafforzamento delle capacità istituzionali e tecniche
- Miglioramento della qualità, sicurezza e competitività dei sistemi agroalimentari
- Attenzione a sostenibilità, resilienza e inclusione (donne, giovani, comunità rurali)

La valutazione intende quindi analizzare risultati e impatti specifici di ciascuna iniziativa oltre che identificare sinergie, complementarità e lezioni apprese e produrre evidenze utili alla replicabilità e scalabilità in altri Paesi dei Balcani occidentali.

La prima iniziativa, "Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare - **AID 12201**", nasce da un'esplicita richiesta del Ministero dell'Agricoltura e dello Sviluppo Rurale Albanese (MARD) all'Italia per essere assistito nel migliorare la sua capacità di eseguire controlli ed ispezioni sulle derrate alimentari e sul materiale vegetale importato e di operare nel settore veterinario. Il progetto si inserisce nel Protocollo di Cooperazione allo Sviluppo 2014-2016, siglato tra Italia e Albania, che tra i settori coinvolti, vede anche quello del rafforzamento degli standard di igiene alimentare. La collaborazione tra tutti gli attori del Sistema Italia ed i partner albanesi è fondamentale per far avvicinare l'Albania all'Acquis Comunitario, contribuendo quindi al suo consolidamento nel percorso di avvicinamento all'Europa.

La seconda iniziativa, "Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel nord Albania" - **AID 10916**, si colloca nel Nord dell'Albania, area tra le più arretrate del Paese dal punto di vista socio-economico, e interessa due zone rurali confinanti: le aree montane di Fushe Arrez, Pukë e Vau i Dejës e la pianura della Zadrima. Il territorio è caratterizzato da una forte identità culturale e da un'economia agricola basata su piccole aziende familiari tradizionali, a bassa produttività e con difficoltà di accesso a mezzi di produzione, credito, infrastrutture e mercati formali. Le produzioni sono prevalentemente destinate all'autoconsumo e al commercio informale, mentre il turismo rurale

risulta poco sviluppato. Le limitate opportunità economiche favoriscono l'emigrazione giovanile e aggravano la condizione delle donne, fortemente penalizzate da una persistente cultura patriarcale e da diffuse violazioni dei diritti socio-economici, in un contesto segnato anche da degrado ambientale.

Infine, la terza iniziativa "Nuove azioni a sostegno del settore fitosanitario in Bosnia ed Erzegovina, per l'adeguamento agli standard europei" - **AID 11681,** si inserisce nel processo di integrazione europea della Bosnia-Erzegovina e rappresenta il proseguimento di precedenti interventi di rafforzamento del settore fitosanitario in linea con gli standard dell'UE. A seguito della firma dell'Accordo di Stabilizzazione e Associazione con l'Unione Europea nel 2008, il Paese si è impegnato ad adottare e attuare progressivamente *l'acquis communautaire*, in particolare per quanto riguarda la sicurezza alimentare e le norme veterinarie e fitosanitarie. Nonostante i progressi compiuti negli ultimi anni, soprattutto sul piano normativo grazie al sostegno della cooperazione internazionale e della Commissione Europea, il sistema fitosanitario nazionale necessita di ulteriore supporto per rafforzare le capacità istituzionali e operative, rendere effettivamente applicabile la legislazione vigente e migliorare l'efficienza dei servizi e la qualità dei prodotti vegetali commercializzati ed esportati. In coerenza con le strategie nazionali di sviluppo rurale e con le raccomandazioni dell'UE, il rafforzamento del sistema fitosanitario rappresenta una priorità per aumentare la competitività delle piccole e medie imprese agricole, favorire gli scambi commerciali e contribuire allo sviluppo socio-economico sostenibile delle aree rurali.

L'allegata scheda descrittiva contiene le informazioni relative al documento previsionale. Il documento di progetto relativo all'iniziativa da valutare è allegato alla comunicazione con cui viene inviata la Lettera d'Invito. Nella fase di *Desk Analysis* descritta nelle disposizioni gestionali e piano di lavoro, verrà fornita ulteriore documentazione, dopo la comunicazione ufficiale di avvio ai lavori.

1.b. Utilità della valutazione

La valutazione ha lo scopo di fornire un'analisi indipendente e sistematica delle tre iniziative secondo i criteri OCSE-DAC al fine di valutare risultati, effetti e sostenibilità degli interventi, di generare apprendimento strategico per supportare decisioni future di programmazione, di formulazione di nuove iniziative, oltre che di rafforzare il ruolo del Sistema Italia nel sostegno ai processi di integrazione europea.

La valutazione d'impatto delle tre iniziative si focalizzerà anche sugli obiettivi di sviluppo dichiarati, considerando effetti diretti, indiretti, attesi e non attesi.

Questa valutazione dovrà:

- valutare in che misura gli interventi realizzati abbiano effettivamente contribuito a rafforzare le capacità istituzionali nel settore agricolo e fitosanitario, mettendo in luce sia i progressi raggiunti sia le eventuali criticità nei processi di governance, coordinamento e attuazione delle politiche.
- analizzare i cambiamenti socio-economici generati a livello dei beneficiari dell'agricoltura familiare, valutando se e come le azioni intraprese abbiano inciso sulle condizioni di vita, sulla sicurezza alimentare, sull'accesso ai mercati e sulla sostenibilità dei mezzi di sussistenza.
- valutare il livello di allineamento agli standard dell'Unione Europea nel settore fitosanitario, consentendo di identificare i risultati conseguiti, le lacune ancora esistenti e le aree che richiedono ulteriori adeguamenti normativi, tecnici o organizzativi. In questo senso, rappresenterà uno strumento fondamentale per orientare le scelte future e definire priorità di intervento più mirate.

1.c. Obiettivi generali della valutazione

La presente valutazione si configura come una valutazione tematica condotta in conformità ai criteri OCSE-DAC (2019), con particolare enfasi sul criterio dell'impatto.

La valutazione dovrà esprimere un giudizio generale, adeguatamente motivato, sulla rilevanza degli obiettivi delle iniziative da valutare rispetto alle esigenze e alle priorità dei contesti di intervento, nonché sulla loro coerenza interna ed esterna, sia con le altre iniziative della Cooperazione italiana che con quelle promosse dagli altri donatori.
In base ai risultati raggiunti, tenendo conto anche degli indicatori elencati nel quadro logico, si valuteranno l'efficacia degli interventi, l'efficienza nell'utilizzo delle risorse a disposizione e la sostenibilità dei benefici conseguiti anche sotto il profilo istituzionale, economico, sociale e ambientale.

Particolare attenzione dovrà essere dedicata all'impatto di natura qualitativa delle iniziative valutate, nel loro complesso, e descrivere pertanto quali cambiamenti esse abbiano contribuito a determinare, o si possa ipotizzare che contribuiranno a determinare, in via diretta o indirettamente, nell'ambito del contesto sociale, economico e ambientale. L'analisi dovrà mettere in relazione tali effetti con il livello di conseguimento degli obiettivi indicati nelle schede descrittive allegate e con gli altri indicatori di sviluppo pertinenti, privilegiando una valutazione argomentata e qualitativa dell'impatto complessivo prodotto.

In particolare, l'analisi dell'impatto dovrà evidenziare gli effetti, prodotti o emergenti, su benessere collettivo, diritti umani, eguaglianza di genere e ambiente e sottolineare il contributo ad eventuali cambiamenti di carattere strutturale e duraturo nei sistemi di riferimento, nelle norme, nelle politiche pubbliche e/o nelle capacità istituzionali. Si dovrà anche analizzare in che misura e secondo quali meccanismi gli interventi abbiano contribuito a tali cambiamenti, come pure l'influenza di fattori esterni quali il contesto politico, le condizioni economiche e finanziarie.
La valutazione dovrà tenere conto degli eventuali effetti sinergici, sia positivi che negativi, tra i vari progetti oggetto della valutazione, al fine di evidenziare possibili effetti complementari derivanti dalla loro attuazione congiunta.
La valutazione esaminerà anche il grado di logicità e coerenza del design dei progetti e ne valuterà la validità complessiva.

Le conclusioni della valutazione saranno basate su evidenze oggettive, credibili, affidabili e adeguatamente triangolate, tali da permettere alla DGCS di elaborare misure di *evaluation management response,* processo volto ad assicurare che le lezioni apprese e le buone pratiche emerse, nonché le raccomandazioni elaborate, siano tradotte in cambiamenti concreti sia in termini di scelte strategiche, che di modalità operative al fine di migliorare la qualità, la programmazione, la formulazione e la gestione degli interventi di cooperazione allo sviluppo.
Eventuali azioni di follow up alle raccomandazioni, saranno elaborate da AICS e dagli attori destinatari delle raccomandazioni stesse.

La diffusione dei risultati della valutazione contribuirà al rafforzamento dell'*accountability* istituzionale nei confronti del Parlamento - circa l'utilizzo dei fondi stanziati per l'Aiuto Pubblico allo Sviluppo - e dell'opinione pubblica italiana, circa la validità dell'allocazione delle risorse governative disponibili in attività di cooperazione. I risultati della valutazione e le esperienze acquisite saranno

condivisi con le principali Agenzie di cooperazione e con i partner locali. La valutazione favorirà anche la *mutual accountabilty* tra partner in relazione ai reciproci impegni.
Infine, mediante il coinvolgimento dei Paesi partner in ogni fase del suo svolgimento, la valutazione contribuirà al rafforzamento della loro capacità in materia di valutazione, favorendo l'appropriazione dei risultati e promuovendo una cultura della valutazione orientata all'apprendimento e al miglioramento continuo delle politiche e degli interventi di sviluppo.
Il team di valutazione potrà suggerire e includere altri aspetti che siano congrui con lo scopo della valutazione.

2. Metodologia della valutazione

2.a. Principi generali e approccio

a) La valutazione deve essere in linea con i più elevati standard internazionali di riferimento e tiene conto delle rilevanti linee guida della cooperazione italiana.

Le valutazioni realizzate dalla DGCS si basano sui seguenti principi: utilità, credibilità, indipendenza, imparzialità, trasparenza, eticità, professionalità, diritti umani, parità di genere e sul principio del *leave no-one behind.*

La valutazione deve essere condotta con i più elevati standard di integrità e rispetto delle regole civili, degli usi e costumi, dei diritti umani e dell'uguaglianza di genere e del principio del "non nuocere".
Le tematiche trasversali (tra cui diritti umani, genere, ambiente) dovranno avere la dovuta considerazione ed i risultati della valutazione in questi ambiti dovranno essere adeguatamente evidenziati con una modalità trasversale.

b) Per valutare quanto gli interventi abbiano inciso sulla capacità, da un lato di concedere i diritti umani e dall'altro di pretenderne la fruizione, si utilizzerà lo *Human Rights Based Approach*.

Più in generale, il team di valutazione userà un *Results-based approach* (RBA) che costituirà la base per l'analisi di varie fonti informative e di dati derivanti da documentazione di progetto, del quadro logico - laddove disponibile, relazioni di monitoraggio, interviste con le controparti governative, con lo staff del progetto, con i beneficiari diretti, sia a livello individuale sia aggregati in focus group. Tale approccio sarà tuttavia integrato in un quadro valutativo più ampio, orientato all'analisi causale, al fine di verificare non solo il grado di raggiungimento dei risultati attesi, ma soprattutto di valutare l'attribuzione dei cambiamenti osservati agli interventi e l'emergere di effetti inattesi, positivi o negativi.

Il team dovrà in ogni caso considerare il design progettuale degli interventi: qualora gli interventi non siano stati strutturati secondo una piena logica RBM (*results-based management*) o vi siano lacune in termini di teoria del cambiamento, indicatori o dati di baseline, il team procederà ad integrare o adattare l'approccio metodologico.

A questo scopo, il team di valutazione intraprenderà una missione in Albania e Bosnia -Erzegovina.

Il processo di valutazione dovrà essere "*utilisation focused*", vale a dire che l'enfasi principale verrà posta sull'uso specifico che dei suoi risultati dovrà essere fatto.

c) Il team di valutazione potrà adottare metodologie sia qualitative che quantitative in modo tale da poter triangolare i risultati ottenuti con l'utilizzo di ciascuna di esse. Nella scelta delle metodologie da utilizzare, il team di valutazione dovrà tenere conto degli obiettivi che la valutazione si propone nonché delle dimensioni e caratteristiche degli interventi. Si dovrà esplicitare quali metodi si utilizzano sia per la valutazione che per la raccolta dei dati e la loro analisi, motivando la scelta e chiarendo le modalità di applicazione degli stessi.

In ogni caso, le metodologie utilizzate dovranno essere in accordo con tutti i principi enunciati in precedenza nei punti a e b. In particolare, la prospettiva di genere dovrà sempre essere integrata (alla luce del tipo di intervento valutato) e con modalità che dovranno essere indicate nella proposta tecnica presentata (ad esempio, la presenza nel team di personale di sesso femminile o comunque esperto in materia di genere, raccolta ed analisi dei dati in maniera disaggregata per genere etc.).

Nella fase di avvio della valutazione, i valutatori dovranno:

- proporre le principali domande di valutazione e le domande supplementari, in maniera puntuale e tenendo conto delle caratteristiche specifiche degli interventi;
- elaborare la matrice di valutazione, che, per ciascuna delle domande di valutazione e domande supplementari che si è deciso di prendere in considerazione, indichi le tecniche che si intendono utilizzare per la raccolta dei dati e fornisca altre informazioni quali i metodi di misura, eventuali indicatori, la presenza o meno di *baseline* e quanto altro opportuno in base alle esigenze della valutazione;
- stabilire le modalità di partecipazione degli stakeholder alla valutazione con particolare attenzione ai beneficiari e ai gruppi più vulnerabili.
- ricostruire la teoria del cambiamento, compatibilmente con le modalità di impostazione progettuale degli interventi.

2.b. Qualità della valutazione:

Il team di valutazione userà diversi metodi (inclusa la triangolazione) al fine di assicurare che i dati rilevati siano validi.
La valutazione dovrà conformarsi ai Quality Standards for Development Evaluation dell'OCSE/DAC.[1]

2.c. Criteri

I criteri di valutazione da adottare, recentemente ridefiniti in ambito OCSE-DAC insieme ai principi di riferimento per il loro utilizzo, costituiscono la base per l'analisi complessiva dell'intervento. Pur rimandando alle fonti OCSE-DAC[2] per un approfondimento dettagliato, si invitano i valutatori a porre particolare attenzione ai primi tre criteri – Impatto, Sostenibilità ed Efficacia - in quanto rappresentano gli aspetti prioritari per questa valutazione. Di seguito se ne evidenziano i principali elementi, seguiti dagli altri criteri di riferimento.

Criteri prioritari:

- **Impatto**: si analizzeranno gli effetti significativi degli interventi – positivi o negativi, previsti o imprevisti – in un ambito più ampio rispetto ai risultati immediati. L'analisi includerà gli effetti sociali, economici e ambientali, nonché le ricadute su temi chiave quali benessere delle comunità, diritti umani e uguaglianza di genere.
- **Sostenibilità**: si valuterà la possibilità che i benefici delle iniziative si mantengano nel medio e lungo termine, sia per quanto riguarda quelli già realizzati sia per quelli potenzialmente futuri.

[1] https://www.oecd.org/en/publications/dac-quality-standards-for-development-evaluation_9789264083905-en.html
[2] Per le definizioni dei Criteri OCSE si rinvia al seguente link: https://www.oecd.org/en/topics/sub-issues/development-co-operation-evaluation-and-effectiveness/evaluation-criteria.html

- **Efficacia**: la valutazione misurerà il grado e l'entità in cui gli obiettivi delle iniziative, intesi in termini di risultati diretti ed immediati, siano stati raggiunti o si prevede lo saranno, con attenzione ai diversi risultati ottenuti nei vari gruppi di beneficiari.

Altri criteri di valutazione:

- **Efficienza**: verrà analizzato se l'utilizzo delle risorse sia stato, o si preveda sarà, ottimale per il conseguimento dei risultati, in termini economici, temporali e gestionali.
- **Rilevanza**: il team di valutazione verificherà in che misura gli obiettivi e il disegno delle iniziative rispondano ai bisogni, alle politiche e alle priorità dei beneficiari, del Paese e delle istituzioni partner, anche in contesti mutevoli.
- **Coerenza**: si esaminerà la compatibilità dell'intervento con altre iniziative nel medesimo settore, sia nell'ambito della cooperazione italiana sia rispetto alle azioni di altri Paesi o attori coinvolti.

2.d. Quesiti valutativi

I quesiti valutativi dovranno essere formulati soprattutto in funzione dell'utilità e degli obiettivi della valutazione. Anche l'interpretazione specifica dei criteri OCSE-DAC, nonché di eventuali criteri aggiuntivi, dipenderà da cosa la valutazione mira a far sapere e l'utilizzo che della valutazione stessa si intende fare.
Le domande sull'efficacia e sull'impatto dovranno basarsi sul livello dei risultati (*outcome*) e degli impatti specifici generati, anziché su specifici output e sull'impatto globale, difficilmente quantificabile.
Per meglio valutare l'impatto, una parte dei quesiti dovrà essere del tipo causa-effetto.
Alcune domande dovranno essere indirizzate a tematiche trasversali (povertà, diritti umani, questioni di genere o ambientali etc.).
In ogni caso, i quesiti (principali e supplementari) dovranno essere formulati quanto più possibile in maniera dettagliata, facendo riferimento alle specifiche caratteristiche degli interventi, in forma chiara e con un taglio operativo che tenga anche conto della concreta possibilità di darvi una risposta.

2.e. Coinvolgimento degli stakeholder locali

I metodi utilizzati dovranno essere il più partecipativi possibile, prevedendo in tutte le fasi il coinvolgimento dei destinatari "istituzionali" della valutazione, del Paese partner, dei beneficiari degli interventi ed in generale di tutti i principali stakeholder.
Il team di valutazione dovrà coinvolgere gli stakeholders locali nella realizzazione della valutazione realizzando attività formative di *capacity building,* volte alla promozione di una cultura della valutazione orientata all'apprendimento e al miglioramento continuo delle politiche e degli interventi di sviluppo.

Gli *stakeholders* locali sono:

ALBANIA (AID 12201 e AID 10916)

- Ministry of Agriculture and Rural Development (MARD)
- National Food Authority (AKU)
- BIP, Border Control Post of National Food Authority
- National Authority of Veterinary Services and Plant Protection (AKVMB)

- Institute of Food and Veterinary Safety (ISUV)
- Ministero dell'Ambiente
- MSETC - Ministero dello Sviluppo Economico, Turismo e Commercio
- Comuni di Fushe Arrez, Puke, Vau Dejes e Lezha
- Università di Tirana e Scutari

BOSNIA - ERZEGOVINA (AID 11681)

- BiH Administration for Plant Health Protection (PHPA)
- The central body responsible for Plant Health Protection with the Administrations of Inspection Affairs (AIAs), respectively of the BiH Federation, the Republic of Srpska and the District of Brčko
- The three Public Institutes (Federal Institute for Agriculture in Sarajevo, the Federal Agro-Mediterranean Institute in Mostar and the Agricultural Institute of the Republic Srpska in Banja Luka)

2.f. Profilo del team di valutazione

Il servizio di valutazione dovrà essere svolto da un team di valutazione, composto da almeno 3 membri, incluso il team leader, il quale sarà il referente della DGCS per l'intera procedura e parteciperà alle riunioni e workshop previste dal piano di lavoro.

I membri del **team** dovranno avere i seguenti requisiti:

FIGURA	REQUISITI MINIMI	REQUISITI PREFERENZIALI
EXPERT (Team Leader)	• Diploma di laurea triennale; • Padronanza della lingua **italiana** e **inglese**, parlata e scritta; • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo (**almeno 5 anni**); • Esperienza in coordinamento di team multidisciplinari (**almeno 3 anni**); • Conoscenza approfondita della metodologia RBM e degli strumenti e modalità di intervento della Cooperazione italiana.	• Conoscenza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo **nel settore agroalimentare.** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.
MID LEVEL / JUNIOR LEVEL	• Diploma di laurea triennale; • Padronanza della lingua **italiana** e **inglese**, parlata e scritta; • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo (**almeno 1 anno JL; almeno 3 anni ML**).	• Conoscenza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Esperienza in attività di valutazione di iniziative di cooperazione allo sviluppo **nel settore agroalimentare.** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.
LOCAL (facoltativo, ma consigliato)	• Padronanza delle lingue veicolari dei Paesi di intervento **(albanese e bosniaco);** • Conoscenza dei Paesi e del contesto istituzionale.	

	• Conoscenza della gestione del ciclo del progetto e dei progetti di cooperazione allo sviluppo.	

Il team di valutazione dovrà inoltre disporre delle seguenti competenze, che potranno essere possedute da uno o più membri obbligatori o aggiuntivi:

- Competenza nel settore Agro-alimentare/fitosanitario;
- Conoscenza del tema *Food safety* e nell'ambito digitalizzazione/sistemi informativi/governance dei dati;
- Competenza in interviste, ricerche documentate, raccolta e analisi dei dati;
- Competenza adeguata in tematiche trasversali e di genere;
- Ottime capacità analitiche, redazionali e di presentazione dei dati.

Nel caso in cui la conoscenza della lingua veicolare non risulti posseduta da alcun candidata/o, i valutatori sono tenuti a predisporre un adeguato servizio di interpretariato, assicurando la piena comprensione reciproca durante tutte le fasi delle attività di valutazione.

3. Prodotti dell'esercizio di valutazione

Gli output dell'esercizio saranno:

- Un **Inception Report** in lingua italiana (intorno alle 20 pagine), da trasmettere allo scrivente ufficio entro la scadenza concordata in occasione dell'incontro di avvio della valutazione presso la DGCS (generalmente 20 giorni). Il documento dovrà includere la descrizione dell'ambito della valutazione, dei quesiti valutativi principali e supplementari, dei criteri e degli indicatori che verranno utilizzati per rispondere alle domande, delle metodologie che si intendono utilizzare per la raccolta e l'analisi dei dati e per la valutazione in generale, della definizione del ruolo e delle responsabilità di ciascun membro del team di valutazione, del piano di lavoro comprensivo del cronoprogramma delle attività e delle modalità di svolgimento delle visite sul campo.

- Un **Rapporto finale** (max 50 pagine allegati esclusi) **in lingua italiana e tradotto in inglese, albanese e bosniaco**. I rapporti digitali nelle 4 lingue dovranno essere inviati in **formato Word e Pdf (max 3Mb) alla stazione appaltante.** Si richiede altresì di fornire alla stazione appaltante il rapporto **in italiano e in inglese** in **formato cartaceo rilegato in brossura, nella misura di 3 copie per ciascuna lingua (per un totale di 6 copie)**. La redazione e la traduzione in lingua dovranno essere di un livello qualitativo professionale. Il Rapporto dovrà inoltre contenere elementi di infografica che facilitino la lettura e diano immediata evidenza delle risultanze della valutazione. Ulteriori indicazioni in merito al formato e alla struttura del rapporto sono fornite nella relativa scheda descrittiva.

- Una **Sintesi del Rapporto Finale** (max 15 pagine), **in lingua italiana e tradotto in inglese, albanese e bosniaco**. Le sintesi dei rapporti in formato digitale nelle 4 lingue dovranno essere inviate in **formato Word e Pdf (max 3Mb) alla stazione appaltante.** Si richiede altresì di fornire alla stazione appaltante le sintesi del rapporto in **italiano e in inglese in formato cartaceo rilegato in brossura, nella misura di 3 copie per ciascuna lingua (per un totale di 6 copie)**. Le copie cartacee dovranno essere dotate di copertina plastificata. La redazione e la traduzione in lingua dovranno essere di un livello qualitativo professionale. Nella versione sintetica del rapporto

si dovranno necessariamente includere l'ambito e gli obiettivi della valutazione, l'approccio metodologico, le principali conclusioni e le raccomandazioni.

- **Documentazione fotografica** (in alta definizione) sulle iniziative valutate e relativo contesto, a sostegno delle conclusioni della valutazione, fornita su supporto informatico.

- **Due presentazioni Power Point**, rispettivamente in **italiano ed inglese**, per illustrare le principali risultanze della valutazione (da utilizzare anche a supporto dei workshop programmati).

- Workshop di presentazione del rapporto finale presso il MAECI-DGCS.
- Workshop di presentazione del rapporto finale **in loco**.

Seguono:

- **Schede descrittive dei singoli progetti;**
- **Disposizioni gestionali e piano di lavoro;**
- **Formato suggerito del Rapporto di valutazione.**

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare*" **AID 12201**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Albania (Tirana e Durazzo)
LINGUA DEL PROGRAMMA	Italiano/Inglese
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	38 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Multi-bilaterale
TIPOLOGIA	Dono
BUDGET TOTALE	**EURO 2.400.000,00** *(budget totale in cifre)*
ENTE ESECUTORE	**CIHEAM Bari**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 (T.2.4; 2.a); SDG 3 (T 3.9; 3.d)

"Rafforzamento istituzionale del Ministero dell'Agricoltura per la gestione della sicurezza alimentare". AID 12201

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa nasce da un'esplicita richiesta del Ministero dell'Agricoltura e dello Sviluppo Rurale Albanese (MARD) all'Italia per essere assistito nel migliorare la sua capacità di eseguire controlli ed ispezioni sulle derrate alimentari e sul materiale vegetale importato e di operare nel settore veterinario. Il progetto si inserisce nel Protocollo di Cooperazione allo Sviluppo 2014-2016, siglato tra Italia e Albania, che tra i settori coinvolti, vede anche quello del rafforzamento degli standard di igiene alimentare. La collaborazione tra tutti gli attori del Sistema Italia ed i partner albanesi è fondamentale per far avvicinare l'Albania all'*Acquis Comunitario*, contribuendo quindi al suo consolidamento nel percorso di avvicinamento all'Europa.

Obiettivi generali e specifici

L'**obiettivo generale** dell'iniziativa è quello di contribuire a far sì che la popolazione albanese utilizzi derrate con un migliorato livello igienico-sanitario, mentre l'**obiettivo specifico** è che le Autorità albanesi hanno rafforzato la capacità di eseguire controlli ed ispezioni sul materiale vegetale e di operare nel settore veterinario.

Descrizione strategia di intervento

La strategia d'intervento prescelta per il raggiungimento degli obiettivi del progetto, prevede la realizzazione di un insieme di attività dirette al rafforzamento ed alla riorganizzazione delle amministrazioni albanesi coinvolte nell'iniziativa. Tali attività saranno in grado di garantire i servizi essenziali delle istituzioni, secondo uno standard adeguato, rendendoli capaci di rispondere alla comunità albanese ed alle indicazioni dei programmi di sviluppo locale, con un forte coinvolgimento del Sistema Italia di cooperazione, permettendo il raggiungimento di risultati che contribuiranno a far avvicinare l'Albania all'Acquis comunitario e contribuendo, pertanto, nel suo percorso di avvicinamento all'Europa.

Risultati da conseguire:

Risultato 1: AKU (National Food Authority) ha aumentato la capacità di eseguire efficienti ispezioni sulle derrate in entrata al porto di Durazzo:

a) Viene realizzata, equipaggiata ed attrezzata, una struttura al porto di Durazzo per campionamento, prime analisi ed ispezioni delle derrate e del materiale vegetale in entrata nel Paese;
b) Viene informatizzato il sistema di controllo, creando un network a livello nazionale sui controlli alle frontiere, gestito da AKU/MARD;
c) Il personale locale viene formato sia sulle modalità di controllo ed ispezioni, sia sulle analisi che possono essere effettuate in frontiera sulle derrate e sul materiale vegetale;
d) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Risultato 2: Le Autorità albanesi hanno aumentato la capacità di verificare i livelli di salubrità (residui da fitofarmaci) negli alimenti di origine vegetale ed attivato competenze per la diagnosi di potenziali agenti da quarantena:

a) Creazione di un centro per le analisi dei residui da fitofarmaci e per gli agenti da quarantena;
b) I tecnici albanesi sono formati sulle analisi di cui sopra;
c) Viene informatizzato il sistema di analisi e controlli usando il network di cui al risultato precedente;
d) Il centro viene accreditato per le analisi del risultato;
e) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Risultato 3: Il MARD ha un servizio veterinario rafforzato e riorganizzato attraverso l'accertamento del patrimonio zootecnico e l'informatizzazione dei dati:

a) Viene creato un centro ed un network presso il MARD a Tirana per la raccolta, analisi e gestione dei dati zootecnici e veterinari;
b) Viene effettuato il censimento e identificazione del patrimonio zootecnico di una prefettura albanese, con strumenti e modalità che consentiranno l'aggiornamento continuo dei dati;
c) Vengono digitalizzati i registri zootecnici e veterinari ed inseriti nel network di cui al punto a);
d) Formazione in Albania di circa 60 nuovi veterinari sulle più idonee metodiche di igiene e profilassi zootecnica ed aggiornamento via RTA;
e) Realizzazione di pubblicazioni sui dati ed informazioni raccolti precedentemente e disseminazione attraverso workshop in Albania.
f) Viene creato un tavolo di concertazione tra le istituzioni italiane e quelle albanesi per trattare le tematiche del risultato e rafforzare la collaborazione tra i due Paesi.

Elenco dei beneficiari:

Partner e beneficiario diretto del Progetto è il MARD oltre a:
la National Food Authority (AKU), la National Authority of Veterinary Services and Plant Protection (AKVMB), l'Institute of Food and Veterinary Safety (ISUV), che vedranno rafforzate le loro strutture ed aumentate le loro capacità ed efficienza nell'affrontare i loro compiti istituzionali.
In relazione al Risultato 3 (R3), beneficiari diretti sono gli allevatori di una Prefettura (pilota) che potranno fruire di un migliorato servizio veterinario (una stima di circa 2 mila aziende agricole/zootecniche che potranno accedere a migliori informazioni sulla salute degli animali). Sempre in relazione a R3, beneficiari diretti saranno anche i nuovi veterinari assunti dal MARD, aggiornati sulle attuali metodiche di igiene e profilassi zootecniche.

Finanziamento:

- I tranche: € 822.027,00 (erogata nel I trimestre 2021);
- II tranche: € 1.052.068,00 (erogata a inizio 2023);
- III tranche: € 525.905,00 (erogata a marzo 2024).

***Descrizione sviluppi recenti**:*

In data 28-31/03/2023 AICS (Ufficio VI) ha svolto una **missione di monitoraggio** congiunto con la sede AICS di Tirana e l'Ente esecutore CIHEAM di Bari sull'iniziativa in questione, con visite a Durazzo (BIP/lab AKU) e Tirana (lab ISUV) e analisi documentale. Il relativo rapporto di monitoraggio è stato ricevuto dalla Sede AICS Tirana in data 22/05/2023.

Con nota CIHEAM Bari Dir01/472 del 04/04/2024, è stata presentata richiesta di **variante non onerosa al Piano Finanziario** del progetto, nel rispetto della soglia di riallocazione tra capitoli prevista dall'Accordo (entro il 15%). La VNO prevede una riallocazione complessiva di € 3.900 (incremento della voce "Monitoring and evaluation"), motivata dall'esigenza di rafforzare lo svolgimento della valutazione finale di parte terza. La stessa comunicazione del 04/04/2024 richiede una **estensione non onerosa di 2 mesi** del periodo di esecuzione, dal 07/05/2024 al 30/06/2024, per completare attività previste dal piano di lavoro approvato nello Steering Committee dell'11/03/2024. La Sede AICS Tirana, con Nota per il Direttore del 24/04/2024, non rileva motivi ostativi e dà nulla osta alla proroga fino al 30/06/2024.

È stata inoltre realizzata una **valutazione finale esterna** nel periodo maggio-giugno 2024, con missione in Albania tra il 09 e il 14/06/2024.

CIHEAM Bari ha trasmesso **rapporto finale narrativo/finanziario** e valutazione finale con lettera Dir 011228 del 03/10/2024.

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*Alleanza per lo sviluppo e la valorizzazione dell'agricoltura familiare nel Nord Albania*" **AID 10916**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Albania (Scutari, Lezha)
LINGUA DEL PROGRAMMA	Italiano
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	44 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Bilaterale art. 26
TIPOLOGIA	Dono promosso OSC
BUDGET TOTALE	**EURO 1.670.000,00** Contributo AICS 1.250.000 € (74,85%) Contributo del proponente 235.653 € (14,11%)
ENTE ESECUTORE	**REGGIO TERZO MONDO – RTM**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 - SDG 5 - SDG 15

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa si colloca nel Nord dell'Albania, area tra le più arretrate del Paese dal punto di vista socio-economico, e interessa due zone rurali confinanti: le aree montane di Fushe Arrez, Pukë e Vau i Dejës e la pianura della Zadrima. Il territorio è caratterizzato da una forte identità culturale e da un'economia agricola basata su piccole aziende familiari tradizionali, a bassa produttività e con difficoltà di accesso a mezzi di produzione, credito, infrastrutture e mercati formali. Le produzioni sono prevalentemente destinate all'autoconsumo e al commercio informale, mentre il turismo rurale risulta poco sviluppato. Le limitate opportunità economiche favoriscono l'emigrazione giovanile e aggravano la condizione delle donne, fortemente penalizzate da una persistente cultura patriarcale e da diffuse violazioni dei diritti socio-economici, in un contesto segnato anche da degrado ambientale.

Obiettivi generali e specifici

Obiettivo generale: aumentare la sovranità alimentare e sostenere uno sviluppo socio-economico sostenibile in comunità rurali svantaggiate del Nord Albania, nello specifico nelle Regioni di Scutari e Lezha. **Obiettivo specifico**: l'intervento promuove lo sviluppo dell'agricoltura familiare valorizzando i saperi tradizionali, le produzioni tipiche locali, il ruolo della donna e la gestione sostenibile del territorio rurale nei Comuni di Fushe Arrez, Puke, Vau i Dejes e Lezha.

Descrizione strategia di intervento

La strategia di intervento si articola in una fase preparatoria e **quattro assi** tematici integrati, finalizzati al rafforzamento dell'agricoltura familiare e dello sviluppo rurale sostenibile nel Nord Albania. La fase preparatoria mira a creare le condizioni operative dell'intervento attraverso l'attivazione di sportelli informativi territoriali, l'aggiornamento della mappatura delle filiere agricole e l'istituzione di un Fondo per lo Sviluppo dell'Agricoltura Familiare (FSAF), strutturato in linee di finanziamento differenziate per aree montane e di pianura.

L'Asse 1 interviene nelle **aree montane** rafforzando la filiera ovi-caprina mediante formazione, supporto tecnico-finanziario e strumenti collettivi di regolamentazione e valorizzazione sostenibile degli allevamenti e

dei pascoli. L'Asse 2 è rivolto alle **aree di pianura** e promuove la transizione all'agricoltura biologica e la diversificazione economica delle aziende familiari attraverso il sostegno a produzioni biologiche e al turismo rurale. L'Asse 3 favorisce l'accesso al **mercato dei prodotti agro-alimentari** tipici tramite il rafforzamento delle competenze di promozione, la formalizzazione di accordi commerciali e azioni di sensibilizzazione dei consumatori. L'Asse 4, di carattere trasversale, mira a valorizzare il **ruolo delle donne rurali** attraverso attività di ricerca-azione, creazione di reti e iniziative di sensibilizzazione comunitaria.

Risultati da conseguire:

L'iniziativa ha rafforzato le competenze tecniche di veterinari, agronomi e tecnici comunali in ambito di gestione sostenibile delle risorse, agricoltura biologica e valorizzazione delle produzioni locali, promuovendo al contempo la collaborazione tra attori pubblici e privati attraverso azioni pilota e la regolamentazione sostenibile dei pascoli pubblici. Sono stati potenziati i percorsi di formazione, ricerca e sperimentazione sull'agricoltura biologica nel Nord dell'Albania e sostenuta la transizione di aziende agricole della Zadrima verso modelli produttivi biologici. L'intervento ha inoltre favorito la diffusione di nuove forme di imprenditorialità agricola e agrituristica ad alto valore aggiunto, con particolare attenzione a donne e giovani, fornendo know-how, strumenti operativi e scambi di buone pratiche con esperienze italiane. Sono state rafforzate le capacità di promozione e commercializzazione dei prodotti tipici, i legami tra produttori e rivenditori locali e la presenza sul mercato dei prodotti delle aree target, aumentando al contempo la consapevolezza delle comunità locali e italiane sul valore delle risorse territoriali. Infine, il progetto ha contribuito a valorizzare il ruolo delle donne nell'economia rurale, favorendo l'aggregazione tra produttrici, l'analisi delle criticità e delle opportunità dell'imprenditoria femminile e una maggiore consapevolezza del loro potenziale economico e sociale.

Elenco dei beneficiari:

N° 80 az. agricole familiari attive nella filiera ovi-caprina in aree montane; N° 20 az. agricole familiari attive nella filiera orti-frutticola e nel turismo rurale in Zadrima; N° 40 az. agricole familiari in aree montane e N° 10 az. agricole familiari in Zadrima che beneficiano di formazione, assistenza tecnica, mini-grants; N° 10 agenzie veterinarie attive in aree montane; N° 25 tecnici agricoli attivi in Zadrima e N° 40 donne rurali che beneficiano di formazione e supporto per altri grants scheme.

Finanziamento:

- I tranche euro 370.000,00 erogata in data 30/01/2017
- II tranche euro 534.000,00 erogata in data 12/07/2018
- III tranche euro 346.000,00 erogata in data 24/09/2019

Descrizione sviluppi recenti:

Varianti non onerose e Proroghe

- Piano operativo I anno: Approvazione AICS (prot. 6363 del 22.5.2017)
- Variante non onerosa III anno: approvazione AICS (prot. 4171 del 28.3.2019)
- Variante non onerosa III anno: Approvazione AICS (prot. 12590 del 03.10.2019)
- Variante non onerosa e proroga (5 mesi) III anno: Approvazione AICS (prot. 16933 del 23.12.2019)
- Proroga extra-contrattuale Emergenza COVID (4 mesi) III anno: Approvazione AICS (prot. 5753 del 19.5.2020)
- Variante non onerosa (periodo covid) III anno: Approvazione AICS (prot. 10056 del 10.09.2020

In data 25-26/09/2018 AICS (Ufficio VII) ha svolto una missione di monitoraggio congiunto con la sede AICS di Tirana e l'OSC esecutore Reggio Terzo Mondo sull'iniziativa in questione.

SCHEDA DESCRITTIVA PROGETTO

TITOLO DEL PROGRAMMA	"*New actions to support the phytosanitary sector in Bosnia and Herzegovina for the harmonization with EU standards*" **AID 11681**
LUOGO DEL PROGRAMMA	Bosnia e Erzegovina
LINGUA DEL PROGRAMMA	Inglese
DURATA PREVISTA	36 mesi
DURATA EFFETTIVA	41 mesi (VNO)
CANALE DI FINANZIAMENTO	Multi-bilaterale
TIPOLOGIA	Dono
BUDGET TOTALE	**EURO 1.198.400,00** *(budget totale in cifre)*
ENTE ESECUTORE	**CIHEAM Bari**
OBIETTIVI DEL MILLENNIO	SDG 2 [T 2.a]

Contesto dell'iniziativa

L'iniziativa si inserisce nel processo di integrazione europea della Bosnia-Erzegovina e rappresenta il proseguimento di precedenti interventi di rafforzamento del settore fitosanitario in linea con gli standard dell'UE. A seguito della firma dell'Accordo di Stabilizzazione e Associazione con l'Unione Europea nel 2008, il Paese si è impegnato ad adottare e attuare progressivamente *l'acquis communautaire*, in particolare per quanto riguarda la sicurezza alimentare e le norme veterinarie e fitosanitarie. Nonostante i progressi compiuti negli ultimi anni, soprattutto sul piano normativo grazie al sostegno della cooperazione internazionale e della Commissione Europea, il sistema fitosanitario nazionale necessita di ulteriore supporto per rafforzare le capacità istituzionali e operative, rendere effettivamente applicabile la legislazione vigente e migliorare l'efficienza dei servizi e la qualità dei prodotti vegetali commercializzati ed esportati. In coerenza con le strategie nazionali di sviluppo rurale e con le raccomandazioni dell'UE, il rafforzamento del sistema fitosanitario rappresenta una priorità per aumentare la competitività delle piccole e medie imprese agricole, favorire gli scambi commerciali e contribuire allo sviluppo socio-economico sostenibile delle aree rurali.

Obiettivi generali e specifici

Obiettivo generale: Contribuire al rafforzamento del sistema fitosanitario della Bosnia Erzegovina e al suo progressivo allineamento all'*acquis* comunitario.

Obiettivo specifico: Adeguare le capacità tecniche, specialistiche e organizzative degli enti preposti alle analisi fitosanitarie e/o ai controlli e ispezioni fitosanitarie (laboratori di analisi e servizi di ispezione) agli standard europei.

Descrizione strategia di intervento

L'iniziativa rafforza il sistema fitosanitario della Bosnia-Erzegovina attraverso un approccio integrato e partecipativo, combinando assistenza tecnica e sviluppo delle capacità del personale con piccoli investimenti nei laboratori per l'armonizzazione e l'accreditamento secondo standard internazionali. La formazione include trasferimento di competenze, on-the-job training e scambio di esperienze con istituzioni italiane, con il supporto tecnico di CIHEAM Bari.

Risultati da conseguire

R1: Il quadro tecnico-normativo sul controllo degli organismi di quarantena armonizzato agli standard UE
Attività: A1.1) Analisi del quadro tecnico-normativo ed identificazione ed aggiornamento agli standard UE dei protocolli tecnici inerenti i piani di controllo e monitoraggio degli organismi da quarantena; A1.2) Visite studio in Italia per quadri istituzionali e funzionari presso enti italiani preposti alla gestione del servizio fitosanitario;

R2: Il servizio di Ispezione fitosanitaria capace di eseguire correttamente le proprie funzioni in conformità con l'acquis comunitario
Attività: A2.1) Identificazione dei bisogni formativi del servizio fitosanitario e predisposizione alla redazione di linee guida e/o buone pratiche sulle procedure di ispezione alle dogane. A2.2) Attività di Assistenza Tecnica in Bosnia Erzegovina per gli ispettori preposti alle ispezioni fitosanitarie. A2.3) Organizzazione di un workshop e sviluppo di linee guida sulle buone pratiche di gestione di ispezione fitosanitaria in Bosnia Erzegovina;

R3: I laboratori preposti alle diagnosi fitosanitarie e la qualità delle sementi adeguati agli standard internazionali (EPPO, ISO17025, e ISTA) in termini di dotazione e di metodiche e procedure certificate ed accreditati
Attività: A3.1-A3.3) Identificazione, acquisto e fornitura di strumentazione di laboratorio, reagenti e materiali reagenti e materiali per l'accreditamento e l'adeguamento del laboratorio fitosanitario e della qualità delle sementi agli standard internazionali di: A3.1 Istituto per l'Agricoltura di Banja Luka, A3.2 Istituto Federale per l'Agricoltura di Butumir-Sarajevo, A3.3 Istituto Federale Agro- Mediterraneo di Mostar.

R4: Il personale dei laboratori fitosanitari e della qualità delle sementi potenziato nelle sue capacità di utilizzo di metodologie e protocolli di diagnosi secondo standard internazionali
Attività: A4.1-A4.3) Identificazione, dei bisogni formativi e assistenza tecnica formativa in loco al personale addetto alle analisi di laboratorio presso: A4.1 Istituto per l'Agricoltura della Repubblica Srpska di Banja Luka, A4.2 Istituto Federale per l'Agricoltura di Butumir-Sarajevo, A4.3 Istituto Federale Agro- Mediterraneo di Mostar. A4.4) Corsi di formazione in Italia per lo staff di laboratorio preposto alle analisi fitosanitarie e qualità delle sementi.

In sintesi, i risultati attesi dell'iniziativa prevedono il rafforzamento delle competenze del personale dei laboratori fitosanitari e di qualità dei semi, in modo da utilizzare metodologie e protocolli diagnostici conformi agli standard internazionali. I laboratori stessi saranno allineati agli standard EPPO, ISO 17025 e ISTA, sia in termini di dotazioni che di metodi e procedure certificate e accreditate. Parallelamente, il Servizio di Ispezione Fitosanitaria acquisirà le capacità necessarie per svolgere correttamente le proprie funzioni in conformità all'*acquis communautaire.* Infine, il quadro tecnico-normativo nazionale per il controllo degli organismi nocivi da quarantena sarà armonizzato con gli standard europei, garantendo maggiore efficacia e uniformità nelle procedure di controllo e tutela della produzione agricola.

Elenco dei beneficiari

I beneficiari diretti dell'iniziativa sono: le Amministrazioni per le ispezioni fitosanitarie della Republika Srpska, della BiH Federation e del Distretto di Brčko, i tre istituti di riferimento per diagnosi fitosanitaria e qualità dei semi (Banja Luka, Mostar e Sarajevo) e il loro personale tecnico, tra cui ispettori e tecnici di laboratorio.

I beneficiari indiretti sono i produttori agricoli, che potranno usufruire di servizi fitosanitari più efficaci e conformi agli standard UE, e i consumatori, grazie a catene agroalimentari più controllate e sicure, con ricadute positive anche sulla competitività e sull'export dei prodotti vegetali.

Finanziamento:
- I tranche: € 405.584,00 (erogata il 23/04/2019);
- II tranche: € 474.631,00 (erogata il 06/10/2020);
- III tranche: € 318.185,00 (erogata il 17/12/2021).

Descrizione sviluppi recenti:

A novembre 2019 è stata richiesta e approvata una prima **Variante Non Onerosa** (VNO) al piano finanziario. Successivamente, a febbraio 2022, è stata richiesta una seconda **VNO con contestuale proroga temporale di 5 mesi**, che ha portato la durata complessiva a 41 mesi con conclusione a settembre 2022.
Sono state inoltre realizzate una **valutazione intermedia** (*Mid-Term Evaluation*, 26/03/2021) e una **valutazione finale esterna** (*Final Evaluation*, 13/12/2022).
AICS Ufficio VI - Sviluppo rurale e Sicurezza alimentare ha svolto una **missione di monitoraggio** congiunto dell'iniziativa con la sede AICS di Tirana e l'Ente esecutore CIHEAM di Bari dal 12 al 15 giugno 2023, con relativo rapporto di monitoraggio datato 14/07/2023.

DISPOSIZIONI GESTIONALI E PIANO DI LAVORO	
Desk Analysis	In questa prima fase i valutatori esamineranno la documentazione riguardante il progetto. Dopo la firma del contratto la DGCS fornirà al team di valutazione ulteriore documentazione relativa all'iniziativa oggetto della valutazione. Nella riunione d'avvio, il team incontrerà i rappresentanti degli uffici della DGCS, gli esperti/funzionari dell'Agenzia ed altri stakeholder rilevanti.
Rapporto d'avvio	Il team dovrà predisporre il Rapporto d'avvio (vedi pag. 9), che sarà soggetto ad approvazione da parte della DGCS, entro la scadenza concordata in occasione dell'incontro di avvio della valutazione presso la DGCS (generalmente 20 giorni).
Visita sul campo	Coordinandosi con il MAECI, l'Ambasciata d'Italia e la Sede dell'AICS Tirana, il team di valutazione visiterà i luoghi dell'iniziativa, intervisterà e parti interessate, i beneficiari e raccoglierà ogni informazione utile alla valutazione. Il team di valutazione si recherà sul campo per un periodo stimato di circa **20 giorni complessivi e continuativi** (la durata effettiva sarà determinata dall'offerente). Il suddetto periodo dovrà essere coperto da almeno uno dei membri obbligatori. La presenza in loco del team leader, anche per un periodo circoscritto, è incentivata con l'attribuzione di relativo punteggio in sede di valutazione dell'offerta tecnica (Piano di lavoro). Al termine della visita sul campo, le informazioni utili alla valutazione raccolte saranno condivise dal team con gli stakeholder locali.
Bozza del rapporto di valutazione	Il team predisporrà la bozza del rapporto di valutazione, che dovrà essere inviata per l'approvazione da parte della DGCS.
Commenti delle parti interessate e feedback	La bozza di rapporto sarà sottoposta ai soggetti interni alla DGCS, ai rappresentanti dell'Agenzia e altri eventuali stakeholder individuati dalla DGCS per questa finalità. Commenti e feedback saranno comunicati ai valutatori invitandoli a dare i chiarimenti richiesti e fare eventuali contro-obiezioni, nel pieno rispetto dell'indipendenza delle risultanze della valutazione.
Seminario presso la DGCS	La DGCS organizzerà un seminario per la presentazione da parte del team della bozza del rapporto di valutazione, per l'acquisizione di eventuali commenti e feedback da parte dei soggetti di cui al paragrafo precedente, utili alla stesura del rapporto definitivo.
Rapporto finale e documentazione accessoria	Il team di valutazione, tenendo conto dei commenti ricevuti, definirà il rapporto finale e lo trasmetterà alla DGCS, per l'approvazione. Il rapporto può includere i commenti degli stakeholder. Al rapporto saranno allegati i ToRs, la lista completa dei quesiti valutativi con relativi indicatori e fonti e l'elenco della documentazione consultata. Assieme al rapporto dovrà essere fornito il materiale fotografico e l'ulteriore documentazione prodotta nel corso della valutazione: i questionari, i documenti specifici prodotti per gli approfondimenti di particolari tematiche o linee di intervento, le fonti informative secondarie utilizzate, le tecniche di raccolta dei dati nell'ambito di indagini ad hoc, le modalità di organizzazione ed esecuzione delle interviste, la definizione e le modalità di quantificazione delle diverse categorie di indicatori utilizzati, le procedure e le tecniche per l'analisi dei dati e per la formulazione delle risposte ai quesiti valutativi, inclusa la Matrice di Valutazione etc.
Seminario in loco	Il team di valutazione organizzerà, in coordinamento con la DGCS, un seminario per la presentazione alle controparti del rapporto finale di valutazione. I risultati della valutazione verranno presentati ai principali interlocutori locali: soggetti istituzionali, enti esecutori, rappresentanti dei beneficiari etc. I costi organizzativi del seminario (incluso affitto della sala, catering, eventuali rimborsi per lo spostamento dei partecipanti locali) saranno integralmente a carico dell'offerente. Le modalità organizzative di massima del seminario dovranno essere illustrate nell'offerta del concorrente e concordate in tempo utile nel dettaglio con la DGCS. Per il seminario in loco, è fortemente consigliato fornire il documento "rapporto finale della valutazione" tradotto e stampato in lingua locale.

FORMATO E STRUTTURA DEL RAPPORTO DI VALUTAZIONE

Rilegatura	In brossura con copertina plastificata recante l'indicazione del titolo dell'iniziativa anche nella parte laterale.
Carattere	Arial o Times New Roman, corpo 12 minimo
Copertina	Il file relativo alla prima pagina sarà fornito dall'Ufficio VII della DGCS assieme ai contenuti da inserire nella prima pagina (modalità di aggiudicazione, disclaimer etc.)
Lista degli acronimi	Sarà inserita una lista degli acronimi utilizzati
Localizzazione degli interventi	Inserire una carta geografica relativa alle aree oggetto dell'iniziativa.
Sintesi iniziale	Quadro sintetico di contesto, ambito ed obiettivi della valutazione, metodologia di raccolta e analisi dati, principali conclusioni e raccomandazioni. Segnalare che del rapporto finale è disponibile una versione sintetica.
Contesto	- Situazione Paese, basata su informazioni rilevate da fonti internazionali accreditate. - Breve descrizione delle politiche di sviluppo attive nel Paese, con particolare riferimento alla cooperazione italiana, e della sua situazione politico-istituzionale, socio-economica e culturale.
Ambito ed obiettivo	- Descrizione delle iniziative valutate che includa logica e strategia di base, obiettivi generali e specifici, risultati previsti e stato di realizzazione dei singoli progetti - Obiettivi generali e specifici della valutazione.
Quadro teorico e metodologico	- I criteri di valutazione. - La metodologia utilizzata e la sua applicazione, segnalando le eventuali difficoltà incontrate. - Le fonti informative e il loro grado di attendibilità.
Presentazione dei risultati	La presentazione dei risultati della valutazione dovrà articolarsi sulla base dei quesiti formulati dall'offerente e delle relative risposte (adeguatamente documentate).
Conclusioni	Le conclusioni, fondate sui risultati della valutazione, includeranno un giudizio chiaro e motivato in merito a ciascuno dei criteri di valutazione e dovranno tenere conto di quanto richiesto nella sezione "Utilità" dei ToRs e delle tematiche trasversali.
Raccomandazioni	Le raccomandazioni, relative ad aspetti specifici delle iniziative valutate o a carattere generale, devono comunque essere fondate sulle risultanze e le conclusioni della valutazione. Sono indirizzate ai destinatari istituzionali e finalizzate al miglioramento delle strategie della cooperazione italiana e dei progetti futuri. Per facilitare il *management response* devono essere limitate nel numero (indicativamente non più di 10 raccomandazioni principali) e prevedere una formulazione sintetica che evidenzi chiaramente l'azione da svolgere, accompagnata da un eventuale ulteriore testo esplicativo.
Lezioni apprese e buone pratiche	Sono fondate sulle risultanze della valutazione e possono andare al di là del ristretto ambito del progetto.
Allegati inseriti nel rapporto	In calce al rapporto devono essere inseriti i ToRs (Allegato 1), la lista completa dei quesiti valutativi con relativi indicatori e fonti e l'elenco della documentazione consultata. Ulteriori allegati possono essere inseriti se non contengono dati potenzialmente sensibili (nominativi individuali ed altre informazioni che possono essere usate per identificare individui). Nel rapporto può anche essere inserito l'elenco di tutta la documentazione accessoria prodotta (questionari etc.), inclusa quella non allegata.